శ్రీ

ప్రబోధచంద్రోదయము.

ఇది

కృష్ణమిశ్ర విరచితమైన సంస్కృత నాటకమునుండి

గద్య పద్యాత్మకముగా

కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుచే

తెనిఁగింపఁబడినది.

నాల్గవ కూర్పు

ప్రకాశకులు:

హితకారిణీసమాజము

రాజమహేంద్రవరము

1950

ఈ నాటకమునందు వచ్చు పాత్రములు.

వివేకుఁడు—కథానాయకుఁడగు రాజు. మనస్సునకు నివృత్తిదేవి వలనఁ బుట్టినవాఁడు.

వస్తువిచారుఁడు, సంతోషుఁడు—వివేకుని సేనానాయకులు.

మనస్సు—వివేకునికిని; మహామోహునికిని తండ్రి.

క్షమ—వివేకుని, సేనానాయకురాలు.

మతి—వివేకుని భార్య.

ఉపనిషద్దేవి—వివేకుని భార్య.

శ్రద్ధ—శాంతియొక్క తల్లి.

శాంతి, కరుణ, మైత్రి—వివేకుసపక్షమునఁ బనిచేయుపరిచారికలు.

సంకల్పుఁడు—మనస్సు కొడుకు.

వైరాగ్యుఁడు—మనస్సు కొడుకు.

ప్రబోధచంద్రుఁడు—వివేకుని కుపనిషద్దేవివలనఁ బుట్టినపుత్రుఁడు.

విద్య—వివేకున కుపనిషద్దేవివలనఁ బుట్టినకూఁతురు.

సరస్వతి—విష్ణుభక్తిదేవి యాజ్ఞవలనమనస్సునోదార్పవచ్చిన దేవత.

విష్ణుభక్తి—వివేకుని యిష్టదేవత.

పురుషుఁడు—జీవుఁడు.

మహామోహుఁడు—ప్రతినాయకుఁడు. మనస్సునకు ప్రవృత్తిదేవి వలనఁ బుట్టినవాఁడు.

కాముఁడు, క్రోధుఁడు, లోభుఁడు—మహామోహుని సేనానాయకులు.

రతి—కాముని భార్య.

హింస—క్రోధుని భార్య.

తృష్ణ—లోభుని భార్య.

దంభుఁడు—లోభుని కొడుకు.

అహంకారుఁడు—లోభుని తండ్రి.

నాస్తికత—మహామోహుని భోగభార్య.

అసత్సంగుఁడు—మహామోహుని భృత్యుఁడు.

వటుఁడు—దంభుని శిష్యుఁడు.

చార్వాకుఁడు, దిగంబరసిద్ధాంతుఁడు, బుద్ధాగముఁడు, సోమసిద్ధాంతుఁడు—మహామోహుని పరివారములోనివారు.

నిదిధ్యాసనుఁడు—విష్ణుభక్తిదేవి యుపనిషద్దేవికడకుఁ బంపినదూత.

వీరుగాక ప్రస్తావనమునం దనేకపురుషులును స్త్రీలును వత్తురు.

ఉపోద్ఘాతము

ఈనాటక మేకాలమునందు రచియింపఁబడినదో నిశ్చయముగాఁ దెలిసికొనుట కాధారము లేవియుఁ గానరావు. గ్రంథకర్తయైన కృష్ణమిశ్రుఁడు షష్ఠాంకమునందుఁ గుమారిల భట్టుయొక్క పేరు నుదాహరించుటచే నిది యాతని కాలమునకుఁ దరువాతదగుట నిశ్చయము. కుమారిలభట్టు క్రీస్తుశక మేడవ శతాబ్ద మధ్యమునందుండి, పూర్వమీమాంసార్తికము మొదలయిన గ్రంథములను రచియించి, బౌద్ధమతమును భంజించుటకయి మహాప్రయత్నముచేసి ప్రసిద్ధి కెక్కినవాఁడు. ఈనాటకముయొక్క యుద్దేశ మద్వైతమును స్థాపించుటయే యయినను, ఇందెందును దన్మత స్థాపకుఁడయిన శంకరాచార్యులవారిపే రుదాహరింపఁబడి యుండలేదు. శంకరాచార్యులవారు హూణశకము ౭౮౮ వ సంవత్సరమునందుఁబుట్టి తొమ్మిదవశతాబ్దారంభమునఁ బ్రబలియున్నారని యిప్పుడించుమించుగా నిశ్చయింపఁబడినది. కాఁబట్టి యీనాటకము క్రీస్తుశక మేడవ శతాబ్దమునకును తొమ్మిదవ శతాబ్దమునకును మధ్యను జేయఁబడినదని చెప్పవచ్చును. మఱియును శంకరాచార్యుని కాలమునందు మండనమిశ్రుఁడు మొదలైన మిశ్రజాతి బ్రాహ్మణు లనేకులు మహావిద్వాంసులగుటయు, గ్రంథకర్త మిశ్రజాతివాఁ డగుటయుఁగూడ కాలనిర్ణయమునకుఁ గొంత తోడుపడుచున్నది. అంతేగాక యీనాటకమును కీర్తివర్మ యను రాజుసమ్ముఖమునఁ బ్రయోగించినట్లు ప్రస్తావనవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కీర్తివర్మ యను చాళుక్యరాజొకఁడు హూణశకము ౭౪౭ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౭౫౭ వ సంవత్సరమువఱకును కళ్యాణి నగరమునందు రాజ్యముచేసి యున్నాఁడు. నాటకప్రస్తావన

యం దుదాహరింపఁబడిన కీర్తివర్మయితఁడే యయినపక్షమున, ఈ ప్రబోధచంద్రోదయనాటకము సంస్కృతమున హూణశకము ౭౮౭, ౭౯౭ సంవత్సరములమధ్యను రచియింపఁబడి యుండును. కాశికాపురమును రాధాపురమును వర్ణించుటచేతఁ గవి వంగదేశపువాఁడయినట్టు కానఁబడుచున్నను, ఈనాటకము దక్షిణహిందూదేశము నందే విస్తారముగా వ్యాపించియుండుటచేతను నాటకమునం దక్కడక్కడ దక్షిణ హిందూస్థానమును గూర్చిన ప్రస్తావన కానఁబడు చుండుటచేతను గ్రంథకర్త కళ్యాణ నగరమునందే యుండి యచ్చటనే గ్రంథరచన చేసిన ట్లూహింపవలసి యున్నది. ఈనాటకము హూణశకము ౧౮౮౭ వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాతను ౧౯౦౮ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమునందును నంది సింగయ్య గంట మల్లయ్య యను కవులచేఁ దెనుఁగున బ్రబంధరూపమున నయిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యముగా రచియింపఁబడినది. కాఁబట్టి నాటకము పదునేనవ శతాబ్దాంతముననే మిక్కిలి ప్రసిద్ధమయి యప్పటికే మిక్కిలి పురాతనమైనదిగాఁ గానఁబడుచున్నది.

నేనీనాటకమును ౧౮౮౯ వ సంవత్సరమునందుఁ గొంత తెనిఁగించి యిందలి ప్రథమాంకము నాసంవత్సరమునందు వివేకవర్ధనిలోఁ బ్రకటించితినిగాని యప్పుడు కొన్ని కారణములచేత గ్రంథము ముగింపక యిటీవల నామిత్రులు కొందఱీనాటకమును శీఘ్రముగా ముగించి ప్రచురించవలసినదని నాకు వ్రాయుచువచ్చుటచేత గతసంవత్సరమునందు మరల నారంభించి చింతామణిపత్రిక కప్పుడప్పుడు వ్రాసి గ్రంథమును నేటికి ముగించినాను. ఈభాషాంతరము యొక్క యోగ్యతాయోగ్యతలను దీసింజదువువారే నిర్ణయింప నర్హులుగాన నేనావిషయమునుగూర్చి యిచ్చట వ్రాయవలసిన పని

లేదు. భాషాంతరమునంతను సాధ్యమైనంతవఱకు మూలగ్రంథానుసారముగానే చేసి యున్నాను. * * *

ఈనాటకమునందలి కథ వేదాంతవిషయమే యయినను కృష్ణమిశ్రుఁడు దీనిని హృదయరంజకముగాను, సుబోధకముగాను; జేసి యున్నాఁడు. ఇందు వివేకము (జ్ఞానము) నకును మహామోహము (అజ్ఞానము) నకును పోరాటము జరగఁగా మొదల నజ్ఞానమే ప్రబలముగానున్నను కడపట జ్ఞానముచేతఁ బరాజితమయి యడఁగిపోయినట్లు చెప్పఁబడినది. ఇందు సుగుణ దుర్గుణములు పురుషులుగాను స్త్రీలుగాను జెప్పఁబడి యాయాపక్షములయందు వానివాని ప్రభావముతో మిక్కిలి మనోహరముగా వర్ణింపఁబడినవి. ఈవిషయమిందలికథను జదివినను పాత్రములను బరిశీలించినను బోధపడును గాన నేనీవిషయమును బెంచి వ్రాయక, ఈనాటకము నాంధ్రీకరించుటలోఁ గలిగిన నాప్రమాదములను దీనింజదువువారు మన్నింతురని వేఁడుచు నీయుపోద్ఘాతమును ముగించుచున్నాను.

రాజమహేంద్రవరము.
ది ౨౨ జూ౯ ౧౮౯౨ వ సం॥ } కందుకూరి వీరేశలింగము.

రెండవకూర్పు.

మొదటికూర్పునఁ బ్రస్తావనలో గోపాలునిగూర్చి మార్చిన విషయ మీకూర్పున మూలగ్రంథానుసారముగా సంస్కరింపబడినది.

చెన్నపురి.
10—10—98. } కం-వీ

శ్రీ

ప్రబోధచంద్రోదయము

ప్రథమాంకము.

మ. రవిరశ్మిన్ దినమధ్యమందు జలపూరంబుల్ బలెన్ దృష్టికిన్
భువి నజ్ఞానముచేత భౌతికజగంబుల్ దేనఁ దోఁచుం దగన్,
బువుదండన్ ఫణియన్నభ్రాంతివలెఁ బోవున్ దేనఁ బ్రాజ్ఞాళి క
య్యావి, యానిర్మలబోధముందలఁతుసాంద్రానందమున్ మన్మదిన్.

ఉ. నిండుమనంబు శాంతిఁ గననేర్చినయప్పుడు బ్రహ్మరంధ్రమం
దుండి సుషుమ్నరుద్ధపవనోద్గతమై సుఖసాంద్ర మౌచు ను
ద్దండలలాటనేత్రమిషఁ దాఁ బ్రకటీకృత మైనయట్లు బ్ర
హ్మాండమునిండు నీశ్వరుచిదాత్మకతేజము మిమ్ముఁ బ్రోచుతన్.

(నాంద్యంతమున.)

సూత్రధారుఁడు—అతివిస్తార మేల? చాలును. సకలసామంతచక్రచూడామణిమరీచిమంజరీనీరాజితచరణరాజీవుండును, బలవదహితనివహావక్షస్తటకవాటపాటనప్రకటితనరసింహరూపుండును, ప్రబలతరనరపతికులప్రళయమహార్ణవమగ్నమేదినీసముద్ధరణమహావరాహుండును, నిఖిలదిగ్విలాసినీకర్ణపూరీకృతకీర్తిలతాపల్లవుండును, సమస్తాశాస్తంబేరమకర్ణతాలాస్ఫాలనబహుళతరపవనసంపాతనర్తితప్రతాపానలుండును, నగుగోపాలుండు—"మాకు సహజసుహృదు లైన

శ్రీకీర్తివర్మమహారాజులవారిదిగ్విజయవ్యాపారము చేత బ్రహ్మానంద రసానుభవమును కెడము లేక మేము వివిధవిషయములందగిలి వ్యర్థముగా దినములు గడపినారము. అయినను మేమిప్పుడు కృతకృత్యులమైనారము.

గీ. క్షయము నొందిరి క్ష్మావిభు శత్రునృపులు;
మహి సురక్షిత యయ్యె సన్మంత్రిగరిమ;
రాజమకుటార్చితాచ్ఛసామ్రాజ్యలక్ష్మి
యబ్ధిమేఖలయగుక్షితి నతనిఁ జేరె.

అందుచేత మేము శాంతరసప్రధాన మయిన ప్రయోగాభినయముచేత మనస్సును వినోదపెట్టఁ గోరుచున్నాము. కాఁబట్టి యింతకుఁబూర్వమే పూజ్యు లయినకృష్ణమిశ్రులవారు రచియించి మాకు సమర్పించిన ప్రబోధచంద్రోదయ మనునాటకము మీరిప్పుడు శ్రీ కీర్తివర్మమహారాజులవారి సన్నిధానమందుఁ బ్రయోగింపవలెను. రాజుగారికిని సభవారితోఁగలిసి దానిని జూడవలెనని వేడుకగలదు.''— అని నాతో సెలవిచ్చెను. అవుఁగాక! నేనింటికిఁబోయి భాగ్యహీనివి బిలుచుకొనివచ్చి సంగీతకర్మమున కుపక్రమించెదను. (అని కొంచెము తిరిగి తెరవంకఁ జూచి) ఓసీ! ఇటు రమ్ము.

నటి—(ప్రవేశించి) ఇదిగోవచ్చినదానను. నే నేనియోగము ననుష్ఠింపవలెనో దేవరవారు సెలవియ్యవలెను.

సూత్ర—ఓసీ! నీకును దెలిసియే యున్నది.

మ. కలఁడుద్యద్రిపుభూరిపృతనాకాంతారసూర్చ్ఛత్ప్రతా
పలసత్పావకకీలికాక్రమితవిశ్వవ్రాతుఁ డాశాంతవి
శ్చలవిశ్రాంతయశుండు ఖడ్గతికాసంఛిన్నకంఠారి రా
ట్కులభూస్థాపితకీర్తివర్ముఁడు తగన్ గోపాలుఁ డుర్వీస్థలిన్.

మఱియును,

మ. రణరంగస్థలుల న్నిప్పుడున్ మనుజభుగ్గ్రామాంకరాస్ఫాలనో
ల్బణవల్గన్నృపాలతాళరవము ల్వ్యాపింప, ఝుంఝూసమీ
రణసంక్షోభితకుంభికుంభకుహర ప్రవ్యక్తనాదంబులన్
బ్రణుతింపం దడపూర్వకీర్తుల, నటింపంగాఁ బిశాచాంగనల్.

అతఁ డిప్పుడు శాంతపదస్థితుఁడయి యాత్మవినోదార్థముగాఁ బ్రబోధచంద్రోదయనాటక మాడవలెనని యాజ్ఞాపించియున్నాఁడు. నటుల నిప్పుడు వేషములు ధరించి వచ్చునట్లు నియమింపవలెను.

నటి—(విస్మయముతో) ఆర్యపుత్రా! ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము! ఇట్లు నిజభుజబలవిక్రమైకనిర్భర్త్సితసకలరాజమండలుండైన యతం డాకర్ణాకృష్టకఠినకోదండదండ బహుళవర్షచ్ఛరనికరజర్ఝరీకృతతురంగకరంగసంఘాతంబును నిరంతరనిపతత్తీక్ష్ణనిక్షిప్తశస్త్రసహస్రపర్యస్తోత్తుంగ [illegible] సింహాధసమగ్రంబును భ్రమద్భుజదండచండమందరాభిఘాతఘూర్ణత్సకలపదాతిసలిలసంఘాతంబును నగుకర్ణసైన్యసాగరంబును మధుమథనుండు క్షీరపారావారంబును బోలె నిర్మథించి సమరవిజయలక్ష్మిం జేకొని విరచితుండై యిప్పుడిట్టివంటి సకలమునిజనశ్లాఘనీయమైన యుపశమ మెట్లు పొందెను?

సూత్ర—ప్రేసీ! బ్రహ్మజ్యోతి యెప్పుడును స్వభావముచేత సౌమ్యమయినదే. అయినను, అది యేకో కారణముచేత వికారమును బొందినను మగల స్వభావమునందే నిలుచును. ఆప్రకారముగానే సకలభూపాలకులప్రళయకాలాగ్నిరుద్రుఁడైన చేదిపతిచేత నుమ్మూలింపఁబడిన చంద్రాన్వయపార్థివపృథ్వీపతిరాజ్యమును స్థిరీకరించుటకయి యీయనకీసంరంభము కలిగినది. చూడుము—

గీ. ప్రళయకాలసముద్ధూత వాయువశతఁ
పర్వతంబుల లంఘించు వారిరాశి
నిశ్చలంబయి స్వచ్ఛమై నిలువ లేదె
యిపుడు మేరమీఱక స్వభావేద్ధగరిమ?

అంతేకాక శ్రీమన్నారాయణాంశసంభూతులయిన యిటువంటి పౌరుషభూషణు లగు పురుషులు భూతహితముకొఱకు భూమియందు నవతరించి విహితకృత్యములను నిర్వహించి మఱల శాంతిని బొందుదురు. ఇప్పుడు పరశురాముని కథ వినుము—

మహాస్రగ్ధర

ఎవఁ డీధాత్రీస్థలిన్ మున్ నృపులఁ గెడపి ముయ్యేడుమాఱుల్ ద్విషన్మాం
సవసామస్తిష్కపంకాచ్ఛరుధిరనదులన్ స్నానముం జేసెఁ; జేదో
యువధించెన్నిర్దయుండై యెవఁడు వనితలన్ వృద్ధులన్ బాలురన్ మా
నవపాలాంచద్భుజాఖండనచణగుణసంద్యత్కుఠారోగ్రధారన్.

గీ. అట్టి జామదగ్న్యుఁడు స్వవీర్యమున భూమి
భారము నుడించి, నృపకులాన్వయముఁ ద్రుంచి,
గోపపావకు నాపయి రూపడంచి,
తపముబలిమిని బరమశాంతత వహించె.

ఆలాగుననే యితండును కర్తవ్యమును నెఱపి యిప్పుడు పరమోపశమనిష్ఠుఁ డయి యున్నవాఁడు.

గీ. పుడమిపైని వివేకుండు మోహజయముఁ
బడయునట్లుగఁ గర్ణాన నడిచయించి
యల ప్రబోధునకుంబలె నభ్యుదయము
నితఁడు శ్రీకీర్తివర్మభూపతికి నొసఁగె.

[తెరలో]

ఓరీ! పాపీ! నటాధమా! ఏమీ? నాదేహములోఁ బ్రాణములుండఁగానే మాస్వామియైన మహామోహునకు వివేకునివలనఁ బరాజయము నుదాహరించుచున్నావు!

సూత్ర—(తొట్రుపాటుతోఁజూచి) ఓసీ! చూడు.

చ. మదనుఁడు వచ్చె నిచ్చటికి మంజులపీనకుచద్వయంబు పే
రెద ఘటించుచున్ రతి రహిన్ బులకాంచితబాహువల్లులన్
గదిసి కవుంగిటంబొదువగా, మదఘూర్ణితనేత్రపద్ముఁడై
యదె నయనాభిరామసుభగాకృతి లోకము మోహపెట్టుచున్.

అతఁడు నామాటలవలనఁ బుట్టిన క్రోధము మూర్తీభవించినట్లు కనఁబడుచున్నాఁడు. ఇక్కడనుండి మన మతనిని విడిచి పాఱిపోవుటయే శ్రేయము.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది ప్రస్తావన

[వెనుకఁ జెప్పినరీతిని కాముఁడును, రతీదేవియుఁ, ప్రవేశించు చున్నారు]

కామ—(కోపముతో) ఓరీ! పాపీ! నటాధమా! ఏమీ? నాబొందిలోఁ బ్రాణము లుండఁగానే మాస్వామియైన మహామోహునకు వివేకునివలనఁ బరాజయము నుదాహరించుచున్నావు! ఔరా! భరతాధమా?

గీ. పృథివి నిందీవరాక్షులదృష్టివిశిఖ
సంతతులు పర్వకుండెడు నంతవఱకె
మహితవిద్వాంసులకునైన మనసులందు
శాస్త్రజన్యవివేకంబు సంభవిల్లు.

ఉ. సుందరమందిరంబులును, సోయగపుంజవచంద్రుఁ, డట్పుడా
మందరవోల్లసల్లతలు, మల్లెలతావులు నొప్పుగాడ్పులున్,
జందురుఁడున్న రేలు, సెటగాకు నమోఘబలంబులౌట గ
ల్పొందఁగ, నవ్వివేకుఁడెటులుండుఁ? ప్రబోధుఁడు నెట్లుపుట్టెడున్?

రతి—ఓప్రాణేశ్వరా! మహామోహ మహారాజుగారి శత్రు వయిన వివేకుఁడు సామాన్యుఁడు కాఁడని తలఁచుచున్నాను.

కాము—ఓప్రియురాలా! స్త్రీ స్వభావముచేత వచ్చిన పిఱికి తనము బయలఁ బడునట్లుగా, నీ వావివేకున కేలభయపడెదవు? చూడు.

క. శరములు విల్లును నా కో
సరసిజముఖ! పూలెయైన, క్షణమేన్ ససురా
సురమగు సర్వజగంబును
దెరలక నాయాజ్ఞమీఱి ధృతి నిల్చెడునే?

చ. సురపతి జారతం గలసెనుమ్ము యహాల్యను, బ్రహ్మదేవుఁడున్
వరతనయు న్వరించె, గురుపత్నినిగూడి రమించెఁ జంద్రుఁడున్
బరుఁడిఁకఁ గానిమార్గమును బట్టనిపాఁడెనఁ దస్మదాజ్ఞచే?
నరయ మదేవి మచ్చరములట్లు భ్రమింపఁగఁజేయు లోకమున్?

రతి—ఓప్రాణేశ్వరా! అదియంతయు సత్యమే కాని, శత్రుఁడు సహాయసంపన్నుఁడు గనుక శంకిఁపవలసి యున్నది. యమ నియమ ప్రముఖు లయిన యాతని మంత్రులు మహాబలవంతు లని విను చున్నాను.

కాము—ఓప్రియురాలా! నీవొక్క బలవంతుఁ డయిన యా వివేకమహారాజుయొక్క యమాదిమంత్రులనే తలఁపున నిలుపు చున్నావుకాని మమ్ము విచారింపకున్నావు. మేము పూని తోఁదార

సించినంతమాత్రముచేతనే వా రందఱును నిమిషములోఁ జెల్లాచెదరగుదురు సుమా!

గీ. ఇచటిక్రోధునియెదుర సహింప నెంత?
బ్రహ్మచర్యాదు లెంత నాపజ్జఁ జూడ?
వినుము సత్యుండు నస్తేయుఁడు నపరిగ్ర
హుండు నెంతవా రాలోభునొద్దఁ జెపుము.

యమ, నియమ, ఆసన, ప్రాణాయామ, ప్రత్యాహార, ధ్యాన, ధారణ, సమాధులు నిర్వికారచిత్తులకడనే కాని యుండరుగాన వారిని సులభముగానే నశింపఁజేయవచ్చును. అంతేకాక వారిపాలిటిమృత్యుదేవత లైనస్త్రీలను నాకధీనురాండ్రయి కొలఁగుచున్నారు.

ఉ. వారివిలోకనంబులును వారిసుభాషణముల్ విలాసమున్,
వారల కౌఁగిలింతలును వారలహాసముఁ గ్రీడ లేల? యు
వ్వారలనామస్మరణభాగ్యమె చాలు హృదంతరంబులం
దారయ నిర్వికారులకు నైన వికారము పుట్టఁజేయఁగన్.

విశేషించి వీరు మనప్రభువారి యాప్తు లయిన మద, మాత్సర్య, దంభాదులకు లోఁబడినవారయి మనరాజుగారి మంత్రియైన యధర్మునినే యాశ్రయింతురు.

రతి—ఓహృదయేశ్వరా! మీకును శమ, దమ, వివేకప్రభృతులకును జన్మస్థల మొక్కటియే యని విన్నదానను.

కాము—ఓహో! ప్రియురాలా! ఒక్కజన్మస్థలమే యేక మని చెప్ప నేల? మాకు జనకుఁడును నొక్కఁడే సుమా! ఎట్లన—

ఉ. ఈశ్వరసంగమంబునను నెంతయుఁ దొల్తను మాయయందు నీ
విశ్వములో మనస్సనెడువిశ్రుతుఁ డౌ సుతుఁ డుద్భవిల్లె; నా

యీశ్వరసూతియే మొదట నెల్లజగమ్ములుఁ జేసి మీఁదటన్
శాశ్వతకర్త యయ్యెను బొసంగఁ గులంబులు మావిరెంటికిన్.

అతనికిఁ బ్రవృత్తియుఁ, నివృత్తియు, నని యిద్దఱు ధర్మపత్నులు గలరు. వారిలోఁ బ్రవృత్తివలన మహామోహుఁడు మూలపురుషుఁడుగాఁగల మావంశము పుట్టినది. నివృత్తివలన వివేకుఁడు మూలపురుషుఁడుగాఁగల యారెండవవంశము పుట్టినది.

రతి—ఓప్రాణనాయకా! అట్లయిన సహోదరులయ్యును మీలోమీకిటువంటి పరస్పర విరోధమెందుకు?

కాము—

మ. ఇలనేకామిషసంభవత్వముననే యెందు స్సహోద్వైరముల్
పెలుచ న్వర్తిలు సన్నదమ్ములకుఁ; బృథ్వి న్వింతయే యీగతుల్?
కలుగన్ లేదె జనక్షుఁబయినసంగ్రామంబు మున్నీమహీ
స్థలిలోఁ బాండవకౌరవోత్తములకున్ ధాత్రీనిమిత్తంబునన్?

ఈజగత్తుసర్వమును మాపిత్రార్జితము. జనకునకు మాయందుఁ బక్షపాతముచేత జగత్తంతయు మేమాక్రమించుకొనఁగా, నిలువలేక యదాయదలై నతనవారితో వివేకుఁ డందందుఁ దిరుగుచు నెక్కడనో యడఁగియున్నాఁడు. ఇప్పుడాపాపాత్ము లందుచేతఁ దండ్రిని మమ్మును గూడ నిర్మూలము చేయుట కుద్యోగించుకొని యున్నారు.

రతి—పాపము శాంతించునుగాక! పాపము శాంతించునుగాక! ఓ ప్రాణేశ్వరా! విద్వేషమాత్రము చేతనే వారిప్పుడీ పాపవ్యవసాయమునకుఁ బూనినారా? లేక యిప్పుడు వారాలోచించిన యుపాయ మేదియైనఁగలదా?

కాము—దీనికిఁ గొంచెము గూఢకారణమున్నది.

రతి—ఓ ప్రాణేశ్వరా! అది నాకేల చెప్పరు?

కాము—నీవు స్త్రీస్వభావముచేతఁ బిఱికిదానవని నీకాపాపాత్ముల దారుణ ప్రయత్నమును జెప్పఁజాలకున్నాను.

రతి—ప్రాణనాథా! అది యెటువంటిది?

కాము—ఓ ప్రియురాలా! భయపడఁబోకుము. వారివి కేవల హతాశు లయినవారి కోరికలేసుమా! ఇప్పుడు కాళికాశక్తితో సమానురా లయినవిద్య యను రాక్షసియొక్కతె మనవంశమునందుఁ బుట్టునని లోకప్రవాద మొకటి పుట్టినది.

రతి—(భయముతో) ఏమిగతి! మానకులమునందు రాక్షసి యెట్లు పుట్టునా యని నాహృదయము కంప మెత్తుచున్నది.

కాము—ప్రియురాలా! జడియకు జడియకు. ఇది వట్టికింవదంతియే సుమా.

రతి—తరువాత నారాక్షసి చేయఁగలపని యేమి?

కాము—ప్రియురాలా! బ్రహ్మదేవుని భార్య సరస్వతి యనియొకతె యున్నదికదా! ఆమె యీప్రకారము చెప్పినదఁట.

స్రగ్ధర

సంగంబుల్ లేని యామాయీశ్వరునివలన సంసర్గముల్ లేకయే లీ
లం గాంచెన్ భార్యమాయాలలనమనసనన్ శ్లాఘ్యపుత్రుల్ జగంబుల్
పొంగారన్ · వీరివంశంబునను పొడమెడున్ బుత్రియు న్విద్యనాఁగన్;
ద్రుంగుందద్విద్య తండ్రిన్ బ్రియుజననిని భ్రాతృప్రజంబుల్ గులంబున్.

రతి—(భయోత్కంపముతో) ఓ ప్రాణవల్లభా! రక్షింపుము. రక్షింపుము. (అని భర్తను గౌఁగిలించుకొనుచున్నది)

కామ—(స్పర్శసుఖ మభినయించి తనలో)

చ. పులకలు గూడఁ జూపులను బొల్పుగఁ దారకలాడఁ బైపయిన్
వలుదకుచద్వయుంబు భయభావమునన్ వడఁకాడఁ గంకణా

వళి చిఱుపాటపాట, భుజవల్లుల నీతరళాక్షి కౌఁగిటన్
జెలువుగఁ జేర్చు సొంపలరఁ జేసి, నను న్నివశాత్ముఁ జేసెమున్.
(గాఢాలింగనము చేసికొని ప్రకాశముగా) ప్రియురాలా! బెదరకు బెదరకు. మేము జీవించియున్నంతవఱకును విద్య యెక్కడఁబుట్టును?

రతి—ఆరాక్షసి పుట్టుట మీ ప్రతిపక్షులకు సమ్మతమా యేమి?

కాము—అవును సమ్మతమే. అవిద్య వివేకున కుపనిషద్దేవి యందుఁ బ్రబోధచంద్రుఁ డను సోదరునితోడఁ గూడఁ బుట్టబోవు చున్నది. శమదమాదులందఱు నందులకు మహాప్రయత్నము చేయు చున్నారు.

రతి—ఓ హృదయేశ్వరా! ఆత్మవినాశహేతు వయిన విద్య యొక్క యుత్పత్తి కాసుర్వీనీతు లెట్లు సంతోషించుచున్నారు?

కాము—ఓ ప్రియురాలా! కులక్షయప్రవృత్తు లయి యున్న పాపకర్ములు ప్రత్యపాయము నెట్లు గణింతురు? చూడుము.

చ. అరయ స్వభావదుష్టకుటిలాత్ములసంభవ మెల్లయప్పుడున్
గరము వినాశహేతువగుఁగా తమకుం దము.గన్నవా కిన్?
ధరణిఁ ధూమసంచయము తా నమేఘపదంబు నొంది స
త్వరముగ నగ్ని నార్చి తరువాతను దానును నాశ మొందదే!

[తెరలో]

ఆ! పాపీ! దురాత్మా! ఏమిరా పాపకర్ములమని మమ్మే యాక్షే పించుచున్నావు! ఔరా!

గీ. "గర్వితుం డైన, దుర్మార్గగామియైనఁ,
దా నొకింత కార్యాకార్యదక్షబుద్ధి

కానివాఁడైన, గురుసేని కార్య మెంచి
వసుధలోఁ బలెఁ ద్యజియింపవలయుఁ జుమ్ము."

అను పౌరాణికగాథను బురాణవేత్త లుదాహరించి యున్నారు. అది గాక యీ మూఢపుత్రుఁడే యహంకారునితోఁ జేరి తనతండ్రి యైన జగత్పితను బంధించి యున్నాఁడు. అతనిని మోహాదులుకూడ దృఢ పాశబద్ధుని జేసి యున్నారు.

కాము—ఓప్రియురాలా! అదె మాకులవృద్ధుఁడైన వివేకుఁడు భార్య యగు మతిదేవితోఁగూడ నిక్కడకే వచ్చుచున్నాఁడు.

మ. వనితా! చూడుము చిక్కి మానదనుఁ డావంక న్వివేకుండు తె
ల్వివి గన్పట్టెడుఁ గాంతి కోల్పడి, కడుఁ స్వేచ్ఛానుసంచారులౌ
ఘనరాగాదులచేఁ గలంగిన మతిత్స్మాభృత్కుచం గూడి, కా
ఙ్క్షను పెన్మించునఁ గాంతివాసినశశాంకుంబోలి భీతాత్ముఁడై.

ఇఁక మన మిక్కడ నుండవలదు. (అని నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది విష్కంభము

[అప్పుడు వివేకమహారాజును మతిదేవియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు]

వివే—(ఆలోచించి) ఓప్రియురాలా! దుర్వినీతుఁ డయిన యీబ్రహ్మచారియొక్క గర్వోక్తమయినమాటను నీవు విన్నావు గదా? వీఁడు పాపాత్ముల మని మనలనే యాక్షేపించుచున్నాఁడు!

మతి—ప్రాణేశ్వరా! లోకులు తమదోషముల నేల యెఱుఁగ జాలరు?

వివే—ప్రియురాలా! చూడుము.

శా. ఆహా! పాశముల న్నిరంజనుని జ్ఞానానందు నయ్యీశ్వరుఁ
మోహాంభోనిధిలోఁ జిరంబుగఁ గరంబు న్ముంచి బంధించి గా

ధాహంకారపరుల్ దురాత్మకులు నాయు దుర్మదాదుల్ మహో
త్సాహం బొప్పఁగ నీశు దీనదశ నొందంజేసి రత్యంతముగ్.

అట్టివారు పుణ్యాత్ములఁట! ఆదురాత్ములచేతఁ బరాభవింపఁబడిన యీశ్వరుని విముక్తుని జేయుటకయి ప్రవర్తింపుచున్నమన మేమో పాపకారుల మఁట!

మతి—ఓ ప్రాణేశ్వరా! పరమేశ్వరుఁడు సహజానందసుందర స్వభావుఁ డనియు నిత్యప్రకాశుఁ డనియుఁ సకలభువనప్రచారుఁ డనియు వినుచుందుము. అట్టివాఁ డేల యీ దుర్వ్యసనులచే బంధింపఁబడి మహామోహసాగరమునందు మునిఁగి పోయినాఁడు?

వివే—ఓ ప్రియురాలా!

సీ. సతతమహోన్నత ధృతిమంతుఁ డయ్యును
సదమలసంపూర్ణ శాంతుఁడయ్యుఁ
బ్రబలతరైశ్వర్యభాసమానుండయ్యు
మహితసంతతనీతిమంతుఁడయ్యు
నసమానఘననిశ్చలాంతఃకరణుఁడయ్యు
సముదూనగుణధీవిశాలుఁడయ్యుఁ
దరుణులమాయలఁ దగులొందిపురుషుఁడు
త్యజియింపఁడే తనధైర్యగరిమ?
నట్లె యామహాపురుషుండు నరయ నిపుడు
వఱలుమాయామహాదేవివలలఁ దగిలి
చిరతరానూనసంబంధగరిమకతనఁ
దన్నుఁ దా నెఱుఁగంగఁ జాలకున్నవాఁడు.

మతి—ఓప్రాణేశ్వరా! ఇట్లు సంభవింపదు. సహస్రకిరణుఁడైన సూర్యుఁ డంధకారరేఖచేతఁ గప్పఁబడుట సంభవించు నేని,

అప్పుడు దేదీప్యమానప్రకాశసాగరుఁ డైన యీదేవుఁడును మాయ చేత పడఁగియుండుట తటస్థింపవచ్చును.

వివే—ఓప్రియురాలా! ఆమెజాడ యిట్టిదని యూహించుట మనకు శక్యము కాదు. ఘోరకాంతవలెనే యామాయాదేవి యసత్యము లయినభావములను గనఁబఱుచుచుఁ దా నా పరమపురుషుని వంచించుచున్నది. చూడు చూడు.

చ. స్ఫటికము భంగి స్వచ్ఛరుచి భాసిలుదేవు స్వయంప్రకాశునిన్
గటకట! యల్పురాలయి వికారవిధేయునిఁ జేసె మాయ; ప్రా
కటమగు దానిసంగతిని కాంతి నొకింతయుఁ గోలుపోఁ డతం
డటు లయియుఁ, ఘటించెడును నాతని కామె యధీరతంగడున్.

మతి—దుర్విదగ్ధురా లయిన యామె యేకారణముచేత నుదారచరితుఁ డయిన యామహామహుని వంచించుచున్నది?

వివే—ప్రయోజనమునుగాని కారణమునుగాని విచారించి మాయ ప్రవర్తించుచుండ లేదు. స్త్రీపిశాచముల కది స్వభావమే. చూడు.

చ. పరులదయార్ద్రకోమలమనంబులు లోఁగొని వామలోచనల్
సరగున నేమిచేయుటకుఁ జాలరు తారు ధరాతలంబునన్?
పురుషుల మోహపెట్టుదురు, బుద్ధిగలంతురు, విషాదపెట్టుచున్
మరి వెఱపింతురు రాసలఁ గరంతురు, చేయుదు రాత్మదాసులన్.

మఱియొక కారణముగూడఁ గలదు.

మతి—ప్రాణేశ్వరా! అదియేది?

వివే—దురాచారు లయిన యామె "నేనిప్పుడు యౌవనముపోయి యేండ్లు చెల్లినదాన నయి యున్నాను. ఇతఁడును బురాణపురుషుఁడు; స్వభావముచేతనే విషయసుఖవిముఖుఁడు. కాబట్టి నా

తనయుని నే పరమేశ్వరపదమునందు నిలిపెదను'' అని యాలోచించి నది. తల్లియభిప్రాయము నెఱిఁగి భేద మేమియు లేక యామె నే పోలిన మనస్సును నవద్వారములు గలపురములను నిర్మించెను.

గీ. ఒక్కఁడయ్యును వహియించి పెక్కురూపు
లలశరీరపురంబుల నతఁడు చొచ్చి,
స్ఫటికమణిఁబోలి యాత్మచేష్టలను దాను
వానివానికిఁ దగ నలవఱ్చుకొనియె.

మతి—(ఆలోచించి) ఓప్రాణేశ్వరా ! తల్లి యెటువంటిదో పుత్రుఁడు నటువంటివాఁడే పుట్టునుగదా!

వివే—అప్పుడు మనస్సుయొక్క జ్యేష్ఠపుత్రుఁడును దనమున్న నుమఁడునునయిన యహంకారుఁడు వచ్చి తన్నుఁగౌఁగిలించుకొనఁగాఁ బరమాత్ముఁడు—

చ. బ్రమసి, యవిద్యచేయు నిదురంబడి, యీశ్వరుఁ డామనస్సుచే
యుమహితకల్పనం దగిలి, 'యుద్భవమందితి; వీరు నాపితల్;
విమతులుఁ బుత్రమిత్రులును వీరె; కులంబు బలంబు విద్య ద్ర
వ్యము నివె; భార్య యీమె' యని స్వప్నములీయవి పెక్కు
లొందెడున్

మంత్రి—ఓప్రాణేశ్వరా! ఈప్రకారముగానతిదీర్ఘతర మయిన నిద్రచేతఁ బ్రబోధము చెడియున్న పరమేశ్వరునియందుఁ బ్రబోధ సంభవ మెట్లు కలుగును?

వివే—(లజ్జతో నధోముఖుఁడయి యున్నాఁడు.)

మతి—ప్రాణేశ్వరా! గురుతరలజ్జాభరముచేత శిరస్సు వంచు కొని యూరకున్నారేమి ?

వివే—ప్రియురాలా! స్త్రీలహృదయములు సహజముగా నీర్ష్యా

నుబొందును. అందుచేత నేను సాపరాధుఁడ నగుదునుగదా యని శంకించుచున్నాను.

మతి—ప్రాణేశ్వరా! అన్యాశ గలిగిన స్త్రీలు మాత్రమే తన కనురక్తుఁ డయి ధర్మార్థవ్యాపారములందుఁ దగిలి యున్నభర్త యొక్క మనోభీప్సితములకు విఘ్నములు చేయుదురు.

వివే—ఓప్రియురాలా!

శా. ఉగ్రోద్యద్విరహార్తయా నుపనిషద్యోషిన్మణీయోగ మ
య్యగ్రశ్లాఘ్యుల శాంతిముఖ్యులనుసాహాయ్యాప్తి నాకబ్బినన్
జాగ్రత్తక్షణకాలమింపు విషయేచ్ఛల్ మానివర్తించినన్
జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిధామవిరతిన్ గల్గుం ప్రబోధుండిలన్

మతి—ఓప్రాణవల్లభా! అహంకారాభిమానినైయైనను గులప్రభునకు బంధమోక్షము కలిగెడు పక్షమున, అప్పుడు దేవరవారికా మెతోడి నిత్యానుబంధము కలుగునుగాక యనియే నాకోరిక.

వివే—అలాగున నయినపక్షమున, నామనోరథము లచిరముగాఁ బ్రసన్నములును సిద్ధములు నగునట్టే. అట్టేకదా—

సీ. జగముల కాదియు శాశ్వతుండుఁ బ్రభువు
నై వెలుఁగొందుమహానుభావు
బహువిధంబులఁ దామ భాగించి, దేహాని
వేశంబులందుఁ బ్రవేశపెట్టి
బద్ధునిగాఁ జేసి, పరమమృత్యుపదంబు
ప్రాపించునట్లుగఁ బదిలపఱిచి,
యుడరుబ్రహ్మాద్రోహులైనయవ్వారికి
మరణాంతికంబయి మఱియు శాస్త్ర

విహితమైన ప్రాయశ్చిత్తవిధిని నేను
మహితవిజ్ఞానమహిమచే మహి నొనర్చి,
మరల సంధింపఁజాలఁడంబో స్థిరముగాను
బూని బ్రహ్మైక్యభావంబుఁ బుడమిమీఁద.

అట్లగుటఁ గాక! ప్రస్తుతకార్యసిద్ధికొఱకుఁ బ్రబోధోత్పత్తినిమిత్తము శమాదులను సమకూర్తము.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ద్వితీయాంకము

[అంతట దంభుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

దంభు — "వత్సా! దంభా! అహంకారసహితుఁడయి వివేకుఁడు ప్రబోధోదయార్థముగా శమదమాదుల నాయాతీర్థములకుఁ బంపియున్నాఁడని విన్నాఁడను. ఆసన్నమగుచున్న మనవినాశమును మాన్పుటకయి మీరు శ్రద్ధ వహించి ప్రతిక్రియ చేయవలెను. భూమండలములోఁ బరమముక్తిక్షేత్రమయి వారణాసీనగరమున్నది. నీ వందుఁబోయి నాలుగాశ్రమములవారియొక్కయు మోక్షకార్యవిఘ్నము నిమిత్తమతిప్రయత్నము చేయవలెను." అని మహామోహమహారాజుగారు నాకాజ్ఞాపించియున్నారు. కాఁబట్టి నేను విశిష్టులయిన వారితో నిండియున్న యీ వారణాసీపురమునందు నేనిప్పుడు మహాప్రభువుగారు సెలవిచ్చినట్లుగా వారియాజ్ఞలను నిర్వహించితిని. ఇప్పుడిక్కడ నాయాశ్రితులు (దాంభికులు)

చ. గణికలయిండ్లఁ గింపొదవు కాంతలచుంబనసీధుపానముల్,
బ్రియతరతోత్సవంబులను రాత్రుల వెన్నెలలోనఁ బుచ్చి, బ్రా

హ్స్నాణుల నటంచు దీక్షితులుగాం గాఁ దలుస్తులమురాచు. బండితా
గ్రణులమటంచు ధూర్తులు జగంబును మోసమొనర్తురెంతయున్.
(చూచి) భాగీరథీతీరాటవియిప్పుడీవంక నేవిప్రుఁడో వచ్చుచున్నాఁడు. ఈపాంథుఁ
డెవఁడయియుండును?

గీ. ఒకట నభిమానమున మంగుము చూచి,
మించి లోకత్రితయంబును ద్రిమ్మరుచును,
పృథులవాగ్జాలమున బెదరించువారి,
ప్రజ్ఞ నేనవ్వ వచ్చెఁ, గన్పడడు వీఁడు.

ఇతఁడు దక్షిణరాఢాదేశమునుండి వచ్చియుండునని నేనూహించెదను. కాఁబట్టి నేనితనివలనఁ బూర్వాంగమైన యుదంతకారనివృత్తాంతమును దెలిసికొనెదను.

[అప్పుడు పమవిచెప్పినట్లు గాంగులుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

అహం—ఓహో! ఈజగత్తంతయు మూర్ఖమయమయి యున్నది. ఎట్లన—

చ. గురుమతము నిర్వాణగతికి, గోష్ఠులు వారిలశాస్త్రరీతిఁ గా
వరు, ఎవరు రాగభోగరతిఁ దోఁగెదరో బోధ, యుక్తి కెల దేవతా
గురుకథ? శేషశాస్త్రమును గోరరు, సాత్త్వికబోధతత్త్వముల్
నరపశువుల్ గ్రహింపరు, తలంపఁగ పాశువతంబు స్వస్తితే.

(చూచి) వీరు తర్కజ్ఞసహాయులు, కేవల స్వాధ్యాయపరులు, వేదములను నీటఁ గలిపివేసిరి. (కరలి సుజా మొక చోటికి నడచి) వీరు భిక్షులలో జనకే మతి వేసముల గ్రహించిరి, శిరోముండనము చేసికొన్నయు పండితులు వేదాంతశాస్త్రమును గాను చేయుచున్నారు. (నవ్వి)—

గీ. మహిని ప్రత్యక్షముఖ్య ప్రమాణసిద్ధ
ఘనవిరుద్ధార్థములు వీరు జనములకును
బోధ చేయుచునుండఁగఁ, బుడమిమీఁద
బౌద్ధవాదులకడఁ గలపాప మేమి?

ఇట్టి వీరిసంభాషణము విన్నను మహాపాతకము సంభవించును. (మరల మఱియొకచోటికి నడచి) వీరు కష్టపడి తర్కమతము నభ్యసించిన శైవపాశుపతాదులు ఈపాషండులు కేవలపశువులే. వీరితో సంభాషించినవారు సహితము నరకమునవా లగుదురు. అందుచేత వీరిని దృష్టిపథమునుండి దూరముగాఁ బరిహరింపవలయును. (మరల మఱియొకచోటికి నడచి)—

ఉ. అల్లదె గంగయొడ్డు శిలలందుఁ గుశాస్తరణోపవిష్టులై,
యల్లన దర్భముష్టియుతహస్తము లొప్పఁగఁ, బూజపెట్టె ల
ల్లల్లన నిల్పి, పూస లెగయుం గొనవ్రేళుల నక్షమాలికల్
పెల్లుగఁ ద్రిప్పుచున్, ధనికవిత్తములన్ హరియింత్రు దాంభికుల్.

(మరల మఱియొకచోటికి నడచి) వీరు త్రిదండివేషముల చేత జీవనము చేసెడు ద్వైతాద్వైతమార్గపరిభ్రష్టులు. (మరల వేఱొకచోటికి నడచి చూచి) ఓహో! ద్వారసమీపమునందు నాటిన నిడుదలగు వెదురుగడలకుఁ గట్టియున్న తెల్లనిసూక్ష్మవస్త్రసహస్రములు పయిని దాండవ మాడుచుండఁగా, క్రిందనందందుఁ గృష్ణాజినములును సన్నకండ్లును యజ్ఞపాత్రములును చషాలములును స్రుక్కులును దోకళ్ళును ప్రకాశింపఁగా, నిరంతరహుతాజ్యవాసనతో నిండినధూమముల చేత గగనమండల మంతయు నల్లపడఁగా గంగాసమీపమునందు ప్రకాశించుచున్న యీయాశ్రమపద మెవ్వరిదయి యున్నది? ఇది నిశ్చయముగా నెవ్వరిదో యొకదొడ్డగృహస్థుని గృహమై యున్నది.

కానిమ్ము. అతిపవిత్ర మైనయిది నేను రెండుమూడుదినములు వాసము చేయుటకు యోగ్యమైయునదిగాఁ గన్పడు చున్నది. (అని పరీక్షించి చూచి) ఆహా!

చ. ఉదరమునన్ భుజంబులను నూరువులన్ గళమందు నోష్ఠమునన్
బెదవులఁ జెక్కులన్ నుదుట వీపున గడ్డమునందు జానులన్
బహుముగ బొట్లువెట్టి, కటిఁ బాణులఁ గర్ణములందు జుట్టునం
దుదుటున దర్భలుంచి, యితఁడొప్పెడు దంభము రూపమొందె
నాన్.

మంచిది. నేనతనిసమీపమునకుఁ బోయెదను. (సమీపమునకుఁ బోయి) నీకు శుభ మగును గాక!

దంభు—(హుంకారముచేత నాతని నదలించు చున్నాఁడు.)

వటుఁడు—(ప్రవేశించి తొట్రుపాటుతో) ఓ బ్రాహ్మణుఁడా! దూరముగా నిలుచుండుము. పాదప్రక్షాళనము చేయక యీయాశ్రమ పదములు త్రొక్కఁగూడదు.

అహం—అయ్యో! నేనెక్కడనో పాపతురుష్కదేశమునకు వచ్చినాఁడను. ఇక్కడ శ్రోత్రియులు నయినయతిథులను గృహస్థులాసనపాద్యాదులచేత నయిన నెదుర్కొనకున్నారు.

దంభు—(చేసైఁగచేత నూరడించుచున్నాఁడు.)

వటు—దూరదేశమునుండి వచ్చిన మీకులశీలాదికమును జక్కఁగా విచారింపుమని మాగురువులవా రాజ్ఞాపించుచున్నారు.

అహం—ఏమీ! ఇప్పుడు మాకులశీలాదికమును గూడఁ బరీక్షింపవలయునుగా! వినుము—

ఉ. ఉత్తమమయ్యె గౌడమహి, యుత్తమమందు రాఢికాపురం,
బుత్తమమందు శ్రేష్ఠికుల, ముత్తముఁ డందుకు నాకు తండ్రి: స

ర్వోత్తములెన్నఁ దత్తనుజు, లుత్తముఁడంగడు నేను వారిలో
నుత్తమబుద్ధిధైర్యవినయోఱువివేకసుశీలతాదులన్.

డంభు—(వటునివంకఁ జూచుచున్నాఁడు.)

వటు—(తామ్రకలశమునుపట్టుకొని వచ్చి) దేవా! పాదశౌచమును జేసికొండు.

అహం—(తనలో) కానిమ్ము. ఇట్లు చేసికొనుటవలన దోషమేమున్నది? (అలాగునఁ జేసి దాపునకు వచ్చుచున్నాఁడు.)

డంభు—(పండ్లుకొఱికి) నీవు దూరముగా నిలుచుండుము. గాలితోఁ గలిసి చెమటబిందువులు మామీఁదికి వచ్చును.

అహం—ఓహో! ఈబ్రాహ్మణ్య మపూర్వ మయినదిగా నున్నదే.

వటు—ఓబ్రాహ్మణా! అంటుకు సందేహమేమి? వీరి సన్నిధిని—

గీ. పూజ్యపాదాబ్జయుగళంబు ముట్టుకొనక,
భక్తిఁ బీఠాంతభూతల భాగమునకె
స్వీయచూడామణి మరీచివితతిచేత
నృపతివరులు నీరాజనం బిడుదు రెపుడు.

అహం—(తనలో) ఈదేశము కేవలదాంభికుల కనుకూలమయినది. కానిమ్ము. ఈపీఠముమీఁద గూర్చుండెదను.

(అని కూరుచుండఁ బోవుచున్నాఁడు.)

వటు—ఆరాధ్యపాదులవారి యీపీఠము నన్యులాక్రమింపఁ గూడదు.

అహం—ఓరి పాపాత్ముఁడా! దక్షిణరాఢాదేశమునఁబ్రసిద్ధుల

యున మా వంటి పరిశుద్ధులుసహిత మీపీఠము నెక్కఁదగరా? ఓరి మూర్ఖా! మాకులశీలములు వినుము—

ఉ. మాత మహాకులీన, మఱి మత్సతి శ్రోత్రియపుత్రి, యాటనేఁ
బూతుఁడఁ దండ్రికంటె, విన పూర్వము మత్సతియన్న మిత్రుస
న్మాతులపుత్రి మీఁద నణుమాత్రమబద్ధపునింద రా, నప
ఖ్యాతపుబాంధవంబు ప్రియాంగనఁ బోనిడి దైతి శుద్ధుఁడన్.

దంభు—ఓ బ్రాహ్మణా! అదియంతయు నట్లేయయియుండును, అయినను నీకు మావృత్తాంతము తెలియదు.

చ. మును పొకసారి బ్రహ్మపురముం గనివచ్చుటకేను బోవఁగా,
మునివరులాత్మ పీఠచయముం డిగి రెల్లరు నన్నుఁ జూచి; యా
వనజభవుండు నన్నుఁ బ్రియభాషలఁ దేఱిచి, శుద్ధిగాఁగ ది
గ్గున నుపవిష్టుఁ జేసె నవగోమయలిప్తనిజోరుపీఠికన్.

అహం—(తనలో) ఆహా! ఏమి యీదాంభికబ్రాహ్మణుని యత్యుక్తి (ఆలోచించి) ఇతఁడొకవేళ దంభుఁడే యేమో? అయినంగానిమ్ము. (కోపముతో బిగ్గరగా) ఓరీ! నీవేల గర్వపడెదవు?

చ. శతముఖుఁ డెంతవాఁడు? మఱి సారసగర్భుఁడనంగ నెంత? యీ
క్షితిపులు నేమిలెక్క మునిసింహులు? లెఱుంగవు నీవు మత్తప
స్స్తుతమహిమంబు వాసవశతంబును బ్రహ్మశతంబు హానిరా
ట్కృతమును గూలలేదె వరుసన్ గతిగానక నేను జూడఁగన్.

దంభు—(చూచి సంతోషముతో) ఓహో! అయ్యా! మీరు నాపితామహులైన యహంకారులు. దేవా! లోభుని యాత్మజుఁడనయిన దంభుఁడను నేను మీకు నమస్కారము చేయుచున్నాను.

అహం—వత్సా! దీర్ఘాయుష్మంతుడవుకమ్ము. నేను ద్వాపరాంతమునందుఁ జూచినప్పుడు నీవు బాలుఁడవు. చిరకాలమొడఁబాసి

యుండుటచేతను వార్ధక్యగ్రస్తుఁడ నగుటచేతను నిన్నిప్పుడు తిన్నగా గుఱుతుపట్టలేక పోయితిని. మఱి నీకు నాకుమారుఁడయిన యసత్య వచనుఁ డు కుశలముగా?

దంభు—అతఁడు క్షేమముతోనున్నాఁడు. అతఁడును మహా మోహమహారాజుగారి యాజ్ఞననువర్తించుచు నిక్కడనే యున్నాడు. అతనిని విడిచి నేనొక్క ముహూర్తకాలమయినను ప్రాణములు నిలుపఁ గలుగుదునా?

అహం—నీతల్లిదండ్రులయిన తృష్ణయు లోభుఁడును కుశలు లయియున్నారా?

దంభు—వారును నిక్కడనే యున్నారు. వారులేక నేనుక్షణ మయినను నిలువలేను. పూజ్యులయిన తమరిక్కడ కేమిపనిమీఁద దయచేసినారు?

అహం—వత్సా! వివేకునివలన మహామోహునకేమోయు పద్రవము కలుగనున్నదని విని యాతని వృత్తాంతమును దెలిసికొన వలెనని వచ్చినాను.

దంభు—తమరాక మేలయినది. మహామోహమహారాజుగా రింద్రలోకమునుండి నేటరేపటనిచ్చుటకే వచ్చుచున్నారని విన్నాను. ఆయన యీవారణాసీనగరమునే రాజధానిగాఁ జేసికొందురనియు నొకలోకప్రవాదము పుట్టినది.

అహం—సమస్తాత్మలయందును వాసముచేసెడు మహామో హుఁడీవారణాసియందుండఁగోరుటకుఁ గారణమేమి?

దంభు—మఱియేమున్నది? వివేకుని సడ్డగింపవలయునని యే,

గీ. శాశ్వతబ్రహ్మపురి కాశి, జన్మభూమి
యవని విద్యాప్రబోధోదయముల కరయఁ;

గులవినాశనవిధి కెత్తుకొన్నయావి
వేకుఁడింటుండఁ గోరెదు విడువ కెపుడు.

అహం—(భయముతో) అట్లయినపక్షమున దీనికిఁ బ్రతీకార మవశ్య మైనదే. ఎట్లనిన—

క. పురహరుఁడు హరుఁడు కరుణం
బరమపదజ్ఞానశూన్యమానవతతి కి
ప్పురి భవభయహర తారక
మురవుగ నవసాన వేళ నుపదేశించున్.

డంభు—అది సత్యమే. అయినను గామక్రోధాద్యభిభూతుల కది లభింపదు. దానినిబట్టియే తైర్థికు లిట్లు చెప్పుచున్నారు—

క. విద్యా తపో యశస్సుల
హృశ్యమగఁ గరంబు లంఘ్రు లెదయు నెవని క
య్యాద్యుని శివుఁ జేరునో యన
వద్యత నాతండె తీర్థఫలమును బొందున్.

[తెరలో]

ఓహో! జనులారా! ఇదె మహామోహమహారాజుగారు వచ్చుచున్నారు.

చ. స్ఫటికమణీవితర్దికలఁ జల్లుఁడు చందనగంధతోయముల్;
పటుగతి యంత్రమార్గములు పన్నుఁడు వారిగృహాంతరంబులన్;
స్ఫుటముగఁ గట్టుఁ డెల్లెడల భూరిలసన్మణితోరణావళుల్;
చిటుకున నింద్రచాపసమచిత్రపతాకల నెత్తుఁ డంతటన్.

డంభు—అయ్యా! మహారాజుగారు సమీపమునకువచ్చినారు. కాఁబట్టి మీరాయన కెదురుగాఁబోయి గౌరవింపవలయును.

అహా — అలాగుననే చేయుదుము.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించు చున్నారు.)

ఇది ప్రవేశకము.

[అప్పుడు మహామోహమహారాజుగారు మహా వైభవముతోఁ బరివారసహితముగాఁ బ్రవేశించు చున్నారు.]

మహామోహుఁడు — (నవ్వి) ఓహో! మూఢులు నిరంకుశులు గదా?

చ. కలదఁట! యాత్మయొక్కటి జగంబున దేహముకంటె వేఱుగా?
ఫలమది మీఁదఁ గాంచునఁట! భద్రముగాఁ బరలోకమందహో!
వలవని యూహరాశియు నభస్స్థలజమ్ము పూచి స్వాదుస
త్ఫలముల నిచ్చునన్న భ్రమవంటిది కాదె తలంచి చూడఁగన్?

ఇటువంటి స్వకపోలకల్పనచేత లేనిపదార్థము నొకదానిని నిర్మించి దుష్పాండిత్యము గల్గిబుద్ధు లీప్రపంచమును వంచించు చున్నారు.

శా. ఆహా! లేనిపదార్థ మున్నదని మిథ్యల్ పల్కువయ్యాస్తిక
ద్రోహుల్ నాస్తికులంచు దూష్యులనుచున్ దూషింత్రు సత్యా
మాహాత్మ్యస్థితిఁ బంచభూతపరిణామంబౌ మచ్చైతన్యసంధ్యలన్
ద్రోహం; బెవ్వఁడు దేహభిన్నుఁగ నెందుం జూచిరే జీవునిన్?

వీరు తమ్ముమాత్రమే కాక లోకమునంతను వంచించు చున్నారు.

మ. తనువుల్ వక్త్రముఖాంగసంచయములే చేతన్ దుల్యముల్ కాఁగ, వే
ఱన నేలా కులముల్? పరాంగన యిదంచర్థంబిడన్ భేదముల్
గనరా వింతయు నాకు! హింసఁ బరకాంతాస్వాపతేయాక్రమం
బునఁ దోషంబని కల్పనల్ సలిపిరిం బుల్ పుట్టసిప్పారుషుల్.

(ఆలోచించి శ్లాఘనతో) ప్రత్యక్షమే ప్రమాణమగుటనుబట్టి సర్వవిధములచేతను లోకాయత శాస్త్రమే శాస్త్రము. "పృథివ్యాపస్తేజోవాయువులు తత్త్వములు; అర్థకామములు పురుషార్థములు; భూతములే జ్ఞానజనకములు; పరలోకము లేదు; మృత్యువే మోక్షము" అని యీ శాస్త్రము సత్సిద్ధాంతసారముగా వాచస్పతి రచియించి చార్వాకునికి సమర్పించెను. అతడు శిష్యోపశిష్యమార్గమున దానిని లోకమున ప్రసిద్ధము జేసెను.

[అంతటఁ జార్వాకుఁడును శిష్యుఁడును బ్రవేశించుచున్నారు.]

చార్వాక—వత్సా! నీతి వెలుగుచున్న దండనీతియే విద్య; దానిలో నంతర్భూతమైయున్న దే వార్త. త్రివేదములును ధూర్తప్రలాపములు చూడుము—

గీ. యజ్ఞమందు దగ్ధనాశకరి గాదిగంబు
వలన స్వర్గఫలంబు వచ్చునేని,
ధరణిలోఁ దావవహ్నిదగ్ధంబులైన
పాదపంబులవలనను ఫలము లొదవు

మఱియును,

గీ. పుడమిలో యజ్ఞమందు జంపబడినట్టి
పశువునకు స్వర్గసౌఖ్యంబు వచ్చునేని,
యజ్ఞపశువుగాఁ జేసి యజ్ఞకర్త
స్వర్గసుఖమందఁ దనతండ్రిఁ బంపఁడేమొ?

క. మరణము నొందినవారలకుఁ
గరమును శ్రాద్ధంబు తృప్తి గలిగించునో,
ధర నాఱిన దీపంబును
గడ కాంతిని జ్వలనము ప్రాపించునుగా.

శిష్యు—ఆచార్యా! ఈప్రకారముగాఁ బుధులకుఁ దినుటయుఁ ద్రాగుటయు నే పరమార్థము లయినపక్షమున, ఈతైర్థికులు సంసారసుఖమును విడిచి యేల తాము ఘోరతరములయిన పారాక సాంతపనషష్ఠకాలాదు లగుదుఃఖములచేత శ్రమ పడుచున్నారు?

చార్వా—వంచకపరిణీతములయిన యాగములచే మోసపోయిన యీమూర్ఖుల కాశామోదకములచేతనే యిట్టిప్రవృత్తి కలుగుచున్నది. చూడు—

గీ. భుజనిపీడితఘనబాహుమూలభుగ్న
కుచయుగాభోగకాంతోపగూహ మేడ?
భిక్షబుద్ధులభిక్షోపవాసనియమ
సూర్యకరతాపమున దేహశోష మేడ?

శిష్యు—ఆచార్యా! దుఃఖమిశ్రితమయిన సంసారసుఖము పరిహాసింపఁ దగనిదని యీవిధముగాఁ దైర్థికులు చెప్పుచుందురు గదా?

చార్వా—(నవ్వి) ఇది మానరపశువులయొక్క దుర్బుద్ధివిలసనము.

చ. అవనిని దుఃఖమిశ్రితములౌటను నిందితయుజన్యసౌఖ్యముల్
తివిరి త్యజింపఁబోలు ననుధీనులు మూర్ఖులె తాతలంపఁగన్
జవిగల తెల్లబియ్యమున సారతరంబగు శాలిధాన్యమున్
దవులఁ ద్యజించునే యుముకఁ దాల్చునటంచు వివేకియెవ్వఁడున్

మహామోహు—ఓహో! చిరకాలమునకుఁ బ్రామాణికములయిన వచనములు కర్ణసుఖమును గలిగించుచున్నవిగదా! (చూచి యానందముతో) ఇతఁడు నా ప్రియసఖుఁడయిన చార్వాకుఁడా?

చార్వా—(చూచి) ఇదె(దు మహామోహమహారాజు, (సమీప

మునకు (బోయి) జయము గుంగాక! జయము గుంగాక ! ఓమహారాజా ! ఇదిగో చార్వాకుడు ప్రణామము చేయుచున్నాడు.

మహా—చార్వాకా! నీకు స్వాగతము. ఇక్కడం గూరుచుండుము.

చార్వా—(కూరుచుండి) ఇది కలియొక్క సాష్టాంగ ప్రణామము.

మహా—అచ్చటం గలి కవ్యాహతకుశలమా ?

చార్వా—దేవరవారి ప్రసాదమువలన సర్వత్ర కుశలమే. అతడు కార్యశేషమును గూడం దీర్చి మఱి దేవరపాదములనుసందర్శింపంగోరుచున్నాడు.

చ. ఎవఁడు, మహత్తరంబయిన యేలికయాజ్ఞనుబూని దాని శా
  స్త్రవచనానుబుద్ధిఁ గొనె, నప్రతిమానబలప్రసాదుఁడై,
  యవిరళహార్ద పూర్ణహృదయంబున దర్శనమిచ్చుస్వామిపా
  దవనజవందనం బిడు, నతం డతిధన్యుఁడు భృత్యకోటిలోన్.

మహా—ఇప్పుడాకలి యేమేమి చేసియున్నాడు?

చార్వా—దేవా! చిత్తగింపుము—

చ. శ్రుతివిహితార్థమార్గములచొప్పు తొలంగి మహాజనుల్ యథే
  ష్టత జరియించువారయిరి జనులను గొంకు నొకింత లేక; యీ
  గతికిని హేతు వాకలియుఁగాఁడు, మదీయబలంబుఁ గాదు, వి
  శ్రుతముగఁ బౌరుషంబుఁ బెనుచుం బ్రభుచున్న నమే భటాళికిన్.

అక్కడ నుత్తరపథికులును బాహ్యోత్యులును వేదములనే త్యజించినప్పుడిఁక శమదమాదులకథ యేల? ఇతరస్థలములయందు సహితము వేదములు తలుచుగా జీవికామాత్రఫలములే యైనవి.

గీ. అగ్నిహోత్రంబు, వేదత్రయంబు, మఱి త్రి
దండమును, దేహమున భస్మధారణంబుఁ,
బ్రజ్ఞయును బౌరుషము లేనిపందలకును
జీవిక లని బృహస్పతి చెప్పె మున్ను.

కాఁబట్టి కురుక్షేత్రాదులయందు విద్యా ప్రబోధచంద్రోదయ మగునని దేవరవారు స్వప్నావస్థయందును శంకింపవలదు.

మహా—చక్కఁగా సాధించినారు. అతీర్థమును వ్యర్థమయిన దానినిగాఁ జేయుట గొప్పపనికదా?

చార్వా—దేవా! దేవరవారికి విన్నవింపవలసినది మఱి యొకటియున్నది.

మహా—అది యేది?

చార్వా—విష్ణుభక్తియను పేరుగల మహానుభావురాలయిన యోగిని యొకతెయున్నది. ఆమె సర్వత్ర సంచారము చేయకుండఁ గలిచేత నిలుపఁబడిన దయ్యును, తదనుగ్రహీతులయినవారిని దేఱి చూచుటకును మేము శక్తులము కాకున్నాము. కాఁబట్టి దానికిఁ బ్రతీకారమును దేవరవారే సావధానముగా నాలోచింపవలయును.

మహా—(భయముతోఁ దనలో) అక్కటా ప్రసిద్ధమహాప్రభావ యైన యీయోగిని మాకు స్వభావవిద్వేషిణి; దుస్సాధ్యురాలు. కానిమ్ము. (ప్రకాశముగా) ఓయీ! మనకీశంకతోఁ బనిలేదు. కామక్రోధాదులగు శత్రువులుండఁగ దానిపని యెక్కడసాగును?

చార్వా—అట్లయ్యును శత్రుఁడల్పుఁడని జిగీషుఁడైనవాఁ డేమఱియుండఁగూడదు.

క. అరి యల్పుఁడ య్యు, మర్మము
లరసి మహాబాధఁ దెచ్చు నవనీశునకున్;

గర మల్ప మయ్యె, మల్లది
చరణమున కపారమైన శ్రమ మొనరించున్.

మహా—(తెరవంకఁజూచి) ఓరీ ఎవఁ డక్కడ?

[దౌవారికుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

దౌవా—స్వామీ? ఏమియాజ్ఞ?

మహా—ఓరీ! అసత్సంగా! "ఏమతియుండక యోగినియైన విష్ణుభక్తిని మీరే హతముచేయవలెను" అని కామక్రోధమదమాన మాత్సర్యాదులతో నేనాజ్ఞాపించినట్లు చెప్పుము.

దౌవా—దేవర సెలవిచ్చినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

[అప్పుడు పత్రహస్తుఁడై యొకపురుషుఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు.]

పురు—(తనలో) సముద్రతీరమునందలి పురుషోత్తమసంజ్ఞ గల దేవాలయమునందున్న మద మాన నామధేయులగు ప్రభువులు మహారాజసన్నిధానమునకుఁ బంపఁగా నేనిప్పు డుత్కలదేశమునుండి వచ్చినాఁడను. (చూచి) ఇదివారణాసి; ఇదిరాజమందిరము. ఇందుఁ బ్రవేశించెదను. (ప్రవేశించి) ఈప్రభువువారు చార్వాకునితో నేదో మంత్రాలోచన చేయుచుఁ గూరుచున్నారు. వీరిసమీపమునకుఁ బోయెదను. (సమీపమునకుఁబోయి ప్రకాశముగా) దేవా! జయ మగుఁగాక! జయమగుఁగాఁక! తమకుఁ బంపఁబడిన యీపత్రికను దేవరవారు చిత్తగింపవలయును.

మహా—(పత్రికపుచ్చుకొని) నీవెక్కడనుండి వచ్చినావు?

పురు—పురుషోత్తమాలయమునుండి వచ్చినాఁడను.

మహా—(తనలో) ఇది యేదో ప్రాణాంతక మయినకార్య మయి యుండును. (ప్రకాశముగా) చార్వాకా! ఇప్పుడు నీవు పొమ్ము

కర్తవ్యమునందు నీవవహితుఁడవయి యుండవలెను.

చార్వా—దేవరవారాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

మహా—(పత్రికను జదువుచున్నాఁడు)—"స్వస్తి! శ్రీవారణాసీపురవరాధీశ్వరులైన మహారాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర మహామోహ మహారాజులవారి పాదపద్మములకు శ్రీపురుషోత్తమాలయము నుండి మదమానులు సాష్టాంగప్రణామములు చేసి చేయఁగల విన్నపము. ఇక్కడ మేము నిరంతరక్షేమముతో నున్నాము. తరువాత శాంతిదేవి తనతల్లియైనశ్రద్ధతోఁగూడ వివేకునిదౌత్యమును బూని యుపనిషద్దేవిని వివేకునితోడి సంగమముకొఱకహర్నిశము బ్రబోధించుచున్నది. మఱియు ధర్ముఁడు కామసహచరుఁడయ్యును వైరాగ్యాదులచేత వేఱుపఱుపఁబడినవానివలెఁ గానఁబడుచున్నాఁడు. అందుచేత నతఁడు కామునినుండి విడిపోయియెకానొకప్పుడుని గూఢముగాఁ దిరుగుచున్నాఁడు. కాఁబట్టి యీసంగతిని దేవర దివ్యచిత్తమునకుఁ దేవలెను"—(క్రోధముతో) ఆహా! ఏమిది? ఈయతిముఖ్యులు శాంతికిసహితము భయపడుచున్నారు! ఈశాంతి యెక్కడనుండి పుట్టినది?

చ. అజుఁడగు సృష్టిమాత్రనిరతాత్ముఁడు; దక్షమఖాంతకుండు శై
లజనిబిడోపగూహనములన్ సుఖియించు విఘూర్ణితాత్ముఁడై;
ఋజువుగ శ్రీకపోలమకరీదళలాంఛితవక్షుఁడై యధో
క్షజుఁడు వసించు సంబుధి; నిఁకన్ బెఱవారికి శాంతి యబ్బునే?

(పురుషునిగూర్చి) ఓజాల్మా! నీవు సత్వరముగాఁ గాముని యొద్దకుఁబోయి, "ధర్ముఁడు దురాత్ముఁడని మేమిప్పుడు దెలిసికొన్నారము. అతఁడు ముహూర్తకాల మయినను నమ్మఁదగినవాఁడు కాఁడు.

కాఁబట్టి నీ వాతనిని దృఢముగా బంధించి కట్టివేయుము" అని మా
యాజ్ఞను జెప్పుము.

పుర—దేవర సెలవిచ్చినట్లు జేసెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

మహా—(ఆలోచించి తనలో) శాంతిని సాధించుట కేమియు
పాయ మున్నది? ఉపాయాంతరములోఁ బనిలేదు. ఈపని కిక్కడ
క్రోధలోభులే సమర్థులు. (ప్రకాశముగా) ఎవ రక్కడ?

ద్వా—(ప్రవేశించి) దేవా! ఏమియాజ్ఞ?

మహా—ఇప్పుడే క్రోధునిని లోభునిని బిలుచుకొని రా.

ద్వా—దేవర సెలవిచ్చినట్లు చేసెదను.

[అంతట క్రోధుఁడును లోభుఁడును బ్రవేశించు చున్నారు.]

క్రోధు—శాంతి శ్రద్ధా విష్ణుభక్తులు మహారాజుగారితో
వైరమును వహించినారని విన్నాఁడను. నేను జీవించి యుండఁగానే
తమప్రాణములమీఁదికి వచ్చెడి యీపని యేల?

ఉ. చేయుదు లోక మంధముగఁ; జేయుదు ధీరుల శ్రోత్రహీనులన్;
జేయుదుఁ జేతనంబుల నచేతనరీతిని; నాదుశక్తిచే
నేయెడఁ గృత్యముల్ గన రొకింత, హితంబు వినంగఁజాల, రా
మ్నాయము లభ్యసించి మతిమంతులు తాము స్మరింపనర్థమున్.

లోభు—ఓయీ! నన్నాశ్రయించువారు మనోరథనదీపరంప
రలనే తరింపఁ జాలరు. అట్టివారు శాంత్యాదుల నెట్లు చింతింపఁ
గలుగుదురు? మిత్రుఁడా! చూడు—

చ. మదజలసిక్తగండగజమండలియున్, ఘనవాయువేగమున్
గొదవయొనర్చు పర్వఁగలగుఱ్ఱములుఁ, గల వెన్నొ మాకు, నం

పద యిది చాలదంచు, మఱివచ్చిన నింకను నింకఁ గోరుచుం
బొదలుఁగురాశ హృద్భ్రమముఁ బొందెడువారికి శాంతిగల్గునే!

క్రోధు—ఓ మిత్రుఁడా! నాప్రభావము నీకుఁ దెలియునుగదా!

చ. చదివెను వృత్రుఁద్వష్టసుతు శక్రుఁడు; త్రుంచెవిరించిమూర్ధమున్
మదనవిరోధి; కౌశికుఁడు నామ మడంచె వసిష్ఠపుత్రులన్;
మ దసమశక్తి పండితుల మాన్యయశస్కుల సచ్చరిత్రులన్
వదమలపౌరుషాఢ్యుల వెసం గులనాశ మొనర్చు ద్రేళ్మిడిన్.

లోభు—ప్రియులారా! తృష్ణా! ఇటు రమ్ము.

[తృష్ణాదేవి ప్రవేశించు చున్నది.]

తృష్ణ—ప్రాణేశ్వరా! ఏమి యాజ్ఞ!

లోభు—ఓ ప్రియురాలా! వినుము.

చ. పొలమును గ్రామముం వనముభూద్రముఁబట్టణముం బురంబుదీ
వులు మహీమండలం బనెడుప్రోత్థితవాంఛితసూత్రబద్ధబు
ద్ధుల కతి కాంతిసంగములు, తోరముగాఁగ భవత్ప్రసన్నతన్
బలిసినఁ, బుట్టునే శమము ప్రాణులయాశ కజాండలక్షలన్.

తృష్ణ—ఓప్రాణనాయకా! స్వయముగానే నిత్యమును నే
నీవనియుం దభియుక్తురాలనయి యున్నదానను. అందుమీఁద నిప్పుడు
తమయాజ్ఞచేత బ్రహ్మాండకోటులచేతనైనను నాయుదరమునిండదు.

క్రోధు—ఓహింసా! ప్రియురాలా ఇటు రమ్ము.

[హింసాదేవి ప్రవేశించు చున్నది.]

హింస—ఇదిగో వచ్చినదానను. భర్తగారిసెల వేమి?

క్రోధు—ప్రియురాలా! నీవు సహధర్మచారిణి వగుటచేత
నాకుఁ బితృవధసహితము సుకర మయినది, నాకు—

ఉ. ఎంత పిశాచి మాత? పిత యెంత? సహోదరు లెంత కీటముల్!
వంతునఁ సర్వబంధువులు వధ్యులు వక్రవిటాభసాహ్యముల్;
(చేతులు పిసికికొనుచు)
శాంతిని బొంద వీరియెడల సంతతకోపశిఖస్ఫులింగముల్,
సంతతితోడఁ బూర్ణముగ జ్ఞాతికులంబు నడంచునంతకున్.
(చూచి) వీరె మనప్రభువువారు. వారిదర్శనము చేసికొందము.

అందఱు—(సమీపమునకుఁబోయి) దేవా! జయమగుఁగాక!

మహా—మాకు శత్రురాలయిన శ్రద్ధకూతును శాంతిని మీరు నిగ్రహింపవలెను.

అంద—దేవరయాజ్ఞాప్రకారము చేసెదము.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు)

మహా—శ్రద్ధకూఁతురని పలుకుటచేత నామనస్సున కొక్క యుపాయాంతరముసహితము పొడకట్టుచున్నది. శాంతి తనతల్లియైన శ్రద్ధకుఁ బరతంత్రురాలు. కాఁబట్టి యిప్పుడు మన మేదియుపాయము చేతనైనను శ్రద్ధ నుపనిషద్దేవిసమీపమునుండి యాకర్షించి బంధించి వేయవలెను. అప్పు డందువలన మాతృవియోగదుఃఖముచేత నత్యంత మృదుస్వభావ యయిన శాంతి బలముడిగినదయి కృశించి నశించును. శ్రద్ధ నాకర్షించి యెడఁబాటు చేయుటకు నాస్తికతావిలాసిని యే పరమసమర్థురాలు. కాఁబట్టి యామెనే యీపనికి నియోగింపవలెను. (ప్రక్కనుజూచి) విభ్రమావతీ! నీవుసత్వరముగా నాస్తికతాదేవిని బిలుచుకొనిరా.

విభ్ర—ఏలినవారి సెలవుప్రకారము చేసెదను. (అని నిష్క్రమించి నాస్తికతాసహితయై మరలఁ బ్రవేశించుచున్నది)

నాస్తి—సఖీ! చిరకాలమునుండి చూడకున్న మహారాజు

ముఖమును నేనిప్పు డెట్లుచూతును? అతఁడు న న్నొగ్గులాడు నేమో!

విభ్ర—సఖీ! నీముఖదర్శనము చేత మహారాజు తనదేహమే తా నెఱుఁగకుండును. అట్టిస్థితిలో నిన్నొ ట్లొగ్గులాడఁ గలుగును?

నా స్తి—సఖీ! నామిథ్యాసౌభాగ్యము నెంచి పరిహసించుచున్నావా?

విభ్ర—సఖీ! నీ సౌభాగ్యముయొక్క మిథ్యాత్వమును నీ విప్పుడే తెలిసికోఁగలవు. సఖీ! నీకన్నులు నిద్రచాలక కలతనొంది నట్లు కానఁబడుచున్నవి. ఇట్లు నాప్రియసఖి నేత్రములకు నిద్రతక్కువగుటకుఁ గారణమేమో?

నా స్తి—సఖీ! ఏకవల్లభ యైన స్త్రీకిసహితము నిద్ర దుర్లభముగుచుండఁగా, బహువల్లభ నైన నాకెట్లుండును?

విభ్ర—నాప్రియసఖీ! వల్లభు లెవ రెవరో?

నా స్తి—ఈ మహారాజు కొడుకు, ఆపయిని గామక్రోధలోభాహంకారులు. అతివిస్తారము చెప్పఁబనిలేదు. ఈవంశమునందుఁబుట్టిన పురుషుఁడు పసివాఁడైనను ముసలివాఁడయినను బహుగుణాఁడయినను రాత్రిందివము లొక్కఁడును హృదయమువాసినినైన నన్నువిడిచి యుండఁడు.

విభ్ర—సఖీ! కామునకు రతియు, క్రోధునకు హింసయు, లోభునకుఁ దృష్ణయు, పరమప్రియురాండ్రని వినుదుము. తమ ప్రియతములతో నిత్యము రమించుచుండెడు నీపయిని వారి కీర్ష్య యెట్లు కలుగకున్నది?

నా స్తి—సఖీ! ఈర్ష్య యని యేలపలికెదవు? వారుసహితము నన్ను విడిచి ముహూర్తకాల మయినను నిలువలేరు.

విభ్ర—సఖీ! నీసౌభాగ్యమువలన మనోవ్యాకులత నొంద

వలసిన సపత్నులు సహితము నీయనుగ్రహమును గోరుచుండుట చేతనే భూమిమీఁద నీవంటి సౌభాగ్యవతి లేదని చెప్పుచున్నారు. సఖీ! ఇంకొకమాట చెప్పెదను. ఈవిధముగా నీవు నిద్రాకులహృదయవయి తొట్రిలుకాళ్ళనుండి యందియలుజాఱి గళ్ళుగల్లుమని మ్రోఁగఁగా నడచుచు మహారాజును గౌరవించినప్పు డతఁడు మనస్సులో శంకపడు నేమో యని నే నూహించెదను.

నాస్తి—ఇక్కడ శంకింపవలసినదని యేమున్నది? మహారాజుగారి నియోగానుసారముగానే నేనీవేషమును ధరించితిని. సఖీ! అంతే కాక దర్శనమాత్రముననే ప్రసన్నులగు పురుషులకు భయపడ నేల?

మహా—(చూచి) ఇదిగో నాప్రియురాలు నాస్తికత సమీపించినది!

చ. నడలు నితంబగౌరవమునన్ జడనొందఁగఁ గొప్పుపూసరం
బెడయఁగఁ జెంద్ర నెక్కఁగని మొత్తి సురోజనఖాంకముల్ బయ
ల్పడఁ, గడునల్లగల్వసరుల న్నగుచూపు లెదం గలంపఁగా,
నడవఁగ నూఁగుకంకణరుఝుత్కృతితో నిదె కాంత వచ్చెడున్.

విభ్రి—అదిగో మహారాజు ప్రియసఖీ! ఆయన సన్నిధానమునకుఁ బొమ్ము.

నాస్తి—(దగ్గఱకుఁబోయి) మహారాజా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక!

మహా—ఓప్రియురాలా!

క. అంకమునఁ జేరి, ప్రికటన
ఖాంక స్తనయుగల నొసంగు మాలింగనమున్
శంకరునోడిలో నుండిన
శాంకరిశోభావిలాససంపదఁ గనుమన్.

నాస్తి—(చిఱునవ్వుతోఁ గౌఁగిలించుకొనుచున్నది)

మహా—(ఆలింగనసుఖము నభినయించి) ఓహో! ఈమె కౌఁగిట నాదరించుటవలన నాకిప్పుడు మరల నవయౌవనము కలుగుచున్నది. ఓవిలాసినీ!

ఉ. నాదువయోనువిభ్రమములన్ మును పెప్పుడొ కల్గి, మానసో
న్మాద మొనర్చి, యింద్రియకదంబసుఖైకరసాత్మ్యఁ జేసి, ప్రే
మాదరములన్ బెనంచినయనంగవికారము నేఁడునీవు నన్
గాదిలిఁ గౌఁగిలించుటను గ్రమ్మఱఁ బుట్టె, మదాత్మ నిచ్చలున్.

నాస్తి—ఓమహారాజా! నేనిప్పుడు నవయౌవనదశలోనున్నను, నామనస్సులో నాటియున్న నీమీఁదిప్రేమము కాలము గడుచుటచేత నశించుట పోలేదు సుమా? ఏనిమిత్తముచేత దేవరవారు నన్నుఁ దలంచితిరో సెలవిండు.

మహా—ప్రియురాలా!

క. పడతీ! తలఁపఁగఁ జను మది
కెడముగ నున్నట్టివారి నెందైనను నీ
వెడఁబాయకుండు మెప్పుడు
చెడ కస్మచ్చిత్తభిత్తిచిత్రము పోలెన్.

నాస్తి—నాకిది మహాప్రసాదము. ఓమహారాజా! నాపని యేమో యాజ్ఞాపింపుఁడు.

మహా—ఈప్రకారముగాఁ బ్రకాశితములైన యంగములతో నీవు సర్వత్ర సంచరింపవలయును. ఇదిగాక తొత్తుకూఁతురు శ్రద్ధాకాంత వివేకునితో నుపనిషద్దేవిని గూర్చుటకయి దూతికాభావమును వహించినది.

గీ. మంకెం బ్రతికూలఁ; పాపుల మైత్రిఁ దిరుగు;
నకులజ; కరంబుఁ బాపాత్ముఁరాలు శ్రద్ధ;
యిపుడె తలపట్టి యీరండ నీడ్చి తెచ్చి
కినుకఁ బాషండులకు నొప్పగింపు మీవు.

నాస్తి—ఇంతమాత్రపుఁబనికిఁ బ్రభువువారికి శ్రమ యక్కఱ లేదు. వచనమాత్రముచేతనే దేవరివారిసేవకురాలగు శ్రద్ధ తమ యాజ్ఞను జెల్లించును. "ధర్మము మిథ్య; మోక్షము మిథ్య; వేదమార్గము మిథ్య; సుఖభంగకరము లయినశాస్త్రప్రలాపములు మిథ్యలు; స్వర్గఫలవిద్య మిథ్య" అని నాచేత బోధింపఁబడి యామె శీఘ్రకాలములో వేదమార్గమునె పరిహరింపఁగలదు. ఇఁక నుపనిషత్తుమాట చెప్పనేటికి? అంతే కాక విషయానందవిముక్తమని మోక్షవిషయమున దోషములు చూపి యచిరకాలములోనే శ్రద్ధను నే నుపనిషత్తునుండి విరక్తమగునట్లు చేసెదను.

మహా—ఇదియంతయు నిట్లు చక్కఁబడినపక్షమునఁ బ్రియురాలు నాకు గొప్పప్రియము చేసినదగును (అని మరల నాలింగనము చేసి ముద్దు పెట్టుకొనుచున్నాఁడు.

నాస్తి—అయ్యో! భర్తగారిట్లు బహిరంగముగాఁ బ్రవర్తించుటచేత నేను సిగ్గుపడుచున్నాను.

మహా—కానిమ్ము. మనము నివాసగృహమునకే పోవుదము రమ్ము.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

తృతీయాంకము

[అప్పుడు శాంతిదేవి కరుణతోడఁగూడఁ బ్రవేశించుచున్నది.]

శాంతి—(కన్నీరు విడుచుచు) హా! మాతా! శ్రద్ధా! నీవెక్కడ నున్నావు? నాకొక్కసారి నీప్రియదర్శనమిమ్ము.

మ. మృగమాల్ భీతిఁదాఁగియుండువనులన్, హృద్యస్రవంతీలస
న్నగరాజంబుల, దేవతాగృహములన్, సన్మౌనిసద్మంబులన్,
జగతి న్వాసముచేయునీ వెటు లికన్, జండాలవేశ్యస్థమై
వగలంబొందెదుగోవుమాడ్కి, మనెదే పాషండగేహంబులన్?

నాకామె జీవముతో నున్నదని యాశ లేదు.

క. ననుఁజూడక తా స్నానం
బొనరింపదు కూడుకుడువ దుదకముత్రాగన్
జన దట్టిశ్రద్ధ కటకట!
మనియుండదు నన్నుఁబాసి మహి నిమిషంబున్.

అందుచేత శ్రద్ధలేక శాంతియొక్క జీవనము ముహూర్తకాలమయినను నిరర్థకమయినదే యగును. కాఁబట్టి, ఓసఖీ! కరుణా! నీవు నానిమిత్తమయి సాదపేర్చుము. అగ్నిహోత్ర ప్రవేశముచేత నేనచిరకాలములోనే యామె సహచరినయ్యెదను.

కరుణ—(కన్నీటితో) ఓసఖీ! భయంకరాగ్నిజ్వాలలవంటికర్ణకఠోరములయిన దుస్సహవాక్యములు పలుకుచు సర్వవిధములచేతను నాప్రాణములు పోవునట్లు చేయుచున్నావు. ఓప్రియసఖీ! కొంత శాంతతవహించి ముహూర్తకాలము జీవము నిలుపుకొమ్ము. ఇంతలో నేనక్కడ మునిజనసమాకులములయిన పుణ్యాశ్రమములయందును భాగీరథీతీరములయందును నిపుణముగా వెదకెదను. ఒకవేళ

మహామోహునివలని భీతిచేతఁ బ్రచ్ఛన్నయయి యామె యెక్కడ
నైన దాఁగియుండును.

శాంతి— సఖీ! నీవేల వెదకెదవు?

శా. నీవారాంకితసైకతంబులు, స్రవంతీవ్రాతకూలంబులున్,
శ్రీవైఖానసవాసముల్, చమసబర్హిర్వ్యాప్త యజ్ఞస్థలుల్,
నే వీక్షించితి; నాలుగాశ్రమములన్ వేర్వేర శోధించితిన్;
దేవిన్ శ్రద్ధనుగాన నెందన; వినన్ లేదెందుఁ దన్నామమున్.

కరు—సఖీ! నేను జెప్పెడిదానిని వినుము. ఆ శ్రద్ధాదేవి సాత్త్వికురాలే యయినపక్షమున, ఆమె కటువంటిదుర్గతి పట్టునని నేను భావింపను. ఆమెవంటిపుణ్యాత్మురాండ్రిటువంటిసంభావింపఁదగని విపత్తు ననుభవించు వారు కారుగదా?

శాంతి—ఓ చెలీ! విధి ప్రతికూలుఁడయినప్పుడేది సంభావింప దగని దగును?

మ. జనకేంద్రాత్మజ యాదశాస్యుకడ సాధ్వీలక్ష్మి మున్నుండదే!
దనుజుల్ తొల్లి యిడంగలేదె బలిసద్మంబందు వేదత్రయిన్?
ఘనగాంధర్వ మదాలసం గొనఁడె మున్ బాతాళకేతుండు నాఁ
జనుదైత్యేంద్రుఁడును మోసపుచ్చి? విధిచేష్టల్ తద్దయున్ విక్రముల్

కానిమ్ము. మనమిప్పుడు పాషండగృహములనే యనుసరించిపోదము.

కరు—సఖీ! అలాగుననే చేయుదము.

ఇద్దఱు—(నడుచుచున్నారు.)

కరు—(భయముతో) సఖీ! రాక్షసుఁడు.

శాంతి—ఏఁడీ రాక్షసుఁడు?

కరు—సఖీ! చూడుము. కాఱుచున్న మలపంకముచేత దట్టముయిరోఁతపుట్టించుచున్న చూడసహ్యముకాని శరీరముతోను, ఉత్పాటి

తములైన కేశములతోను, దిసమొల యగుటచేఁ జూడఁగూడని రూపముతోను, చేత నొక నెమలిపింఛము పట్టుకొని వాఁ డీవంకనే వచ్చుచున్నాఁడు.

శాంతి—సఖీ! వీఁడు రాక్షసుఁడుగాఁడు. మిక్కిలిబలహీనుఁడుగా నున్నాఁడు.

కరు—వీఁడెవఁడయి యుండును?

శాంతి—సఖీ! పిశాచమని శంకించెదను.

కరు—దేదీప్యమానమైన కిరణసముదాయముతో మార్తాండ మండల మాకాశమధ్యమునఁ బ్రచండముగా వెలుఁగుచుండఁగా బిశాచముల కవకాశమెట్లు కలుగును?

శాంతి—అట్లయిన యెడలనీతఁడిప్పుడేనరకబిలమునుండి వెడలి వచ్చిన యెవ్వఁడో నరకలోకవాసి యయియుండును. (చూచియాలోచించి) ఆహా! ఇప్పుడు తెలిసినది. వీఁడు మహామోహునిచేతఁ బంపఁబడిన దిగంబరసిద్ధాంతుఁడు. కాఁబట్టి వీనిరూపమును సర్వవిధముల చేతను దూరమునందే సంహరింపవలయును. (అనిమోముత్రిప్పుకొని నిలుచున్నది.)

కరు—సఖీ! ముహూర్తమాత్రము నిలువుము. ఇక్కడిక్కడ నేను శ్రద్ధను వెదకెదను.

[అట్లిద్దఱును నిలువఁబడి యుండఁగా వెనుకఁజెప్పినరీతిని దిగంబర సిద్ధాంతుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

దిగంబర—నమోర్హద్భ్యో నమోర్హద్భ్యః.

గీ. మహి నవద్వారయుతగృహమధ్యమందుఁ
బ్రజ్వలించును దీపంబుపగిది నాత్మ;

యీ జినవరసుభాషితమె పరసూ౯ర్థ
మధికతరమోక్షసౌఖ్యదాయకము సుమ్ము.

(అని కొంచెము నడచుచున్నాఁడు.)

(ఆకాశమునందు) ఓశ్రావకులారా! వినుండు.

క. మలమయశరీరపిండము
కలజములనెల్లఁ గడుగఁ గాంచునె శుద్ధిన్?
దెలియఁగఁదగు ఋషిసేవా
ఫలమున నాత్మ విమలస్వభావం బనుచున్.

ఏమనుచున్నారు? ఋషిపరిచర్య యెట్టిదనుచున్నారా? చెప్పెదను వినుండి.

క. కని కాళ్ళకెరఁగి దపులకా,
దనుపఁగఁదగు నిష్టభోజనంబుల వారికా;
చన దీర్ఘ్యామల మొందఁగ
ఘను లాఋషివరులు తమదుకాంతలఁ బొందకా.

(తెరవంకఁజూచి) ఓశ్రద్ధా! ఇటురమ్ము.

శాంతియు, గరుణయు—భయముతోఁ జూచుచున్నారు)

[అప్పుడు తదనురూపవేషముతో శ్రద్ధ ప్రవేశించుచున్నది]

శ్ర—ఓరాజబాంధవా! ఏమి సెలవు?

శాంతి—(మూర్ఛపోవుచున్నది)

దిగంబ—శ్రావకసముదాయమును నీ వొక్కముహూర్తమయినను విడిచి యుండఁగూడదు.

శ్రద్ధ—దేవరవారాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నది)

కరుణ—ఓప్రియసఖీ! ఊరడిల్లుము. నామమాత్రము చేత నే

నీవిట్లు భయపడఁగూడదు. పాషండులయొద్ద సహితము తమస్సుయొక్క కూఁతురైన శ్రద్ధ యొక్కతె యున్నదని యూహింపవలన నేను మున్ను విన్నదానను. కాఁబట్టి యిది యా తామసీ శ్రద్ధయయి యుండును.

శాంతి—(ఊఱడిల్లి! సఖీ! అవును. ఇది యదే. ఎట్లన—

క. భూరిదురాచార సదా
చారనుగాఁగను, కురూప సద్రూపనుగా,
నూరక భ్రమపడి దీనిఁ
గూరిమిజననిఁగ దురాశఁగొంటిని జుమ్మీ.

కానిమ్ము మనమిప్పుడు బౌద్ధులకడనే శ్రద్ధను వెదకుదము.

(అని శాంతికరుణలు ముందునకు నడుచుచున్నారు.)

[అప్పుడు పుస్తకహస్తుఁడయి బుద్ధాగముఁడు, భిక్షురూపమునఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు]

బుద్ధా—(ఆలోచించి) ఓ యుపాసకులారా!

ఉ. ఇప్పుడు వాసనాసమితి యేఁటియు నంటమి, ధీపరంపరల్
తప్పక వెల్గెడుఁ విషయతత్త్వానురాగవివర్జితంబులై;
యప్పటిబుద్ధికల్పితము లయ్యును బాహ్యములట్లు తోఁచుఁగ
న్గప్పి నిరాత్మకంబులు క్షణక్షయశీలము లౌపదార్థముల్.

(కొంచెము నడచి మరలశ్లాఘనపూర్వకముగా) ఓహో! భోగమును మోక్షమును జేరియున్న యీ బౌద్ధధర్మ మెంతమేలయినది!

చ. చెలువగుమందిరంబుల వసింపఁగవచ్చు విలాసినీతతిన్
గలయఁగవచ్చు; భోజనమొనర్పఁగవచ్చు నభీష్టవేళలన్;
దెలిమ్రుచుశయ్యలందు శయనింపగవచ్చుఁ గృతాంగరాగులై
వలచుప్రియాళితోఁ గడపవచ్చును రాత్రులు పండువెన్నెలన్.

కరుణ—సఖీ! కాషాయవస్త్రము మీఁదినుండి దిగవ్రేలఁగాఁ అంటగొట్టిగిన తలకాయమీఁది జుట్టుపిలక యల్లలాడఁగా పొడుగుగాఁ దాటిచెట్టువలె నెవ్వఁడో తరుణవయస్కుఁ డీవంకకు వచ్చుచున్నాఁడు. అతఁ డెవఁడు?

శాంతి—సఖీ! వాఁడు బుద్ధాగముఁడు.

బుద్ధా—(ఆకాశమునందు) ఓ యుపాసకులారా! ఓభిక్షులారా! భగవంతుఁడైన బుద్ధునియొక్క వాక్యామృతమును వినుఁడు. (పుస్తకమును జూచి చదువుచున్నాఁడు) "నేనిప్పుడు లోకములోని సుగతియు దుర్గతియు దివ్యచక్షుస్సుచేత జూచుచున్నాను. సమస్తసంస్కారములును క్షణికములు; ఆత్మ నిత్యము కాదు. కాఁబట్టి మీభార్యల నాక్రమించెడు భిక్షులయెడ మీ రీర్ష్యను బొందఁగూడదు. ఈర్ష్యయే చిత్తమాలిన్యము" (శ్రద్ధను జూచి) ఓశ్రద్ధా! ఇటురమ్ము.

శ్రద్ధ—(ప్రవేశించి) ప్రభువారి యాజ్ఞ యేమి?

బుద్ధా—ఉపాసకులను భిక్షులను నీవు తడవుగ నాలింగనము చేసికొనుచుండుము.

శ్రద్ధ—దేవర యాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నది)

శాంతి—సఖీ! ఈమెయుఁ దామసీశ్రద్ధయే.

కరు—అవును. అట్టిదే.

దిగంబ—(బౌద్ధునిజూచి పెద్దగొంతుతో) ఓరీ! భిక్షుకా! ఇటురమ్ము. నన్ను నేనొకప్రశ్న యడుగవలెను.

బుద్ధా—(కోపముతో) ఓరీ! పాపపిశాచా! అట్లడిగెద వేమిరా?

దిగం—ఓరీ! కోపము మానుము. నేనొక్క శాస్త్రవిషయము నడిగెదను.

బుద్ధా—ఓక్షపణకా! నీవు శాస్త్రకథసహిత మెఱుఁగుదువా? కానిమ్ము. (సమీపమునకుఁబోయి) ఏమి యడిగెదవు?

దిగం—క్షణవినాశియైన నీవెవరినిమిత్త మీవ్రతమును బూనితివో నాకుఁ జెప్పు.

బుద్ధా—ఓరీ! వినుము. మాసిద్ధాంతము ననుసరించినవాఁడొకానొకఁడు క్షణికవిజ్ఞాన మొంది వాసనాబంధములను దెగఁగోసి ముక్తుఁ డగును.

దిగం—ఓరిమూర్ఖా! ఏదో మన్వంతరమునం దెవ్వఁడో ముక్తుఁ డయ్యెడు పక్షమున, ఇప్పుడే నశించెడు నీకందువలన నేమి యుపకారము కాఁగలదు? ఇంకొకప్రశ్న నడిగెదను నీ కిటువంటి ధర్మము నుపదేశించినవాఁ డెవఁడు?

బుద్ధా—నా కీధర్మము సర్వజ్ఞుఁడయిన బుద్ధదేవునిచే నుపదేశింపఁబడినది.

దిగం—ఓరీ! బుద్ధుఁడు సర్వజ్ఞుఁడని నీకెట్లు తెలిసినది?

బుద్ధా—ఓయీ! బుద్ధుఁడు సర్వజ్ఞుఁడని మాబుద్ధాగమముల వలననే ప్రసిద్ధము.

దిగం—ఓరిబుద్ధిహీనుఁడా! ఆతని కాతని మాటలవలననే సర్వజ్ఞత్వము సిద్ధించెడుపక్షమున, అప్పుడు నేనును సర్వజ్ఞుఁడనే. నీ పితృపితామహప్రభృతిసప్తపురుషులతోడఁగూడ నీవు నాకు దాసుఁడవని నాకును దెలిసినది.

బుద్ధా—ఓరి పాపపిశాచమా! మలపంకధరా! నేనెట్లు నీకు దాసుఁడనురా?

దిగం—ఓరి వేశ్యాభుజంగా! ఓదుష్టభిక్షుకా! ఇది నీలోకదృష్టాంతరముగాఁజూపినానురా, ఇఁక నీకు విశ్వసింపఁదగినప్రియవాక్యమొకటి చెప్పెదను, నీవు నీబుద్ధమతము విడిచి మాయార్హతశాసనము నవలంబించి దిగంబరవ్రతమును ధరింపుము.

బుద్ధా—ఓరిపాపుఁడా! నీవు పాడగుటయేకాక యితరులను గూడఁ బాడుచేయఁ జూచుచున్నావా?

క. పావనసత్స్వాతంత్ర్యము
భావింప ననింద్య మద్ది వర్జించి వెసన్
నీవలెను బిశాచత్వము
నీవసుధను లోకనింద్య మెవ్వఁడు కోరున్?

యీయార్హతమతధర్మ మెవ్వఁడవలంబించును?

దిగం—గ్రహనక్షత్రవారచంద్రసూర్యోపరాగ శుక్రాహుపరమార్థజ్ఞానసంవాదశాస్త్రముచేత నీభగవంతుఁడైనమాయర్హాతుని సర్వజ్ఞత్వము నిరూపిత మైనది.

బుద్ధా—(నవ్వి) అనాదిసిద్ధమయిన జ్యోతిశ్శాస్త్రమువలని యింద్రియాగోచరజ్ఞానముచేత మోసపోయి నీ వీయతికష్టవ్రతము నాశ్రయించు చున్నావు.

చ. పరిమితమైన దేహమునఁ బాయక లోపలనుండుజీవుఁడే
సరణి నెఱుంగనేరుచు ససంగతి మై భువనత్రయంబు బోగిన్?
కరము జ్వలించుచున్న, ఘటగర్భమునం దిడినట్టిదీప మే
కరణిని జూపనోపు గృహగర్భమునం గలవస్తుసంతతిన్?

కాఁబట్టి లోకద్వయవిరుద్ధమయిన యార్హతమతముకంటె బుద్ధమతమే శ్రేష్ఠమయినదిగాను, కేవల సుఖావహ మయినదిగాను, మిక్కిలి రమణీయ మయినదిగాను, నాదృష్టికి గోచరమగుచున్నది.

శాంతి—సఖీ! మనము మఱియొకచోటికిఁ బోవుదము.

కరుణ—అలాగుననే చేయుదము.

(అని ముందుకు నడుచు చున్నారు.)

శాంతి—(ముందువంకఁజూచి) మనముందున్న యీపురుషుఁడు సోమసిద్ధాంతుఁడు. కాని వీనిమతము నొక్కడకుఁగూడఁ బోవుదము.

[అప్పుడు కాపాలికరూపధారి యైన సోమసిద్ధాంతుఁడు
ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

సోమ—(ముందుకు నడిచి)

మ. సముదారోగ్రనరాస్థిమాలికలు భూషల్ గా, శ్మశానంబె వి
శ్రమవాసస్థలిగాఁగ, భోజనపుఁబాత్రల్ పుఱ్ఱలై యొప్ప, ను
త్తమయోగాంజనశుద్ధదృష్టిమెయి నేదన్పింతు నన్యోన్యభి
న్నము లీలోకము, లీశుకంబె నవిభిన్నంబుల్ గదా యం చెదన్.

దిగం—ఓహో! ఈపురుషుఁడు కాపాలికవ్రతమును ధరించుచున్నాఁడు. ఈతనినిగూడ నొకప్రశ్న యడిగెదను. (సమీపించి) ఓరీ! కాపాలికా! నరాస్థికపాలధారీ! నీధర్మమెటువంటిది? నీమోక్షమెటువంటిది?

సోమ—ఓరీ! క్షపణకా! ఇప్పుడు మాధర్మమును శ్రద్ధతో వినుము.

శా. మస్తిష్కాక్తవసాభిఘారితమహామాంసంబు వ్రేల్తున్ శిఖిన్;
శస్త్రబ్రహ్మకపాలపూరితసురన్ సద్భక్తి సేవింపుదున్;
బ్రస్తుత్యగ్రవికృత్తకంఠవిగళద్రక్తోగ్రధారాతతిన్
హస్తద్వంద్వకృతోపహార మిడి నే నర్చింతు నాభైరవున్.

బుద్ధా—(చెవులు మూసికొని) కటకటా! ఈధర్మచర్య మహాదారుణముకదా!

దిగం—అర్హాత! అర్హాత! ఘోరపాపకారి యెవ్వఁడో యీ బుద్ధిహీనుని వంచించెను.

సోమ—(కోపముతో) ఓరీ! పాపాత్మా! పాషండాధమా! బోడీ! చండాలా! కేశోల్లుంచకా! చతుర్దశభువనోత్పత్తి స్థితిప్రళయ ప్రవర్తకుండును వేదాంతసిద్ధాంతప్రసిద్ధప్రభావుండును భగవంతుండును సకలభవానీవల్లభుండు వంచకుఁడు రా? ఆయన ధర్మమహిమను నే నిప్పుడు కనఁబఱిచెదను.

మ. హరిరుద్రాబ్జభవాదినిర్జరసమూహంబెల్ల రావించెదన్;
సరిగా మింటఁజరించు తారకలసంచారంబు నే నిల్పెదన్;
బురశైలాదులతోడ నిమ్మహి పయఃపూర్ణంబు గావించి యీ
వరతోయంబును ద్రావెదన్ క్షణములో భాండంబుల స్సర్వమున్.

దిగం—ఓరీ! కాపాలికా! నే నిందుచేతనే నిన్నెవ్వఁడో యైంద్రజాలికుఁడు మాయలుచూపి మోసముచేసెనని చెప్పియున్నాను.

సోమ—ఓరి పాపీ! పరమేశ్వరుఁడైంద్రజాలికుఁడని యింకను నాక్షేపించుచున్నావా? నీని దుష్టత్వము కోపోద్రేకము కలిగించు చున్నది. (కత్తి యొరనుండి తీసి)

ఉ. ఈసిశితోగ్రఖడ్గవినికృత్తభవద్గళనాళికోచ్చలత్
ఫేనిలబుద్బుదాఘయుతభీకరశోణితభూరిధారలన్
నే నిదె తృప్తిచేసెద వినిశ్చలభక్తిని భర్గకిష్ట క్రీ
డానినదోల్లసడ్డమరుధ్వాంకరణాగతభూతవర్గమున్.

(అని కత్తి పయి కెత్తుచున్నాఁడు.)

దిగం—(భయముతో) ఓమహానుభావా! అహింస పరమ ధర్మము సుమా. అని బుద్ధాగముని మఱుఁగు చొచ్చుచున్నాఁడు.)

బుద్ధా—(సోమసిద్ధాంతుని వారించుచు) ఓ మహానుభావా!

వినోదార్థముగా జరపఁబడినయీ వాక్యలహామునుబట్టి యీతాపసుని గొట్టుట యుక్తము కాదు.

సోమ—(ఖడ్గము నొరలో వేయుచున్నాఁడు.)

దిగం—(ఊఱటనొంది) ఓ మహానుభావా! ఇప్పుడుమీాయుద్భవిల్లినఘోరరోషము శాంతిపొందినపక్షమున, నేను మిమ్ముఁ గొన్ని ప్రశ్న లడుగఁదలఁచి యున్నాను.

సోమ—అడుగు. అడుగు.

దిగం—మీాయుత్తమధర్మమును నేను విన్నాఁడను. ఇఁక మీామోక్ష మెట్టిదో చెప్పఁడు.

సోమ—వినుము—

మ. తమి నేరేన్ విషయానుభోగములచేఁ దక్కన్ సుఖంబందిరే?
యమలానందవిమోఘజీవదశయే యామోక్షమానేని, ధీ
భ్రిమ లే కెవ్వఁడు కోరి వేఁడుకొనుఁ దత్పాషాణముక్తింగనన్?
ప్రిమదాళిన్ సతిఁగాఁగఁ దన్నుశివుఁగా భావించి యాలింగనం
బమరం జేసి సుఖింప ముక్తియగునం చాశర్వుఁ డాడెం జుమీా.

శాంతి—పాపము శాంతిల్లునుగాక! పాపము శాంతిల్లును గాక! భగవంతుఁ డయినభవానీపతి యిటువంటిశాస్త్రమునకుఁ దానెప్పు డయినను కర్త యగునా? ఇదియెవ్వరోదురాత్ములుకల్పించిరి.

బుద్ధా—ఓ మహానుభావా! రాగరహితులుకానివారికిముక్తి కలుగు నన్నయీామాట యాదరణీయము కాదు.

దిగ—ఓయీా! కాపాలికా! నీకుఁ గోపము రానిపక్షమున నే నొక్కమాట చెప్పెదను. రాగయుక్తుఁ డయినదేహధారి ముక్తుఁ డగుననుట వేదవిరుద్ధము.

సోమ—(తనలో) అయ్యో! వీరిమనస్సులు శ్రద్ధారాహిత్య

ముచేతఁ జెడియున్నది. కానిమ్ము. (తెరవంకఁజూచి ప్రకాశముగా) ఓ శ్రద్ధా! ఇటురమ్ము.

[అప్పుడు కాపాలినీరూపధారిణియైన శ్రద్ధ ప్రవేశించుచున్నది]

కరుణ—సఖీ! చూడు. రజస్సుయొక్క కూఁతురైనయీ శ్రద్ధను జూడు. ఈమె—

చ. విరిసిననల్లగల్వలను వీఁక యడంచువిలోలనేత్రముల్,
నరవిమలాస్థినిర్మితకనత్కమనీయవిభూషణావళుల్,
గురుజఘనస్తనాతిభరకుంఠితకోమలమందయానముల్,
సురుచిరపూర్ణచంద్రనిభసుందరవక్త్రము నొప్ప నొప్పెడున్.

శ్రద్ధ—(ముందుకువచ్చి) ఇదిగో వచ్చినదానను. స్వామీ! ఏమి యాజ్ఞ?

సోమ—ప్రియురాలా! దురభిమానియైన యీభిక్షుని ముందుగాఁ గౌఁగిలించుకొమ్ము.

శ్రద్ధ—(బుద్ధాగముని నాలింగనము చేసికొనుచున్నది)

బుద్ధా—(సంతోషముతో నాలింగనము చేసికొని యొడలు గగుర్పొడువఁగా జనాంతికముగా) ఓహో! ఏమి యీ కాపాలినిసుఖస్పర్శ!

చ. చండతరానురాగమునఁ జన్నులు పాణులనొత్తి పల్వురం
రండలఁ గౌగిలించితి ఘనస్తనభారలఁ దొల్లి; యెందు నీ
చండికచోపగూహభవసౌఖ్యముతో సరిగాన నంచు నే
దండిగ నూఱుసార్లు శపథంబులు చేసెద బుద్ధుతోడుగన్.

ఓహో! కాపాలికచరిత మెంతపుణ్యప్రదమయినది! ఓహో! సోమసిద్ధాంత మెంతశ్లాఘ్యమయినది! ఈధర్మ మాశ్చర్యకరమయినది. ఓమహానుభావా! సర్వవిధములచేతను నేను బుద్ధానుశాసనమును

విడిచి నీ పరమేశ్వర సిద్ధాంతమునందుఁ బ్రవేశించెదను. ఇప్పుడు నీవాచార్యుఁడవు: నేను శిష్యుఁడను. కాఁబట్టి నన్నిప్పుడే పారమేశ్వరదీక్షయందు బ్రవేశపెట్టుము.

దిగం—ఓరీ! భిక్షుకా! నీవు కాపాలినీస్పర్శనముచేత మయిలపడినాఁడవు. కాఁబట్టిదూరముగా నుండుము.

బుద్ధా—ఓరి పాపాత్మా! కాపాలినియొక్క పరిరంభణమహోత్సవముఁ గానక నేనింతవఱకును వంచితుఁడ నయితిని.

సోమ—ఓప్రియురాలా! నీవిప్పుడీక్షపణకునిఁగూడ నాలింగనము చేసికొమ్ము.

శ్రద్ధ—(దిగంబరసిద్ధాంతుని గాఁగలించుకొనుచున్నది)

దిగం—గగుర్పాటుతో ఓహో! అర్హత! అర్హత! ఓహో! ఏమి యీకాపాలినీ సుఖస్పర్శనము! ఓసుందరీ! నీవింకొకసారి నన్ను మరలఁ గాఁగిటఁజేర్పుము. (తనలో) ఔరా! నే నిప్పుడు మహత్తరమయిన యొకయింద్రియవికారమునకు లోఁబడినాఁడను. ఇఁక నేమియుపాయము! ఇప్పుడేదియు క్రమ! కానిమ్ము. ఇప్పుడీనెమిలిపింఛము కప్పుకొనెదను. (అని అట్లు చేయుచున్నాఁడు)

క. ఓ పీనఘనస్తని! ఓ
కాపాలిని! భీతహరిణకమనీయాక్షీ!
మాపటి కీవు రమించిన,
నాపయిఁ జేయఁగలదేది యాశ్రావకిచేఁ?

ఓహో! కాపాలికశాస్త్ర మొక్కటియే భోగమోక్షసాధనము! ఓ యాచార్యా! నేనిప్పుడు నీదాసుఁడ నయినాఁడను. నన్నుఁగూడ శ్రీమహాభైరవానుశాసనమునందు దీక్షితుని జేయుము.

సోమ—కూరుచుండుఁడు.

ఇద్దఱు—(కూరుచున్నారు.)

సోమ—(పాత్రము చేతఁబట్టుకొని ధ్యానము నభినయించుచున్నాఁడు.)

శ్రద్ధ—ఓ దేవా! ఈ పాత్రము సురాపూరిత మాయినది.

సోమ—(చూచి తాను గొంత త్రాగి మిగిలినదానిని బుద్ధాగమ దిగంబర సిద్ధాంతుల కిచ్చుచున్నాఁడు.)

క. ఇది పావన మిది యమృతం
బిది యఘరోగాపహ మిది యీశ్వర ఘటితం
బిది భవపాశచ్ఛేదక
మిది యాస్వాదింపుఁ డిపుడు తృప్తిగ మీరల్.

ఇద్దఱు—(ఆలోచించుకొనుచున్నారు.)

దిగం—మాకార్హతాశాసనమునుబట్టి మద్యపానముకూడదు

బుద్ధా—కాపాలికుఁ డెంగిలిచేసినకల్లు నేనెట్లు త్రాగగలను?

సోమ—(ఆలోచించుట [illegible]) ఓశ్రద్ధా! నీ వాలోచించుచున్నావేమి? పశుత్వ మిప్పుడును వీరిని విడువలేదు. నావదన సంసర్గదోషమువలన సుర యపవిత్ర మయినదని వీరెంచుకొనుచున్నారు. కాఁబట్టి ఓపూజ్యురాలా! నీవక్త్రాసవము చేత దీనిని శుద్ధిచేసి వీరికిమ్ము. స్త్రీలనోరు సదా శుచి యని తైర్థికులు సహితము చెప్పుదురు.

శ్రద్ధ—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని పానపాత్రము పుచ్చుకొని తాను గొంత త్రాగి మిగిలినదాని వారిదాపునఁ బెట్టుచున్నది.)

బుద్ధా—ఇది మహాప్రసాదము. (అని పానపాత్ర మందుకొని త్రాగుచున్నాఁడు) ఆహా! ఏమి యీసురయొక్క సువాసన!

చ. సకియలపొత్తునన్ వెనుకఁ జక్కఁగ నెన్నియొసార్లు గ్రోలనే
వకుళసువాసనామధుర వార సతీవదనాసవంబు? ని
య్యకలుషసుందరీముఖసుహాసవ మానరుచిక దేవతల్,
ప్రకటసుధారసంబుపయి వాంఛయొనర్తురె దీనిఁ గ్రోలినన్?

దిగం—ఓరీ! భిక్షుకా! అంతయు నీవే త్రాగకు. కాపాలినీ వదనోచ్ఛిష్టమయిన యీమద్యమును నాకుఁగూడఁ గొంత యిమ్ము.

బుద్ధా—(పానపాత్రము దిగంబరసిద్ధాంతుని ముం దుంచుచున్నాఁడు.

దిగం—(త్రాగి) ఓహో! ఏమి యీ మద్యముయొక్క మాధుర్యము! ఏమి రుచి! ఏమి గంధము! ఏమి పరిమళము! ఆర్హదనుశాసనములోఁబడి చిరకాల మిటువంటి సురారసము లేక మోసపోతిని. ఓభిక్షుకా! నాయంగములు తిరుగుచున్నవి. నేను శయనించెదను.

బుద్ధా—అటు చేయుము. (ఇద్దఱును బరున్నారు.)

సోమ—ఓప్రియురాలా! మనకిప్పుడు వెలలేకయిద్దఱు దాసులు లభించినారు. కాఁబట్టి మనము నృత్యము చేయుదము.

(ఇద్దఱు నృత్యము చేయుచున్నారు.)

దిగం—ఓ భిక్షుకా! ఈ కాలపాలికుఁడు—కాదు కాదు. ఈ యాచార్యుఁడు కాపాలినితోఁగూడ మంగళనృత్యము చేయుచున్నాఁడు. కాఁబట్టి వీరితో మనముకూడ నృత్యము చేయుదము.

బుద్ధా—ఆలాగుననే చేయుదము. (అనిమదము చేతసోలుచు నృత్యము చేయుచున్నారు.)

దిగం—క. "ఓ పీనఘనస్తని! ఓ
కాపాలిని! భీతహరిణకమనీయాక్షీ!

మానవతి కీవు రమించిన,
నాపయిఁ జేయఁగలఁదేది యాశ్రావకిచేఁ!"

(అని పాడుచున్నాఁడు.)

బుద్ధా—ఆచార్యా! ఈశాస్త్రమత్యద్భుతమయినది! ఇక్కడ గష్టపడ నక్కఱలేకయే యభిమతార్థసిద్ధులు సంపాద్యములగుచున్నవి.

సోమ—ఇది యెంత యాశ్చర్యము! చూడు—

మ. తనియం బొందుదు రీప్సితార్థవిషయత్యాగంబు లేకీమతం
బున మోక్షప్రియు లష్టసిద్ధులఁ గరంబున్, యోగవిఘ్నంబులై
యునికిం బ్రాకృతమంత్రసిద్ధులను వశ్యోచ్చాటనాకర్షమో
హనవిక్షోభణమారణాదులఁ దృణంబట్లెంతు రత్యంతమున్.

దిగం—ఓయి కాపాలికా! (ఆలోచించి) ఓరి యాచార్యా! ఓ రాజబాంధవా! (అని తూలుచుఁ దిరుగుచున్నాఁడు.)

బుద్ధా—మున్నలవాటు పడనివాఁ డగుటచేత నీతపస్వి మధుపానాధిక్యమువలన మిక్కిలి మత్తెక్కియున్నాఁడు. కాఁబట్టి యిప్పుడితనిమత్తు పోవుపని చేయవలెను.

సోమ—ఆలాగుననే చేయుదము. (అని తననోటిలోనితమ్మి దిగంబర సిద్ధాతుని నోటిలోఁ బెట్టుచున్నాఁడు.)

దిగం—(స్వస్థుఁడయి) ఓయాచార్యా! నిన్నొక్కటి యడిగెదను. నీకిప్పుడు సురనాకర్షించుటయందున్నశక్తి స్త్రీపురుషులనాకర్షించుటలోఁగూడఁ గలదా?

సోమ—ఇది యేమిగొప్పయని యడుగుచున్నావు? చూడు—

మ. వరవిద్యాధరకాంతలన్, సురసతీవారంబు, నాగేంద్రసుం
దరులన్, యక్షవిలాసినీమణుల, మద్వాంఛానుసారంబుగా

మరియెవ్వారలనైన, ముజ్జగములఁ బద్గోష్యసంశ్లాఘ్యుఁడు
ష్కరవిద్యాబలగౌరవంబున సమాకర్షింపఁగాఁ జాలుదున్.

దిగం—ఓయీ! మనమందఱమును మహామోహునికింకరుల
మని యిప్పుడు నేను గణితముచేతఁ దెలిసికొన్నాఁడను.

ఇద్దఱు—నీవు తెలిసికొన్నదంతయు సత్యమే.

దిగం—అట్లయినయెడల మనమిప్పుడు రాజకార్యమొకటి
యాలోచింపవలెను.

సోమ—అది యేది?

దిగం—సత్త్వపుత్త్రియైనశ్రద్ధను రాజుగారి యాజ్ఞాప్రకార
ముగా మనము పట్టితేవలెను.

సోమ—అతొత్తుకూఁతు రెక్కడ నున్నదో నాకు జెప్పుము.
నేను వెంటనే దానిని నావిద్యాబలముచేత నాకర్షించి తెప్పించెదను.

దిగం—నేనిప్పుడు లెక్క వేసి నీకుఁజూపెదను. (అనిబలపము
పుచ్చుకొని భూమిమీఁద స్థానములు వేసి గణించుచున్నాఁడు.)

శాంతి—సఖీ! ఇప్పుడుహతాశులయినవీరిమాటలు మాతల్లిని
గూర్చినవైనట్లు వినబడుచున్నవి. మనము సావధానముగా విందము.

కరుణ—సఖీ! ఆలాగుననే చేయుదము. (అని యిద్దఱు నాల
కించుచున్నారు.)

దిగం—గీ. జలమునను లేదు; లే దెందు స్థలమునందు;
శైలముల లేదు; లేదు పాతాళమందు;
శ్రద్ధ యయ్యది హరిభక్తి సహిత యగుచు
నున్న దిపుడు మహాత్ములయుల్లములను.

కరుణ—(ఆనందముతో) సఖీ! నీవుభాగ్యశాలినివి. శ్రద్ధ
విష్ణుభక్తిదేవియొక్క పార్శ్వవర్తినియై యున్నది.

శాంతి—(హర్షము నటించుచున్నది.)

బుద్ధా—మా ఆశ్రమునివిడిచిపోయిన ధర్ముఁడెక్కడ నున్నాఁడు?

దిగం—(మరల సంకెలు గణించి)

గీ. జలమునను లేఁడు; లేఁ డెందుస్థలమునందు;
శైలముల లేఁడు; లేఁడు పాతాళమందు;
విష్ణుభక్తితో ధర్ముండు వేడ్కఁ గూడి,
యున్నవాఁడు మహాత్ముల యుల్లములను.

సోమ—(విషాదముతో) అక్కటా! మనమహారాజునకు గొప్పకష్టము వచ్చినది.

చ. తలఁపఁగ విష్ణుభక్తియె నిదానము శాశ్వతహర్షసిద్ధికిన్;
గలసెను దానితో నిపుడు క్రన్నన సత్త్వకుమారి శ్రద్ధయున్;
జెలియగు కాముని న్విడిచి చేరెను ధర్ముఁడు గూడ నచ్చటన్;
దలఁతు వివేకు కార్య మిఁకఁ దద్దయు సిద్ధిని బొందినట్లుగన్.

అయినను మనము ప్రాణాంతోపద్రవము వచ్చినను వెనుక తీయక స్వామికార్యమును జేయవలెను. ఇప్పుడు ధర్మశ్రద్ధలను బట్టి తెచ్చుటకయి మహాభైరవీవిద్యను బంపుజేసెదను.

(అని ముగ్గురును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

శాంతి—సఖీ! ఇప్పుడు మనమును హాతాశు లయిన వీరి దుర్వ్యవసాయమును దేవియైనవిష్ణుభక్తికి నివేదింతము రమ్ము.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు.)

చతుర్థాంకము.

[అప్పుడు మైత్రి ప్రవేశించుచున్నది.]

మైత్రి—మహాభైరవియొక్క వాతఁ బడకుండ ధర్మునితోఁ గూడ నా ప్రియసఖియైన శ్రద్ధను విష్ణుభక్తి కాపాడెనని ముదితవలన నేను విన్నదానను. కాబట్టి యీతహతహ పడుచున్న మనస్సుతో నా ప్రియసఖి నెక్కడఁ జూడఁ గలుగుదును?

(అని ముందుకు నడుచుచున్నది.)

[అంతట శ్రద్ధ ప్రవేశించుచున్నది.]

శ్రద్ధ—(నలుగుదిక్కులను జూచి భయోత్కంపముతో)

మ. కనుకన్, మర్త్యకపాలకుండలవతిన్, విద్యుచ్ఛటావిక్షిప
ద్ఘనదృష్టిన్ శిఖికీలికారుణకచాత్యంతోగ్ర, బాలేందుర
శ్మినిరోద్వ్యక్తఖరదంష్ట్రికాంతరచలజ్జిహ్వన్, మహాభైరవిన్
గనుచున్నట్లు వడంకెఁ జిత్తమిపుడున్ రంభాదళప్రక్రియన్.

మైత్రి—(తనలో) అయ్యో! నా ప్రియసఖియైన శ్రద్ధాదేవి భయసంభ్రమోద్భ్రాంతహృదయయయి గాలిచేఁ గదలుచున్న కదళీతరుప్రకాండమువలెఁ గంపమొందుచున్నయంగములతోఁ దనలోఁ దానేదో యాలోచించుకొనుచు, దాపునకువచ్చినను నన్నుఁ జూడకున్నది. కాబట్టి నేనే యీమెను బలుకరించెదను. (ప్రకాశముగా) ఓప్రియసఖీ! శ్రద్ధా! ఇదేమి? నీవు మనస్తాపముచేత నన్ను సహితము చూడకున్నావు!

శ్రద్ధ—(చూచి నిట్టూర్పుతో) ఓప్రియసఖీ! మైత్రి

క. చెలి? కాళరాత్రినోటను
బలుకోఱలనడుమఁ జిక్కి ప్రాణముతోడన్

వెలవడుచు నేను గనుఁగొనఁ
గలిగితి నీజన్మమందె క్రమ్మఱ నిన్నున్.

కాఁబట్టి నీవు దగ్గఱగా వచ్చి నన్నుఁ గాఁగిలించుకొమ్ము.

మైత్రి—(ఆలింగనము చేసికొని) సఖీ! అట్లు విష్ణుభక్తి మహాభైరవియొక్క ప్రభావము నడఁచివేసిన, నీయంగములింకను గంప మొందుచున్న వేమి?

శ్రద్ధ—

మ. వెనుకన్, మర్త్యకపాలకుండలవతిన్, విద్యుచ్ఛటావిక్షిప
ద్ఘనదృష్టిన్, శిఖికీలికారుణకచాత్యంతోగ్ర, బాలేందుర
శ్మిరిభోద్యత్ఖరదంష్ట్రికాంతరచలజ్జిహ్వాన్, మహాభైరవిన్
గనుచున్నట్లు వడంకుఁ జిత్త మిపుడున్ రంభాదళప్రక్రియన్.
(అని మరలఁ బఱించుచున్నది.)

మైత్రి—(భయముతో) హా! హతాశురాలయినయామె ఘోరరూపము కలదిగదా? ఆప్రకారముగా వచ్చి యామె యేమి చేసినది?

శ్రద్ధ—సఖీ! వినుము—

చ. ధరణికి డేగడిగ్గడువిధంబున భైరవి డిగ్గి, నన్ను దు
ర్భరచరణద్వయిం బొదివి, వామకరంబున ధర్ముఁ బట్టి, యం
బరమున కేగె వేగఁ, బెరుమాంసపుముద్దలు రెండు గృధ్రి భీ
కరనఖరాగ్రకోటి నిడి గ్రక్కున నింగికిఁ బాఱు కైవడిన్.

మైత్రి—అయ్యో! అయ్యో! (అని మూర్ఛిల్లుచున్నది.)
శ్రద్ధ—సఖీ! ఊఱడిల్లుము.
మైత్రి—(తెలివితెచ్చుకొని) తరువాత, తరువాత.

శ్రద్ధ—తరువాత నాయార్తనాదమువలన దయార్ద్రహృదయ యయి—

మ. పారి గద్దించుచు విష్ణుభక్తి యచటన్ భ్రూభంగకౌటిల్యభీ
కరమై నిర్భరకోపపాటలము నా కంటన్విలోకింపఁగా,
ధరణిం గూలెను, వజ్రపాతహతిచేతన్ భూమిపైఁద్రెళ్లు సు
స్థిరభూభృచ్ఛిలయట్లు, భైరవి శిరోస్థివ్రాతముల్ నుగ్గుగాన్.

మైత్రి—ప్రియసఖి! దైవవశముచేతఁ బులినోటఁ బడి వెలువడినకురంగాంగనవలెనే నీవును నీభాగ్యముచేతఁ బ్రతుకఁగంటివి. తరువాత. తరువాత.

శ్రద్ధ—తరువాత విష్ణుభక్తిదేవి "నన్నుసహితమవమానింప బ్రవర్తించుచున్న దురాత్ముఁ డయినయీమహామోహపేతమును నేను సమూలముగా నిర్మూలము చేసెదను" అని కోపావేశముతోఁ బలికి, నావంకఁజూచి "ఓశ్రద్ధా! నీవుపోయివివేకునితోనిట్లుచెప్పుము. నీవు కామక్రోధాదులను నిర్జించుటకయి ప్రయత్నించుము. అప్పుడు వైరాగ్యోదయము తప్పక గలుగును. నేనును సమయమువేచిప్రాణాయామాదుల కుత్సాహము పుట్టించి నీసైన్యము ననుగ్రహించెదను. ఋతంభరాది దేవులు శాంత్యాదులకౌశలముచేత నుపనిషద్దేవీసంగమమువలనఁ బూజ్యుఁడ వయిన నీకుఁ బ్రబోధచంద్రుఁ డుదయించు సాధనమును జేయుదురు" అని సెలవిచ్చినది. కాఁబట్టి నేనిప్పుడు వివేకుని సన్నిధికిఁ బోవుచున్నాను. ఇప్పుడు నీ వేపనిమీఁదదినములు పుచ్చుచున్నావు?

మైత్రి—అక్కచెల్లెండ్రము మేము నలువురమును విష్ణుభక్తి యొక్క యాజ్ఞచేత వివేకుని కార్యసిద్ధికొఱకు మహాత్ముల యాత్మల యందు నివసించెదము.

చ. నను సుఖజీవులందుఁ, గరుణన్ ఘనదుఃఖితులందుఁ, బుణ్యకా
ర్యనిరతులందు నమ్ముదిత, భ్రష్టసుబుద్ధులయందుఁ దుపేక్ష, వా
రనుపఁదలంతు; మెలఁగుచుండుట చిత్తము రాగలోభము
ఖ్యాతిఖలద్వేషదూషితము లయ్యును గాంచును నిర్మలత్వమున్.

కాఁబట్టి యీవిధముగాఁ దోఁబుట్టువులమైన మేము నలువురమును వివేకాభ్యుదయమునకొఱకైన వ్యాపారముచేత వాసరములు గడపుచున్నాము. ఓప్రియసఖీ! నీవిప్పుడెక్కడ వివేకమహారాజును గనుఁగొనఁగలవు?

శ్రద్ధ—“రాధాదేశ మని యొకటి యున్నది అక్కడభాగీరథీ సముద్రదేశమున కలంకారభూతమయిన చక్రతీర్థమునందు మీమాంసానుగతయైన మతిదేవితోడఁ గూడ నెట్లో ప్రాణములు నిలుపుకొని వ్యాకులహృదయముతో నుపనిషద్దేవీసంగమార్థముగా వివేకుఁ డహర్నిశమును దపస్సు సేయుచున్నాఁడు” అని దేవియైన విష్ణుభక్తియే నాతో సెలవిచ్చినది.

మైత్రి—ఓప్రియసఖీ! నీవచ్చటికిఁ బొమ్ము. నేనును నాపనికిఁ బోయెదను.

శ్రద్ధ—అట్లు చేయుదము.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది విష్కంభము

[అప్పుడు వివేకమహారాజును బ్రతీహారియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు]

వివే—ఓరి మహామోహా! ఓరిదోసకారిపీనుఁగా! ఈమహాజనులెల్ల నీవల్ల సర్వవిధముల నీతను జెడిపోయిరి.

శా. జ్ఞానానందము నిస్తరంగము మహాశాంతంబు ప్రోద్యన్మహ
త్త్వానూనంబు మహాప్రకాశాబ్ధిజల మాహాత్మ్యాగరందుండియున్;
వే నిస్సారమరీచికాజలమునం దే మున్గుచుం దేలుచు౯
బానస్నానము లాచరించెదరు విభ్రాంతి న్స్వమూఢాత్మకుల్.

సంసార చక్రవాహకుఁడై యున్నమహామోహునకజ్ఞానమే మూలము.
ఆయజ్ఞానము తత్త్వబోధమువలననే నివృత్తి కాఁగలదు. ఎట్లన—

గీ. అవని నజ్ఞానమూలకమైనయట్టి
పృథులసంసారవృక్షంబు పెల్లగించి
పరముఁ గూర్ప విశ్వేశ్వరోపాసనాఖ్య
బీజజన్యాత్మబోధంబె వెరవుసుమ్ము.

తలుచుగా మంచివారు పూనినకార్యములకు దేవతలు తోడుపడుదు
రని తత్త్వవేత్తలు చెప్పుదురు. అందుచేతనే విష్ణుభక్తిదేవి యిప్పుడు
"నీవు కామాదులను గెలుచుటకై యుద్యోగింపుము; నేనును నీపక్షమవ
లంబించెదను" అని సందేశము పంపినది. అక్కడఁ బ్రధానవీరుఁ
డై యున్న కాముని వస్తువిచారుఁ డొక్కఁడే జయింపఁదగినవాఁడు.
కానిమ్ము. వానిని నిర్జించుటకయి యిప్పు డతనినే నియమించెదను.
ఓ వేదవతీ! నీవు వస్తువిచారుని బిలుచుకొనిరమ్ము.

ప్రతి— దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించి వస్తువిచారునితోఁగూడఁ బ్రవేశించుచున్నది)

వస్తు— అయ్యో! నిర్విచారసౌందర్యాభిమానవర్ధిష్ణుఁడైన
కామపిశాచునిచేతను ముఖ్యముగా దురాత్ముఁడైన మహామోహుని
చేతను లోకము చెడిపోవుచున్నది.

చ. కలికి యటంచునున్, గలువకంటి యటంచును, సుభ్రువంచు మం
జులసుముఖాబ్జ యంచు రసు స్తనియంచు, బృహన్నితంబ యం

చెలువి నటింపఁగాంచు భ్రమియించు రమించు బుధుండు నౌర! చె
ల్వ లశుచిభస్త్రిలంచును దలంపడు మోహవిచేష్టితంబునన్.

చక్కగా వస్తువిచారముచేయఁగలసూక్ష్మబుద్ధులకుసహితము మాంసాస్థిపంజరములైన స్త్రీలు స్వభావదుర్గంధనిలయము లనియు భీభత్సవేష లనియు వైరాగ్యము కలుగకున్నది. అట్లయినప్పుడు వారి యం దితరగుణారోపణము చేయుట స్పష్టమే.

మ. వరముక్తామణిహారముల్ పరిణతస్వర్ణాంగదంబుల్, సితాం
బరచిత్రోరుదుకూలముల్, ఘుసృణపున్నైస్త్రపూఁతలున్, దావిపూ
సరముల్, పైపయిఁ జూచి యల్పమతు లిచ్చం గాంత్రు సమ్మో[హమున్
ధర నారుల్ నరకార్థనామ లనుచుం దర్కింతు రుద్యన్మతుల్.

(ఆకాశమువంకఁజూచి) ఓపాపీ! చండాలా! ఓరి కామా! అనావలంబనముగా వచ్చి నీవీలాగున జనులను వ్యాకులపెట్టుచున్నావేమిరా? ఓహో! కామావిష్టుఁడు—

మ. ననుఁ గామించెను బాల యీమె, యెలమిన్ సస్నిమృగాంకాస్య [చూ
చెను, నీయుత్పలనేత్ర కౌఁగిటను జేర్చెన్ నన్, న్ననున్ గామి యో
ఘనమూర్ఖా! నినుఁ గాంచె నెవ్వతె? నినుం గామించె నెవ్వర్తె? యం
గన మాంసాస్థులఁ బుంగ; లోపలి నిరాకారుం డె వీక్షించెడున్.

ప్రతీహారి—ఓమహానుభావా! ఇటురమ్ము.

ఇద్దఱు—(ముందుకు నడుచుచున్నారు.)

ప్రతీ—అదె మహారా జాసీనుఁడయి యున్నాఁడు. నీవా యనసన్నిధికిఁ బొమ్ము.

వస్తు—(దాపునకుఁ బోయి) దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! వీఁడె వస్తువిచారుఁడు దేవరకుఁ బ్రణమిల్లుచున్నాఁడు.

వివే—వస్తువిచారా! ఇక్కడఁ గూర్చుండుము.

వస్తు—(కూరుచుండి) దేవా! మీ సేవకుఁడు వీఁడిదె వచ్చియున్నాఁడు. ఆజ్ఞయేమో యనుగ్రహింపవలెను.

వివే—మహామోహునితో మనకు యుద్ధము సంప్రాప్తమయినది. అక్కడఁ బ్రధానవీరుఁడు కాముఁడు వానికిఁ బ్రతివీరునిఁగా మేము నిన్ను నిరూపించినాము.

వస్తు—దేవరవారు నన్నిట్లు సంభావించుటచేత నేను ధన్యుఁడనయినాఁడను.

వివే—ఇఁక నీ వేయాయుధముచేతఁ గాముని జయించెదవు?

వస్తు—ఓహో! పంచశరుఁడా? వానికున్నవి యైదమ్ములు. పూవిల్తుని గాముని జయించు టెంతపని? ఇక్కడఁగూడ శస్త్రగ్రహణ మపేక్షింపవలెనా దేవరవారు చిత్తగింపుఁడు.—

ఉ. ఇంద్రియమార్గమందు మనసేగకయుండఁగ దారిమూసెదన్
జంద్రనిభాస్యలం దలఁచినన్, ముఖదర్శన మాచరించినన్
సాంద్రవికారముల్ గలుగు; నింతులు రోఁతలకిమ్ములంచు, రా
జేంద్ర! ప్రతిక్షణంబు మదినెంచుచుఁ గాముని రూపుమాపెదన్.

వివే—మేలు! మేలు!

వస్తు—అంతేకాక,

చ. తతపులినస్రవంతులఁ, నితాంతపతజ్ఝరచిక్కణోపలాం
చితగిరులన్, సుసాంద్రతరుశీతలపుణ్యవనవ్రజంబులన్,
యతిబుధసంగతిం దనరి, వ్యాసవినిర్మితశాంతివాక్యముల్
ధృతిఁ బఠియింప నబ్బిన, నిఁకెక్కడి కాముఁ డిఁకేటి కామినుల్?

నారీమణియే కాముని కిఁ బ్రధానాస్త్రము. అట్టి నారియొక్కతె జయింపఁబడినపక్షమున, తత్సహాయు లందఱును విఫలప్రయత్నులయి భంగమును బొందుదురు. ఎట్లన—

ఉ. గందముఁ, గౌముదీనిశలుఁ గల్వలరాయఁడు, బూవుఁదోఁటలం
దందపుఁబాటపాడు మధుపాళుల నొప్పు వసంతకాలమున్,
మందకదంబవాయువులు, మంద్రరవాబ్దలసద్దినంబులున్,
డిందని కామమిత్రములు; నిర్జితు లిందఱు స్త్రీల గెల్చినన్.
ఇఁకఁ గాలవిలంబము చాలును. ఇప్పుడు దేవరయాజ్ఞ యేమి?

క. ఉరుతరవిచారశరముల
నరిబలములఁ గూల్చి సేన యడఁచెదఁ గామున్;
గురుసేనఁ దునిమి పార్థుఁడు
శరధారల సింధురాజుఁ జంపినకరణిన్.

వివే—(ప్రసాదపూర్వకముగా) మంచిది. నీవు శత్రువిజయమునకు సన్నద్ధుఁడవు కమ్ము.

వస్తు—దేవర వా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని ప్రణమిల్లి నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

వివే—వేదవతీ! నీవు పోయి క్రోధుని జయించునిమిత్తము క్షమను బిలుచుకొని రమ్ము.

ప్రతీ—దేవరయాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని నిష్క్రమించి క్షమతోఁగూడఁ బ్రవేశించుచున్నది)

క్షమ—

ఉ. క్రోధమహాంధకారఘనదుర్గ్వికటభ్రుకుటీతరంగరా
డ్రాధిపు లుగ్రసాంధ్యకిరణారుణదృష్టులు నా మహావిప

బాధమదూషణోక్తులకు నల్గక సైతురు, వీరులో యనన్,
సాధులు నిశ్చలాత్మమలసాగరతుల్యగభీరు లెంతయున్.

(శ్లాఘనపూర్వకముగాఁ దన్నుఁ జూచుకొని)

ఉ. లేదు వచోధికశ్రమము; లేదు శిరఃపరిపీడనంబునున్;
లేదు మనోపతాపమును; లేదు శరీరవిమర్దనంబునున్;
లే దలహింస యాదిగ గణింపఁగఁ గల్గునవర్థయోగమున్;
బ్రోదిగ నేన తద్దయును గ్రోధజయంబున శ్లాఘ్యు నయ్యెదన్.

(ఇద్దఱును ముందుకు నడుచుచున్నారు)

ప్రీతీ—అదె మహారాజుగారు. ప్రియసఖీ! ఆయనను సందర్శించుకొమ్మ,

క్షమ—(సందర్శించి) దేవా! జయ మగుఁగాక! జయ మగుఁగాక! ఇదిగో దేవరవారి దాసురాలయినక్షమ సాష్టాంగప్రణామము చేయుచున్నది.

వివే—ఓ క్షమా! ఇక్కడఁ గూరుచుండుము.

క్షమ—(కూరుచుండి) దేవా! ఈసేవకురా లెందునిమిత్తము పిలిపింపఁబడినదో యాజ్ఞ యిండు.

వివే—ఓ క్షమా! మా కిప్పుడు సంప్రాప్త మయినయుద్ధము నందు దురాత్ముఁ డయినక్రోధుని నీవు జయింపవలెను.

క్షమ—దేవరవారి యనుగ్రహమువలన నేను మహామోహుని నైనను జయించుటకు సమర్థురాల నగుదును. ఇఁక నాతని యనుచరమాత్రుఁ డైన క్రోధుఁ డెంత? నేనాపనిని శీఘ్రముగానే నిర్వహించెదను.

ఉ. అన్నిట దేవయజ్ఞపితృయజ్ఞతపోధ్యయనక్రియాదు లె
న్నన్నొ యకారణంబ సమయించెడువానిని బాపకర్మునిన్

గన్నుల నిప్పుకల్ కరముఁ గ్రక్కుచు వాని వధింతుఁ గ్రోధునిన్
మున్నల భద్రకాళి ముదమున్ మహిషాసురుఁ జంపినట్లుగన్.

వివే—ఓ క్షమా! ఇప్పుడు క్రోధవిజయోపాయము నాకు వినిపింపుము.

క్షమ—దేవా! విన్నవించెదను వినుఁడు.

చ. పురుషుఁడు క్రుద్ధుడౌటనగు మోహము, దురాగ్రహులచేఁ బ్రసాదమున్
బరుషవచస్కుచేఁ గుశలవార్త, ప్రమోదము తాడనోగ్రుచేఁ,
నెరపఁగఁ జెల్లునే? బొందుదు రనిర్జితచిత్తులు దైవికాపదు
త్కరమును. క్రోధభావ మెటుకల్గు దయాగసమానసంబులన్?

వివే—సాధు! సాధు!

క్షమ—దేవా! క్రోధుని జయించుటవలననే హింసాపారుష్యమానమాత్సర్యాదులు సహితము జయింపఁబడినవా రగుదురు.

వివే—మంచిది నీవు శత్రువిజయమునకు సంసిద్ధురాలవు కమ్ము.

క్షమ—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నది.)

వివే—వేదవతీ! లోభునిజయించుటకయి సంతోషునిబిలుచుకొనిరమ్ము.

ప్రతీ—దేవర సెలవిచ్చినట్లు చేసెదను. (అని నిష్క్రమించి సంతోషునితోడఁ గూడఁ బ్రవేశించుచున్నది.)

సంతో—(ఆలోచించి జాలితో)

చ. ప్రతివనషండము స్వేచ్ఛముగఁ బండ్లు లభించును భూరుహంబులన్
హితవుగ నెల్లచో దొరకు నేళ్ళను జల్లని స్వాదుతోయముల్;

ప్రతిలతయందుఁ జిక్కి మృదుపల్లవముల్ సుఖశయ్య కింపుగా;
నతికృపణుల్ శ్రమంపడుదు రట్లయి యున్ ధనికాంగణంబులన్.

(ఆకాశమువంకఁ జూచి) ఓరి మూర్ఖా! లుబ్ధా! నీయీవ్యామోహము దురుచ్ఛేదముగదా?

చ. ధనమృగతృష్ణికాబ్ధి జలధార వృథా జగగొన్ననీవు దా
పునఁ గన, నెన్నిసార్లు చెడిపోవఁగ లేదు భవత్ప్రయత్నముల్?
మనుజమృగంబ! యాశనిటుమాన వటయ్యును; నేఁడుమాటుగా
దునుఁగదు నీమనం బశనితో శిలతో నదిచేయఁగాఁబడెన్.

లోభాంధకారహతుఁడవైన నీయీచేష్టితము మనస్సున కాశ్చర్యము కలిగించుచున్నది.

ఎట్లనిన—

మ. ధనమార్జించెద నంచుఁ, బ్రాప్తమగు విత్తంబిఁక హెచ్చింతు నం
చును, లాభంబును వృద్ధిఁ గూర్చెద నంచున్ సామ్మోధ్యానింతు నీ
వనిశంబున్; గన నన్నిటిందినెడియాయాశాపిశాచంబు గ్ర
క్కున లోభాంధతమోవృతున్ నినున్ బట్టినం చక్కటా!

మఱియును,

చ. ధనము గడించుటే మొదటఁ దద్దయుఁ గష్టము; కల్గు నాపయిన్
ధనమునకున్ క్షయంబు వినాశము రెండు వియోగమార్గముల్;
ధనము నశింపఁ గల్గును వ్యథల్; సిరిఁ గూర్పుచుఁ గల్గవా వ్యథల్;
ధనమును గూర్పుచుండుటయు దానినిఁ గూర్చుటలో మేలు చెప్పుమా.

అంతేకాక,

మ. అనయంబున్ నటియించు మృత్యువుశిరంబుందు నేఁ; జరాపన్నగం
బును మిఁగుచున్నను; విశ్వమున్ దినుచు ధూపుత్రాదులాగ్రుథముల్

ఘనబోధాంబులఁ బాధి లోభగజమున్ గాఢాజ్ఞతాజన్యమున్,
క్షణమాత్రానందసుధాంబుధిన్ మునుఁగుచున్ శశ్వత్సుఖంబబ్బెడున్

శ్రతీ—వీరె ప్రభువువారు. ఓమహానుభావా! ఈయునసన్నిధానమునకుఁ బొమ్ము.

సంతో—(సమీపమునకుఁబోయి) స్వామీ! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! వీఁడె సంతోషుఁడు. (అని ప్రణమిల్లుచున్నాఁడు.)

వివే—ఇక్కడఁ గూర్చుండుము. (అని సన్నిధానమునందుఁ గూరుచుండఁ బెట్టుకొనుచున్నాఁడు.)

సంతో—(వినయముతోఁ గూరుచుండి) ఈభృత్యజనునిపని యేమో దేవర యాజ్ఞాపింపవలెను.

వివే—నీప్రభావము లోకవిదితమైనది. కాఁబట్టి యిప్పుడు బహుభాషలతోఁ బని లేదు. నీవు లోభునిజయింపుటకయి వారణాసికిఁ బోవలెను.

సంతో—దేవర యాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

చ. కలయ మెలంగుచున్ బహుసుఖంబుల నుజ్జగము ల్జయించి లో
నలరుచు, దేవభూసురమహావధబంధనలబ్ధవృద్ధియై
వెలసినలోభునిన్ బరిభవించి జయించి యొనర్తు భస్మమున్,
బలముస ముప్పు దాశరథి పంక్తిముఖున్ నుఱుమాడినట్లుగన్.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

[అప్పుడు పసిత వేషుఁడైన యొకపురుషుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

పురు—దేవా! విజయప్రయాణమంగళములు జరపఁబడినవి. మహాహూర్తము వెట్టిన విజయయాత్రాసమయ మునుసమీపించినది.

వివే—అట్లయిన యెడల సేనాపతులు సైన్యములను బయలు దేఱుటకు నియమింపవలెనని చెప్పు.

పుర— దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించు చున్నాఁడు.)

[తెరలో]

చ. పటుకటదానమత్తమధుపంబులఁ గూర్చుఁడు సద్విపంబులన్;
బటిమ నిడుండు తేరులకు వాయుజవంబుల వారువంబులన్;
భటు లొనరింపుఁ డీటెల నభ మ్మసితాబ్జయహావన మ్మనన్;
జటులకృపాణపాణుల వెసం జనుఁ డాశ్వికులార! శ్రేణులై.

వివే—మంచిది ! మంగళసన్నాహము లాచరించి, నేనును ప్రయాణమయ్యెదను. (పారిపార్శ్వకునితో) సంగ్రామోచితమయిన రథము నాయత్తపఱిచి తీసికొనిర మ్మని సారథి కాజ్ఞాపింపుము.

పారి— దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించు చున్నాఁడు.)

[అప్పుడు యుద్ధరథమును సిద్ధముచేసికొని సారథి
ప్రవేశించు చున్నాఁడు.]

సార— దేవా! ఇదిగో రథము సిద్ధముగా నున్నది. దేవర వారు రథారోహణము చేయవచ్చును.

వివే—(మంగళవిధులను నిర్వర్తించి రథారోహణము నభినయించుచున్నాఁడు.)

సార—(రథవేగము నిరూపించి) దేవా! చిత్తగింపుఁడు. చిత్తగింపుఁడు.

మ. ప్రచురోద్ధూతరజశ్ఛటానుమితశుంభద్వ్యోమధావత్ఖురా
గ్రచయేషత్పరిచుంబితోర్వ్యపరభాగంబుల్ మహావాహముల్
ప్రచలన్మంథరమథ్యమానజలధిధ్వానోగ్రఘోషంబుగా
నుచితప్రాశిని వ్యోమమార్గమున, నోహో! తెఱఁగొంపో యెదున్.

ఇదిగో సమీపమునఁ ద్రిభువనపావనమైన వారణాసీనగరము దృష్టిపథమునఁ బడినది.

శా. ధారాయంత్రపతజ్జలోదితనితాంతధ్వానసంయుక్తముల్,
నీరేజారికరప్రభాధవళముల్, చెల్వొందు సౌధాగ్రముల్,
భూరిప్రేక్ష్యములై శరద్ధవళజీమూతాంతరాజత్తటి
చ్ఛ్రీరమ్యంబు లవే పతాక లెసఁగెన్ జిత్రద్యుతి న్మేడలన్.

ప్రతిమాకుళలగ్నమధుకరనికర ఝుంకారముఖరంబులును వికసితకుసుమ విసరవిగళన్మకరంద వర్షాతిశయ ధురంధరంబులును నానాప్రసూన సుగంధబంధురంబులును శ్యామాయమాననిబిడచ్ఛదచ్ఛాయావనీరుహ మనోహరంబులును నగరపురోద్యానప్రదేశంబు లవిగో సమీపంబునఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఈవాయువులుసహిత మిక్కడఁ బాశుపతవ్రతమును గ్రహించిన తాపసులవలెనే కానఁబడుచున్నవి.

ఎట్లన—

చ. సురనదినీటఁ దేలి, సురజోభసితంబు కరంబుఁ దాల్చి, యీ
శ్వరునకు నర్చనల్ సలుపుచాడ్పున మీఁదను బూలు రాల్చి, ని
ర్భరమధుపస్వరంబునను బాటలు చాలఁ జెలంగ, వాయువుల్
కరమును నృత్యము ల్సలుపుఁ గంపమునొందులతాభుజంబులన్.

వివే—(ఆనందముతోఁ జూచి)

మ. హృదయాకర్షక మయ్యెఁ జంద్రమకుటుండిందుంట నీకాశి, తాఁ
బదమై ముక్తికి విద్యయట్లు, తను మార్పన్ స్వప్రభానందమై;
యిదె భూదేవికి వ్రేలుముత్యసరమై యింపొందెడున్ వంగి స్వ
ర్ణది, వక్రేందుకళన్ గడున్ నగుచు ఫేనవ్యాజహాసంబునన్.

సారథి—ఓ దేవా! చూడుఁడు, చూడుఁడు. ఇది గంగాతీరమున కలంకారభూతమును ద్రిభువనపావనమును నైన శ్రీమత్త్రిలోకగురు విశ్వేశ్వరాఖ్యమహాదేవుని యాలయము.

వివే—(హర్షముతో) ఓహో !

క. మును జెప్పిరి యీ దేవుం
డనఘుండు క్షేత్రాధినాథుఁ డని క్షేత్రజ్ఞుల్;
తనువు లిట విడిచి యింతగ
ఘనపుణ్యులు భక్తజనులు కలియుదు రితనిన్.

సార—దేవా! చూడుఁడు, చూడుఁడు. అదిగో మనలను జూచినమాత్రమువనే కామక్రోధలోభాదు లిక్కడనుండి దూరముగాఁ దొలఁగుచున్నారు.

వివే—వారట్లే యగుదురు. కానిమ్ము. నేనీయాలయమునందుఁ బ్రవేశించి యభీష్టసిద్ధికై ఈ భగవంతునికి నమస్కరించెదను. (అని రథమునుండి దిగి గుడిచొచ్చి సాష్టాంగ నిగిడించి) ఓ మహాదేవా! నమస్కారము నమస్కారము. నన్ను దయచూడుము.

క. కావింతు నమస్కృతు లివె
యోవిమలజ్ఞానదేహ! యోచంద్రధరా!
యో వేదత్రయలోచన!
సేవకున కొసంగు మాకు శ్రేయఃప్రాప్తుల్.

(అని నమస్కరించుచున్నాఁడు)

సార—దేవా! ఇది త్రిభువనగురుఁడైన యాదికేశవస్వామియాలయము.

వివే—అక్కడకు రమ్ము. (అని వెళ్ళి యాదికేశవస్వామికిఁ బ్రదక్షిణముచేసి) ఓ భగవంతుఁడా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక!

దండకము. అమరచయచమూచక్ర చూడామణిశ్రేణినీరాజితోపాంత పాదద్వయాంభోజ! రాజన్నఖద్యోతకకిమ్మీరితస్వర్ణపీఠా!

స్ఫురద్ద్వైత విభ్రాంతిసంతాన సంతప్తవందారుసంసార నిద్రాపహా
రైకదక్షా! క్ష్మామండలోద్ధార సంభారసంఘట్టదంష్ట్రాగ్ర కోటి
స్ఫురచ్ఛైలచక్రా! క్రమాక్రాంతలోకత్రయా! బాహుబలప్రోద్ధృ
తాభీలగోవర్ధనచ్ఛత్ర నిర్వారితాఖండ లోద్యోజితాకాండచండాం
బువాహాతి వర్షప్రసద్గోకులత్రాణవిస్మాపితాశేషవిశ్వా! ప్రభూత్తంస!
దైతేయసీమంతినీవర్గసీమంతసిందూరసంధ్యాయమానాఖచ్ఛటోన్మార్జ
నోద్దామధామాధిపా! త్రిస్తదైత్యేంద్రవక్షస్తటీపాటనాకుంఠభాస్వ
న్నఖశ్రేణిపాణిద్వయస్రస్త విస్తారిరక్తార్ణవామగ్నలోకా! త్రిలోక
ద్విషత్కూటభోద్దండకంఠాస్థికూటస్ఫుటోన్మ్రగ్జితోద్దామ చక్రిస్ఫుర
జ్జ్యోతిరుల్లాసితోద్దామ రోద్దండదోర్దండ! ఖండేందుచూడప్రియా!
ప్రోథదోర్దండవిభ్రాంతమంథాచలక్షుబ్ధదుగ్ధాంబుధి ప్రోద్ధితశ్రీభుజా
వల్లిసంశ్లేష సంక్రాంతపీనస్తనాభోగపత్రావళీలాంఛితోరస్స్థలా!
స్థూలముక్తాఫలోదారహారప్రభామండల ప్రస్ఫురత్కంఠ! వైకుంఠ!
సద్భక్తసందోహసంసారమోహాచ్ఛిదంబైన బోధోదయం బిమ్ము నా
కో మహాదేవ! దేవా! నమస్తే నమస్తేనమః॥

(అని సాష్టాంగప్రణామము చేసి బయలుదేఱి చూచి) మంచిది! ఇదియే మనకు నివాసార్హమయిన ప్రదేశము. ఇక్కడనే మనసేనలను విడియించెదను.

(అని యిద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

పంచమాంకము

[అప్పుడు శ్రద్ధ ప్రవేశించుచున్నది]

శ్రద్ధ—(ఆలోచించి) ఈవిధము సుప్రసిద్ధమయినదే కదా?

గీ. జ్ఞాతివైరంబువలనను సంభవిల్లు
క్రోధశిఖి నిర్దహించును గులము నెల్లఁ;
ఘనసమీరాహతమహీజఘట్టనమునఁ
గలుగుదహనంబు వనమెల్లఁ గాల్చునట్లు.

(కన్నీరు విడుచుచు) అక్కటా! దారుణమయిన సోదరమరణము వలనఁ గలిగిన శోకానలము దుర్వారమయినదిగా నున్నది. అది వివేకమేఘశతములచేత నయినను జల్లారదు. ఎట్లన—

చ. స్థిరగురువస్తువుల్ గిరులు సింధువులు న్నదులున్ నశింపఁగా,
నరు లన నెంత, యల్పులు కనత్తృణకల్పులు మృత్యుదృష్టికిన్ ?
పొరిఁబొరి బంధునాశభవమోహము దేహా వివేకపూర్వఁగా,
నెరియుచు శోకవహ్నిదహియించెడుఁ జిత్తము నట్టులయ్యనున్.

క్రూరస్వభావు లయినను గామక్రోధాదులగు సోదరులు కథాశేషులగుటవలన నాగతి యిట్లయినది.

క. భీకరశోకాగ్నిశిఖా
నీకము శిథిలములొనర్చు నెఱఁకుల నెల్లన్;
బైకొలుపు దేహశోషముఁ;
బ్రాకటముగ నంతరాత్మ వడిగ దహించున్.

(ఆలోచించి) "బిడ్డా! శ్రద్ధా! నేనిక్కడనుండి హింసాప్రధానమయిన యుద్ధమును జూడలేను. కాఁబట్టి నేనీకాశికాపురమునువిడిచి సాలగ్రామ మను పేరుగల విష్ణుక్షేత్రమునందుఁ గొంతకాలము గడపెదను. నీవక్కడకువచ్చి వృత్తాంతమును జరిగిన క్రమమున నాకు నివేదింపుము" అని విష్ణుభక్తిదేవి నా కాజ్ఞాపించినది. కాఁబట్టి యాదేవిసన్నిధానమునకుఁబోయి యీసమరవృత్తాంతము సర్వమును నేనామెకు విన్నవించెదను. (ముందుకునడిచిచూచి) ఇది యాచక్రతీ

ర్థము, ఇందుసంసారసాగరోత్తారకమయిన నావకుంగర్ణధారుండైన భగవంతుండగు శ్రీహరి ప్రత్యక్షముగా వాసముచేయుచున్నాండు. (ప్రణమిల్లి) ఇదిగో మునులచే నుపాస్యమానురాలైన విష్ణుభక్తిదేవి శాంతితో నేదో యాలోచించుచున్నది. నే నామె సమీపమునకుం బోయెదను. (అని ముందుకు నడుచుచున్నది.)

[అంతట విష్ణుభక్తియు శాంతియుం బ్రవేశించుచున్నారు.]

శాంతి—అమ్మా! మీరు ప్రబలచింతాకులహృదయ లయి యున్నట్లు కానంబడుచున్నారు.

విష్ణు—బిడ్డా! మహావిరపరక్షయకర మయిన యీ ఘోర యుద్ధమునందు బలవంతుండైన మహామోహునితోం బ్రతిఘటించిన పుత్రప్రాయుండైన వివేకుని వృత్తాంత మేమయినదో తెలియకపో యెనని నామన స్సిప్పుడు డస్వస్థముగా నున్నది.

శాంతి—దేవీ! ఇక్కడ విచారింపవలసినపని యేమున్నది? దేవిగారి యనుగ్రహ మున్నందున, వివేకమహారాజునకు విజయము నిశ్చయ మని నే నెఱుంగుదును.

విష్ణు—బిడ్డా!

క. ఘనధర్మపక్షబలమున
ననివార్యంబుగ లభించు నభ్యుదయంబుల్;
విను మట్లయ్యును, సుహృత్కుల
మన సెప్పుడు నపాయశంక మితిమతిపూనున్.

అంతేకాక శ్రద్ధ యింతతడవు రాకుండుట మనస్సునకు సందేహంబు పుట్టించుచున్నది.

శ్రద్ధ—(సమీపమునకుం బోయి) భగవతీ! ప్రణమిల్లు చున్నాను.

విష్ణు—శ్రద్ధా! నీవు క్షేమముతో వచ్చితివా?

శ్రద్ధ—దేవిగారి యనుగ్రహమువలన.

శాంతి—అమ్మా! ప్రణామము చేయుచున్నాను.

శ్రద్ధ—పుత్రీ! నన్నాలింగనము చేసికొమ్ము.

శాంతి—(తల్లిని కౌఁగలించుకొనుచున్నది)

శ్రద్ధ—బిడ్డా! విష్ణుభక్తి దేవిప్రసాదము చేత ఋషిజనమనో నివాసమును బొందుము.

విష్ణు—అక్కడ నేమిజరిగినది?

శ్రద్ధ—దేవిగారికిఁ బ్రతికూలముగాఁ బ్రవర్తించువారికిఁ దగినట్లు జరిగినది.

విష్ణు—అవి సవిస్తరముగాఁ జెప్పుము.

శ్రద్ధ—దేవీ! అవధరింపుము. దేవి యట్లాదికేశవాలయము నుండి వెడలఁగానే తనపాటలవర్ణమగు గొంచెము విడిచి సూర్యుఁడు ప్రకాశించుచుండఁగా విజయఘోషాహూయమానానేకవరవీరబహుళసింహనాదబధిరితదిగంతంబును సతతరథతురగఖరతరఖురఖండితభూమండలోచ్ఛలద్విపులరజఃపటలాంతరితభాస్కరబింబంబు సుప్రబలతరకర్ణతాళాస్ఫాలనోచ్ఛలత్సుదికరికుంభసిందూర సంధ్యాయమానదశదిశంబును బ్రళయజలధరధ్వానభీషణంబు నగుచువారి యొక్కయు మనయొక్కయు సైన్యసాగరము సన్నద్ధమై యున్నప్పుడు వివేకమహారాజు మహామోహమహారాజుకడకు నైయాయికదర్శనుని దూతనుగాఁ బంపెను. అతఁడుపోయి మహామోహునితో నిట్లనియెను—

మ. చను, విష్ణ్వాలయపుణ్యకానననదీసాన్నిధ్యభక్తాంతరం
గలివారంబు త్యజించి, మ్లేచ్ఛమహీకిం జన్ భృత్యవర్గంబుతో

చనకున్నన్, గరళాలదారితభవత్సర్వాంగధారాక్షరత్
ఘనరక్తంబులు త్రాఁగఁ గూఁతలిడునక్కల్ ద్రిమ్ముఁగుమీమాంసముల్.

విష్ణు—తరువాత, తరువాత.

శ్రద్ధ—దేవీ! తరువాతఁ గోపముచేత వికటలాటతటతాండవితభ్రుకుటియై మహామోహుఁడు—"ఈదుర్ణయపరిపాక ఫలము వివేక ప్రేత మనుభవించునుగాక!"—అని పలికి, తానే మొట్టమొదటఁ బాషండాగమబృందములను బాషండశాస్త్రసహితముగా యుద్ధమునకు బురికొల్పెను. ఈలోపల మనసైన్యముఖమునందు,

గీ. వేదవేదాంగతతు లుపవేదసమితి
స్మృతిపురాణేతిహాసాదు లెలమిఁ గొలువఁ,
జంద్రసమకాంతితో సరస్వతి సరోజ
కర యుగమున నిల్చె నాకస్మికముగ వచ్చి.

విష్ణు—తదనంతరము.

శ్రద్ధ—దేవీ! అప్పుడు వైష్ణవ శైవ సౌరాదు లయిన సర్వాగమబృందములును సరస్వతీదేవి సకాశమునకు వచ్చెను.

విష్ణు—అటుతరువాత.

శ్రద్ధ—తదనంతరమున—

శా. మీమాంస, సరస్వతీసతిపురోవీధిన్ రణోత్సాహయై,
ప్రాముఖ్యస్థితి న్యాయకాపిలమహాభాష్యాదిసద్దర్శన
స్తోమంబు లొల్క్యవంగ, ధర్మముఖియై, శుద్ధాయుతన్యాయదో
ర్భీమాకారణి నిల్చె, దుర్గకరణిన్, వేదత్రయీనేత్రయై.

శాంతి—స్వభావప్రతిపక్షము లయిన యాగమన్యాయశాస్త్రబృందము లొక్కటిగాఁ గలియుట యెట్లు సంభవించినది?

శ్రద్ధ—పుత్రీ!

కం. ఇతరేతర వైరమునన్
సతమును మెలఁగు నేకవంశజాతులు తమకున్
క్షితిలోపల సవమానం
బితరులచేఁ గల్గుచోట నేకము కారే?

వేదప్రసూతము లయినమతములలోపల విరోధమున్నను, వేదసంరక్షణమునకో అగును నాస్తికపక్షాధిక్షేపమునకో అగును శాస్త్రసంఘముల కైకమత్యము కలుగును. ఆగమసముదాయములో సహితము విరోధము తత్త్వవిచారణకుఁ గానరాదు. ఎట్లన—

శా. శాంతం బద్వయ మవ్యయం బజము శశ్వద్బ్రహ్మ, మానందత్వమ
శ్రాంతం బాగమపంక్తిచే సగుణనిర్బ్రహ్మాచ్యుతేశాఖ్యలన్
వంతొప్పన్ బహుధా స్తుతింపఁగఁబడున్, నానాగమశ్రేణి సం
క్రాంతంబై యొకబ్రహ్మమందునె, సముద్రం బందు నేఱుల్ బలెన్.

విష్ణు—తరువాతి? తరువాతి?

శ్రద్ధ—దేవీ! తరువాతనిరువాఁగునందును నిరంతరశరనికర ధారాసంపాతోపద్రవ దుర్దినము లగు కరితురగరథపదాతులకును సుభటుల పక్షయోధజనులకును సంకులసమరంబు సంప్రాప్తం బయ్యెను. అప్పుడు,

మ. ప్రవహించె న్నదులస్రతోయములు, గ్రవ్యస్ఫారపంకంబులున్
వివిధోద్యద్ఘనకంకగంకనివహాభీలావకీర్ణంబులున్,
నవనారాచవిభిన్నహస్తిగిరిశీర్షభ్రష్టవేగోల్లస
ద్ధవళచ్ఛత్రసమూహహంసములునై తద్యుద్ధరంగంబునన్.

ఆమహాదారుణసంగ్రామంబునందుఁ బరాపరపక్ష విరోధిత్వముచేతఁ బాషండాగమబృందమును మొందుఁచుకొని వచ్చిన లోకాయతికతంత్రసముదాయ మన్యోన్యస్పర్ధ విమర్దనముచేత వినష్టమయ్యెను;

అనంతరము పాషండాగమజాలము పర్యాకుల మగుటచేత సదాగమసాగరప్రవాహముచేత, గొట్టుకొనిపోయెను; తదనంతరము సౌగతాగమసమూహములు సింధు గాంధార మగధాంగ పారశీకవంగకళింగాదిమ్లేచ్ఛప్రాయదేశములఁ బ్రవేశించెను; పాషండ దిగంబర కాపాలికాద్యాగమసంచయంబులు పామరబహుళంబు లైనపాంచాల మాళవాభీరావర్తసాగరానూపదేశములయందు నిగూఢముగా సంచరించుచున్నవి; న్యాయాద్యనుగతయైన మీమాంసచేత గాఢప్రహారజర్జరీకృతము లైన నాస్తికతర్కసమూహంబులు తమ యాగమసందోహంబులు పోయినదారినే పోయినవి.

విష్ణు—అటుతరువాత?

శ్రద్ధ—అటుతరువాత వస్తువిచారునిచేతఁ గాముఁడు హతుఁడైనాఁడు; శమముచేతఁ గ్రోధపారుష్యహింసాదులు హింసింపఁబడినారు; సంతోషునిచేత లోభ తృష్ణాదైన్యానృతవాద పైశున్యస్తేయ పరిగ్రహులు నిగ్రహింపఁబడినారు; అనసూయచేత మత్సరుఁడు జయింపఁబడినాఁడు; పరోత్కర్షసంభావనముచేత మదుఁడుసంహరింపఁబడినాఁడు; పరగుణాధిక్యనిచేత మానుఁడు ఖండింపఁబడినాఁడు.

విష్ణు—(హర్షముతో) చక్కగా జరిగినది. ఇఁక మహామోహునికథ యేమయినది?

శ్రద్ధ—దేవీ! మహామోహుఁడు యోగవిఘ్నసహితుఁడయి యెక్కడనో యడఁగి యుండుటచేత వానినిజాడ తెలియరాకున్నది.

విష్ణు—అట్లయినచో మహానర్థశేష మింకను నిలిచియే యున్నది. అతఁడు పరిహరణీయుఁడు. ఎట్లన—

క. పరమాదరపరుఁ డగుచున్,
స్థిరసంపదఁ గోరు శ్రేయసీమంతుం డెం

పరిశేష మగ్ని శేషము
గురుతరఋణశేష ముంచఁ గూడదు సుమ్మా.
ఇఁక మనస్సుయొక్క వృత్తాంత మేమి?

శ్రద్ధ—దేవీ! పుత్రపౌత్రాదిమరణ జాతశోకావేశముచేత నాతఁడును బ్రాణత్యాగము చేయ నిశ్చయించుకొన్నాఁడు.

విష్ణు—(చిఱునవ్వునవ్వి) ఇది యింతయు నిట్లయ్యె నేని మనము కృతార్థతను బొందినారము; పురుషుఁడును బరమానంద మును బొందును. అయినను మహాత్ముఁ డగు నయతఁడు ప్రాణ త్యాగ మేల జేసికొనును?

శ్రద్ధ—ఉపనిషద్దేవి ప్రబోధోదయముకొఱకు గృహీతసంక ల్పురా లయియున్నందున నతఁ డీవిధముగా శరీరముతోఁ జిర కాల ముండఁడు.

విష్ణు—అగుఁగాక! వైరాగ్యోత్పత్తికొఱకు వైయాసికియైన సరస్వతిని నే నాతనికడకుఁ బంపెదను.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది ప్రవేశకము

[అప్పుడు మనస్సును, సంకల్పుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు]

మన—(కన్నీటితో) హా! పుత్రకులారా! ఎక్కడకుఁ బోయి నారు? ఒక్కసారి మీప్రియదర్శనమిండు. ఓరోరి కుమారులారా! రాగ ద్వేష మద మాన మాత్సర్యులారా! నన్ను గౌఁగిలించుకొండు. నాయంగములు నొచ్చుచున్నవి. అయ్యో! అనాథుఁడను వృద్ధుఁ డను నయియున్న నన్నొక్కఁడయిన నాదరింపఁడేమి? ఓయసూ

యాదులైన కన్యకలారా! మీ రెందుఁబోయినారు? ఆశా హింసా తృష్ణాదులైన కోడండ్రారా! మందభాగ్యుఁడనైన నా కొక్కఁడును దక్కకుండ దైవహతకుఁడు మిమ్మందఱ నేకకాలమునం దెత్తుకొని పోయినాఁడు! (తడఁబాటుతో)

మ. తనువెల్లన్విషవహ్నియుట్లలముడుఁ, దాఁగాల్చెడు స్మర్మముల్
పెనుపొందించెడుఁ దీవ్రవేదనల; మైపెంపెల్ల మర్దించెడున్;
ఘనమోహం బెదఁగూర్చెడుఁ;వరవివేకంబెల్లఁ బోకార్చెడుఁ;
మనుమున్ జీవితమున్ గ్రసించెడు, వెసన్ శోకజ్వరంబక్కటా!

(అని మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు.)

సంక—ఓరాజా! తెప్పిఱిలుము.

మన—(తెప్పిఱిల్లి) ఇట్టియవస్థను బొందియున్న నన్ను దేవియైన ప్రవృత్తిసహిత మోదార్పకున్న దేమి?

సంక—(కన్నీరువిడుచుచు) దేవా! ఇంకను నీకుఁ బ్రవృత్తి దేవి యెక్కడిది. కుటుంబమరణసంజాతశోకానలదగ్ధహృదయయయి యామె గుండెలుపగిలి మృతినొందినదని విన్నాఁడను.

మన—హా! ప్రియురాలా! నాకొక్కప్రియమయిన ప్రతివచనమీలయియ్యవు? కటకటా!

ఉ. దేవిరో! నన్నుఁబాసి మునుత్రిమ్మరవెన్నఁడు స్వప్నమందునుఁ;
నీ వెడఁబాసియుంటను నేమృతకల్పుఁడనైని నిత్తఱిన్;
దైవవిచేష్టితంబునను దవ్వయయియుండియు నీవు, నేఁ డహా!
జీవముతోడనుండెద; నిసీ! యసురుల్ కఠముఁ దురంతముల్

(అని మరల మూర్ఛపోవుచున్నాఁడు.)

సంక—ఓరాజా! ఊఱడిల్లుము, ఊఱడిల్లుము.

మన—(తెలివితెచ్చుకొని) ఇఁక నాకు జీవితాశ చాలును,

ఓసఁకల్పా! చితి పేర్చుము. ఇప్పుడు నేనగ్ని ప్రవేశముచేత శోకానలము నార్చుకొనియెదను. (అని సన్నాహపడుచున్నాఁడు.)

[అప్పుడు వ్యాససరస్వతి ప్రవేశించుచున్నది.]

సర—"సఖీ! సరస్వతీ! అపత్యమరణఖిన్నుఁడయి యున్న మనస్సుయొక్క ప్రబోధమునకుఁ బొమ్ము. అతనికి వైరాగ్యోత్పత్తి యెట్లు కలుగునో యట్లు చేయుము" అని భగవతియైన విష్ణుభక్తిదేవి నన్నుఁ బంపినది. కానిమ్ము. నేనిప్పు డాతని సన్నిధి కేఁబోయెదను. (సమీపమునకుఁ బోయి) వత్సా! ఈవిధముగా నీ వతిపరితాపము నేల పొందెదవు? పదార్థము లనిత్యము లని నీకీపాటికిఁ దెలిసిన దేకదా! ఇతిహాసములను, ఉపాఖ్యానములను, నీ వీపాటికిఁ జదివినవే.

చ. అరయ విరించి యింద్రుఁడు సురాసురులుంగను ముఖ్యులున్మనుల్
ధరణియు వార్ధు లిట్టివగు లక్షలు కల్పశతాయువు ల్తెగన్,
బోరసెద రార శోకకర మోహము! స్వీయులబుద్బుదోపమా
స్థిరతనుసంహతుల్ తెగి నశించిన యప్పుడు మూఢు లేమనన్?

కాఁబట్టి పుట్టినపదార్థములయనిత్యత్వము ను భావించుకొమ్ము. నిత్యానిత్యవస్తుదర్శి యగువానిని శోక మంటదు.

గీ. బ్రహ్మ మొక్కటియే సత్యవస్తు వగుచు
నిరతమెల్ల వికల్పిత మెప్పు డగునొ,
యప్పు డేకత్వమును జూచు; నట్టివాని
కెక్కడిది మోహశోకంబు లెంచిచూడ?

మన—భగవతీ! శోకావేగదూషితమయి యున్న నామనస్సునం దిప్పుడు వివేకమునకే యవకాశము లేదు.

సర—వత్సా! ఇది స్నేహదోషము. స్నేహము సర్వానర్థమూలక మన్నయీయర్థము సుప్రసిద్ధమే కదా!

మ. ప్రియనామంబునఁ గ్లేశదుర్విషలతాబీజంబుల న్నాటఁగాఁ,
బయికిన్ స్నేహమయాంకురంబు లడరున్ వజ్రాగ్నిగర్భంబులై;
బయలం బ్రాఁకుచు శోకవృక్షములిటుల్ బహ్వర్తిశాఖాశిఖల్
దయివారన్ శతముల్ తుషాగ్నిగతి మెల్లంగాల్చు దేహంబులన్.

మన—దేవీ! ఇది యంతయు సత్యమే అయినను శోకానల దగ్ధుఁడ నయిన నేను ప్రాణములు నిలుపుకొనుటకు శక్తుఁడను గాకున్నాను. అంత్యకాలమునందు మీదర్శన మగుట మేలయినది.

నర—ఓయీ! ఈయాత్మహత్యాప్రయత్నము మిక్కిలి యకృత్యము. అంతేకాక యీయుపకారములనిమిత్తము నీకీ వేగిరపా టేల? ఆలోచించి చూడుము—

చ. ధరపయి వెన్క ముం దిపుడు దారసుతాదిపరిగ్రహంబుచేఁ
బురుషసుఖార్థమై కలుగఁబోవదు మేలది నీకు నేరికిన్;
మరణమునొంది వారెపుడు మర్మవిభేదము నర్థ రాత్రిచే
నరు లటులయ్యుఁ గాంతురు ఘనశ్రమ వర్థము గాఁదదర్థమై.
చ. కటకట! వారికై శరము గాంచనశక్యము లేని యీభువినిన్?
పటుగతి నెన్నికొండ లెగఁబ్రాఁకరు? వాఁకలదాఁట రెన్నిటన్?
దటుకున నెన్ని ఘోరవిపినంబులు ద్రొక్కరు? విత్తమత్తులన్
గుటిలవివర్ణవక్త్రిలను క్షుద్రన రేశులఁ జూడ రెందఱున్?

మన—దేవీ. ఇది నిశ్చయము మే అయినను.
క. తనవలనఁ బుట్టి లాలన
మనముంబున గనుచు మనసునందే యెపుడున్
మనియెడువారలఁ బాయుట
తనప్రాణముపోకయట్ల తలకొల్పు వ్యథన్.

సర—వత్సా! ఈవ్యామోహము మమకార వాసనామూల మయినది.

గీ. ఇంటికోడిని మార్జాల మీడ్చి తెచ్చి
మ్రింగునప్పుడు కలిగెడు మేటిశోక
మెలుకనో పిచ్చుకనొ భుజియించునప్పు
డొదవమి తలంప మమత లేకున్కఁ గాదె?

కాఁబట్టి సర్వవిధములచేతను సర్వానర్థబీజ మగునమమత్వమును రూపుమాపుప్రయత్నము చేయవలయును. చూడు—

చ. జననమునొందు దేహమున జంతువు లెన్నియొ మర్త్యకోటికిన్;
తనువుననుండి యత్నమునఁ దాను వెలార్చును నందుఁ బెక్కిటిన్?
వినుమిఁక నందు బిడ్డలని పేరిడి కొన్నిటికిన్, దదర్థమై
దినమును గష్టపెట్టు నిజదేహము లోకము మోహమేమనన్?

మన—దేవీ! అది యట్లేయగునుగాక! అయినను మమత్వగ్రంధి దురుచ్ఛేదమయినది. కాఁబట్టి యీసంగతిని దేవిగారు దృఢముగా మనసునం దుంచుకొనవలెను.

క. నిరతాభ్యాసదృఢీకృత
పరమస్నేహోరుసూత్రపరిగుంభితని
ష్ఠురమమతాపాశం బే
వెరవున నేరుతురు నరులు విడిపించుకొనన్?

సర—వత్సా! పదార్థములయొక్కయనిత్యతాభావమే మమత్వచ్ఛేదమునకుఁ బ్రధమోపాయము.

మ. చనలేదే బహుకోట్లు నీకిటు మహాసంసారమం దెందఱో
జననుల్ తండ్రులు తాతలాత్మభవులున్ జాయల్ పితృవ్యుల్గమున్;

విను మల్లాట, సుహృత్తులెల్లఁ బుడమిన్ విద్యుత్ప్రకాశాభజీ
వనులంచుం దలపోసిపోసి మదిలో భాగ్యత్సుఖం బందుమా.

మన—భగవతీ! నీప్రసాదమువలన వ్యామోహము పోయినది. కాని,

గీ. త్వన్ముఖశశాంకదీధితిప్రభవమైన
నిర్మలోపదేశామృతనిర్ఝరమున
క్షాళితం బయ్యె, మరల నాస్వాంత మకట!
మలిన మయ్యెను శోకోర్మ్యులముకతన.

కాఁబట్టి భగవతీ! ఈతడియారనిశోకప్రవాహములు మానుటకేదైన మందుగలదేమో యానతిమ్ము.

సర—వత్సా! దానినీవఱకుమునులుపదేశించియేయున్నారు.

గీ. బాణపాతంబు లేకయెప్రభవ మొంది
భీకరాగ్నిశిఖలై మర్మభేదకులైన
గాఢశోకప్రహారసంఘాతములకు
నరయఁగ నచింతయే పరమౌషధంబు.

మన—భగవతీ! అదిసత్యమే. అయినను చిత్తము దుర్వార మయినది. ఎట్లన—

గీ. ఒక్కచింతను మరలింప, నోలి మదిని
గదిసి చింతాపరంపరల్ కప్పివేయుఁ;
బల్మిఁజను వాతధూతాభ్రపటల మడరి
యిందుబింబంబు గప్పి మాయించునట్లు.

సర—చిత్తమున కీవిరాళి యున్నదే! అట్టిచోఁ జిత్తము నొక శాంతవిషయమునందుఁ బ్రవేశపెట్టవలయును.

మన—భగవతీ! ఆశాంతవిషయమేదో ప్రసాదింపుము.

సర—వత్సా! అది రహస్యమైనది. అయినను శ్రోతార్హుల కుపదేశించుటలో దోషములేదు.

చ. స్థిరమతి నీలనీరధర దేహుని శ్రీహరినొండెఁ, గామసం
హరు వనజారిఖండధరు నీహరునొండెఁ, దలంపు; లేనిచో,
నిరతిశ గ్రీష్మవేళ వలినీటికొలంకును బోలె నాత్మ స
స్ఫురము నిరస్తశోకమను బ్రహ్మముఁ జొచ్చి భజించు నిర్వృతిన్.

మన—(ఆలోచించి నిట్టూర్పుతో) సర్వవిధములచేతను నేను దేవిగారిచేత రక్షింపఁబడినాఁడను.

(అని పాదములమీఁదఁ బడుచున్నాఁడు.)

సర—వత్సా! నీహృదయమిప్పటి కుపదేశమయినది. కాఁబట్టి నీకు మఱియొకటికూడ నుపదేశించెదను.

మ. జనకుండో సుతుండో తనువుం జాలింప, ధీశూన్యులి
మ్మనశోకాగ్నిఁ దపింతు రెంతయు నురమ్ముల్ మోఁదుకొంచోర్కటన్
కన సంసార మసారమంచు శమసౌఖ్యంబుం గడుం బెంచుచున్
ఘనధీమంతుల కాపదోఘచయమే కల్గించు వైరాగ్యమున్.

[అప్పుడు వైరాగ్యుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

వైరా—(ఆలోచించి)

మ. నవనీలోత్పలకోమలచ్ఛదముకన్నన్ సూక్ష్మమాత్వక్కు మా
నవదేహంబులపై విధాతృఁడిటు నిండ న్వ్యాయకున్నన్, సదా
స్రవదస్రాంబువిమిశ్రమాంసపిసరగ్రాసాగతధ్వాంక్షగృ
ధ్రవృకశ్వాసములన్ మరల్పఁగను సాధ్యంబౌనె యెవ్వారికిన్?

మఱియును.

మ. తటిదాలోలము కల్మిజాలము: ఋజోద్యద్దేహము ల్దేహముల్;
స్ఫుటసంభోగరసంబు లంతవిరసంబుల్; లోకముల్ శోకముల్;

ఘటికాంచద్ధనము ల్సమానిధనముల్; హాము ల్విపత్సిము, ల
క్కట! యట్లయ్యుఁ, జరింతు రాత్మపిరతు ల్గా కీకుపంథక జనుల్.

సర—వత్సా! ఇదె వైరాగ్యుఁడు నీదగ్గఱకువచ్చుచున్నాఁడు. ఈతనిని గారవింపుము.

మన—నాపుత్రుఁడు వైరాగ్యుఁడా?

వైరా—(సమీపమునకుఁ బోయి) అయ్యా! నేను నమస్కారము చేయుచున్నాను.

మన—వత్సా! పుట్టఁగానే నీవు నన్ను విడిచిపోతివి. నన్నుఁ గౌఁగిలించుకొమ్ము.

వైరా—(ఆలింగనము చేయుచున్నాఁడు.)

మన—పుత్రా! నిన్నుఁ జూచుటవలననే నాశోకావేశము ప్రశాంత మయినది.

వైరా—ఓతండ్రీ! ఇక్కడ శోకావేశమున కవకాశ మెక్కడ నున్నది?

ఉ. వారిని బాంధు, లేటివఱదన్ దరుకాండము, లాకసంబునన్
వారిదముల్, సముద్రమున నావికులున్, వడిఁగూడిపాయు న
ట్లారయఁ దల్లిదండ్రులును నాత్మజులున్ సఖులున్ సహోదరుల్
చేరుచుఁ బాయుచుండు టిది సిద్ధము; ప్రాజ్ఞుల కేడ శోకముల్?

మన—(ఆనందముతో) దేవీ! నాకుమారుండు చెప్పిన దిది యదార్థమే.

చ. అలనవయౌవనల్ లలన, లాయశినాదలసత్కుజవ్రజం,
బలనవమల్లికాసురభిశానిలకందళముల్, తలంప ని
ర్మలను వేకమూర్జితతమంబగు మన్మతి కిప్పు డెండమా
వుల జలమట్లు మిథ్యలయిపోల్పుటతోఁ జెడుఁ బొంటివన్నియున్.

సర—వత్సా! ఇది యంతయు సత్యమే యయినను గృహస్థుఁడాశ్రమధర్మమును విడిచి ముహూర్తకాలమయిన నుండఁగూడదు. కాఁబట్టి నేఁడుమొదలుకొని నివృత్తిదేవియే నీకు సహధర్మచారిణి కాఁగలదు.

మన—(లజ్జతో) దేవియాజ్ఞకు బద్ధుఁడను.

సర—శమదమసంతోషాదు లయినపుత్రులు నీ కుపచారములు చేయుదురు; యమనియమాదులు మంత్రు లగుదురు; వివేకుఁడును నీయనుగ్రహమువలననే యుపనిషద్దేవితోఁడఁగూడి యావద్రాజ్యసుఖ మనుభవించునుగాక! మైత్రి మొదలయిననీతోఁబుట్టువులు నలువురును నీయనుగ్రహముకొఱకు భగవతియైన విష్ణుభక్తిదేవిచేతఁ బంపఁబడినారు. వారిని బ్రసాదపూర్వకముగా నంగీకరింపుము.

మన—దేవి యాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. మీయాజ్ఞల నన్నిటిని శిరసావహించినాఁడను. (అని హర్షముతోఁ బాదప్రణామము చేయుచున్నాఁడు.)

సర—ఈయమనియమాసనప్రాణాయామాదులును జిరంజీవివైన నీచే నాదరపూర్వకముగాఁ జూడఁదగినవారు. వీరితోఁగూడి నీవుసామ్రాజ్య మధిష్ఠింపుము. నీవు స్వాస్థ్యమును బొందినప్పుడు జీవాత్ముఁడును దనప్రకృతిని బొందును.

మ. రవిబింబంబు పయోధివీచులబలెన్, బ్రహ్మం బొకం డయ్యసం
భవనాశాదులుపొందితోఁచు బహుతన్ ద్వత్సంగతిన్ వృత్తులన్;
దిపుటన్ వృత్తు లడంచి నీవిఁక నివృత్తిం గూడితే, నాత్మయున్,
రవిబింబం బురుదర్పణంబునబలెన్, హార్దైకతాచ్ఛం బగున్.

కానిమ్ము. జ్ఞాతుల కుదకప్రదానము చేయుటకొఱకు మనము నదికి బోవుదము.

మన—దేవి సెలవిచ్చినట్లు చేయుదము.

(అందఱును నిష్క్రమించు చున్నారు.)

షష్ఠాంకము.

[అప్పుడు శాంతి ప్రవేశించు చున్నది.]

శాంతి—"పుత్రీ! నీకంతయుఁ దెలిసిన దేకదా!

చ. కొడుకులు పంచతం గనఁగ, గూఢముగాఁజని మోహుఁ డేడనో
యడఁగుటచే విరక్తుఁడయి యొల్లమనస్సు ప్రశాంతి నొందఁగా,
వడిగను క్లేశపంచకము పాయుటచేఁ బురుషుండు నొక్కటన్
గడుకొని తత్త్వబోధమునఁ గాంతుఁడయొనర్చెడు నెల్లయప్పుడున్.

కాఁబట్టి నీవతిత్వరితముగా నుపనిషద్దేవి ననునయించి నాసమ్ముఖమునకుఁ దీసికొనిరమ్మా" అని వివేకమహారాజుగారు నాతో సెలవిచ్చినారు. (చూచి) ఇదిగో తనలోఁ దా నేదో సంతోషముతో నాలోచించుకొనుచు నాతల్లి యీవంకనే వచ్చుచున్నది.

[అంతట శ్రద్ధ ప్రవేశించు చున్నది.]

శ్రద్ధ—ఓహో! రాజకుల మారోగ్యమును బొందఁగాఁజూచి యిప్పుడుగదా చిరకాలమునకు నాకన్నులమృతరసపూర్ణములయినవి.

గీ. కలిగె ఖలనిగ్రహము రాజకులమునందుఁ;
బూజ్యులైరి శమాదిసత్పురుషులెల్ల;
జీవులెల్లను వశ్యులై సేవచేయ,
నెసఁగుచున్నాఁడు సర్వలోకేశ్వరుండు.

శాంతి—(చేరఁబోయి) అమ్మా! నీవు నిలుచుండి యేమి యాలోచించుచున్నావు?

శ్రద్ధ—బిడ్డా! రాజకుల మారోగ్యమును బొందఁగా జూచి చిరకాలమున కిప్పుడుగదా నాకన్ను లమృతరసపూర్ణము లయినవి!

గీ. కలిగె ఖలనిగ్రహము రాజకులమునందుఁ ;
బూజ్యులైరి శమాదిసత్పురుషు లెల్ల;
జీవులెల్లను వశ్యులై సేవచేయ,
నెసఁగుచున్నాఁడు సర్వలోకేశ్వరుండు.

(అని మరలఁ బరించుచున్నది.)

శాంతి—ఇప్పుడు మనస్సువిషయమున స్వామిస్థ్యైన పురుషుని ప్రవర్తన మెట్లున్నది?

శ్రద్ధ—వధ్యునివిషయమునను నిగ్రాహ్యుని విషయమునను నెట్లుండవలయునో యట్లున్నది.

శాంతి—అట్లయిన, స్వామియే సామ్రాజ్యము నలంకరించునా యేమి?

శ్రద్ధ—దానికి సందేహమేమి? ఆత్మానుసంధానము చేసిన యెడల, స్వామియే స్వారాట్టును సమ్రాట్టును నగును.

శాంతి—ఇఁక జీవేశ్వరునకు మాయయం దెట్టియనుగ్రహము గలదు?

శ్రద్ధ—నిగ్రహమని చెప్పవలెను. అనుగ్రహ మెట్లుశక్యమగును? పురుషుఁ డిప్పుడు సర్వానర్థబీజభూత యయిన యీమాయ సర్వథా నిగ్రాహ్యురాలని తలఁచుచున్నాఁడు.

శాంతి—అట్లయినపక్షమున, రాజకులముయొక్కస్థితి యిప్పు డెట్లున్నది?

శ్రద్ధ—వినుము. పురుషునకు—

శా. నిత్యానిత్యవిమర్శ యిష్టసతి; సన్మిత్రుఁడు వైరాగ్యఁ; డా
త్మాత్యంతాగ్రహితుల్ యమాదులు; సహాయాప్తు ల్శమాదుత్త [ముల్
మైత్ర్యాదు ల్పరిచారికల్; సహచరీమత్తల్లి మోక్షేచ్ఛ; దు
ష్కృత్యుల్మోహమమత్వముఖ్యరిపులుచ్చేద్యుల్బ లాత్కారతన్.

శాంతి—మఱి ధర్మునియెడల స్వామి కెట్టి ప్రీతికలదు?

శ్రద్ధ—పుత్రీ! వైరాగ్యసన్నికర్ష మయినది మొదలుకొని స్వామి యిహపరఫలభోగములయందు నితాంతమును విరసుఁడయి యే యున్నాఁడు. అందుచేతనే యతఁడు

గీ. నరకహేతువౌ పాపంబునకును బోలె,
నశ్వర మని పుణ్యఫలంబునకును వెఱచు;
శుద్ధనిష్కామతను జేయుసుకృతకర్మ
మునకు నెట్టులో తా నియ్యకొనుచు నుండు.

ఇట్లు స్వామియాత్మైకనిష్ఠుఁడయి యుండుట కనిపెట్టి ధర్ముఁడు తాను గృహకృత్యుఁడయిన ట్లెంచుకొని తనకుఁదానే దనవ్యాపారమును వదలుకొన్నవాఁ డయ్యెను.

శాంతి—అప్పుడు యోగవిఘ్నులను వెంటఁగొని మహామోహుఁడదృశ్యుఁ డయ్యెనే, వారి వృత్తాంత మేమి?

శ్రద్ధ—పుత్రీ! అట్టి దురవస్థను బొందినవాఁ డయ్యును; మహామోహహతకుఁడు స్వామిని మోసపుచ్చుటకయి మధుమతి యనువిద్యతోడఁగూడ యోగవిఘ్నులను బంపెను. స్వామి వారి యందుఁ దగులుకొన్నయెడల, వివేకుఁ డుపనిషచ్చింతనైనను జేయకుండునని వాని యభిప్రాయము.

శాంతి—ఔరా! తరువాత? తరువాత?

శ్రద్ధ—తరువాత వారు పోయి స్వామికొక యైంద్రజాలికవిద్య ను జూపిరి. వారొక యత్యాశ్చర్యకరరూపమును జూపి సంభ్రమము తో నిట్లనిరి. ఓస్వామీ!

చ. అచిరముగా నితండు వినుచ నబ్బెడన్ శతయోజనధ్వనుల్;
పరిచరము చేయు మున్వనని భారత వేదపురాణగాథలన్;
రచనమొనర్చు శుద్ధపదరమ్యత స్వేచ్ఛను గావ్యశాస్త్రముల్;
ఖచరగతిం జరించును జగంబుల; మేరుమణిస్థలంబులన్.

అతఁడు మధుమతీవిద్యచేతఁ గల్పింపఁబడిన ప్రదేశమును జేరఁగా స్థానాభిమానదేవత లాశపుట్టునట్లుగా నిట్లనిరి.—అయ్యా! ఇందుఁ గూరుచుండుము; ఇక్కడ జననమరణములు లేవు; ఈప్రదేశము సహజసుందర మయినది: వివిధవిలాసవేషలావణ్యవతులును బున్యా మయులును మంగళార్ఘ్యవ్యగ్రపాణులును బ్రణామకృత్యచతురులును నగువిద్యాధరకాంతలు పీరెసీయొద్దనున్నారు. కాఁబట్టి యిటురమ్ము.

గీ. కనకసికతిలస్థలములు గలుగు నదుల,
ఘనజఘనలు పరోక్షలా కముల ముఖుల,
మరకతదళమృదువనాళిఁ బొరయు మీరు
పుణ్యసముపార్జితాఖిలభోగములను.

శాంతి—అటుపిమ్మట?

శ్రద్ధ—పుత్రీ! ఆమాటలువిని మాయ యిది శ్లాఘ్య మయి నదని చెప్పెను; మనస్సును మోదించెను; సంకల్పుఁడును బ్రోత్సాహ పఱిచెను; స్వామి యంగీకారమార్గమును బొందినవానివలెనుండెను.

శాంతి—(ఖేదముతో) అయ్యో! స్వామి మరల సంసారవా గురలోఁ దగులుకొనుచున్నాఁడు!

శ్రద్ధ—లేదు. లేదు.

శాంతి—ఆవల నేమిజరగినది?

శ్రద్ధ—ఇప్పుడు పార్శ్వవర్తియైన తమ్ముఁడు వారినందఱిని క్రోధావేశకషాయితలోచనుఁడయి చూచి, స్వామినిగూర్చి యిట్లని యెను:—"ఓస్వామీ! విషయగ్రామిపగ్రాసాభిలాషులును సభాప్రతా రణధూర్తబకాలును నైన వీరిట్లు నిన్నుసురల యస్సహావిషయాగ్ని జ్వాలలయందుఁ బడఁద్రోయుచుండఁగాఁ దెలిసికోలేకున్నా వేమి?

క. భవసాగరముం దాఁటఁగ
నవలీలం బ్రాప్తమైనయలయోగతరిన్
దవుల విడనాడి వెస నీవు
డవగాహన మేల చేసె దంగారనదిన్?"

శాంతి—అటుతరువాత?

శ్రద్ధ—అప్పుడాతనిమాటవిని, 'విషయసుఖములకు నమ స్కార' మని పలికి, పురుషుఁడు సుధుమతిని తిరస్కారము చేసెను.

శాంతి—మేలు! మేలు! నీవిప్పు డెక్కడకు బయలుదేఱితివి?

శ్రద్ధ—"నేను వివేకుని జూడఁగోరుచున్నాను. కాఁబట్టి నీ వాతనిని శీఘ్రముగాఁ గొనిరమ్ము" అని స్వామి నాకాజ్ఞయిచ్చెను. కాఁబట్టి నేనిప్పుడు మహారాజసన్నిధికి బయలుదేఱితిని.

శాంతి—నాకును మహారాజుగా రుపనిషద్దేవిని దీసికొనిరమ్మని యాజ్ఞయిచ్చినారు. కాఁగాక! మనము స్వామియోగమును నెఱవేర్తము.

(అని యిద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది ప్రవేశకము

[అప్పుడు పురుషుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

పురు—(ఆలోచించి హర్షముతో) ఓహో! ఏమి యీవిష్ణు భక్తిదేవిమాహాత్మ్యము! ఆమెయనుగ్రహముచేత నేను—

మ. వడిఁ గ్లేశోర్ము లతిక్రమించి, మమతావర్తంబులన్ దాఁటితిన్·
గడకున్ మిత్రకళత్రబంధుమకరగ్రాహంబులన్ దోలితిన్;
జెడఁగా నార్చితిఁ గ్రోధబాడబశిఖన్; దృష్ణాలతల్ ద్రెంచితిన్;
గడు సంసారసముద్రతీర మిపు డేఁ గంటిన్ సమీపింపఁగన్.

[అంతట నుపనిషద్దేవియు శాంతియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు]

ఉప—సఖీ! అట్లు నిర్దయుఁడయి యుండినభర్తయొక్క ముఖమును నే నెటు చూడఁగలను? అతనిచేత నేను జిరకాలము పరదారవలె విడిచిపెట్టఁబడి యేకాకినినయి యుంటిని.

శాంతి—దేవీ! ఆవిధముగా నాపదలపాలయినభర్తగారి నేల నిందించెదవు?

ఉప—సఖీ! ఇట్లు చెప్పెదు నీ వప్పటినాకష్టదశను జూడలేదు. వినుము—

చ. అకట! వివేకుఁ డట్లు విధియత్నమున్ నను దవ్వొనర్చుటన్;
సకలఖలుల్ కుబుద్ధిమెయి నన్ దమదాసిగఁ జేయ నీడ్వఁగా
శకలములై మణుల్ పడల జంకి చెడెం గరకంకణావళుల్;
బ్రకట శిరోమణుల్గొనఁగ లాగుటచేఁ దెగెఁ గేశపాశముల్.

శాంతి—సఖీ! ఇది యంతయును నామహామోహుని దుర్విలసితము. ఇందు భర్తగారి యపరాధ మేమియు లేదు. వానిచేత నే మనస్సు కామాదులద్వారమున మోహపెట్టఁబడుటచే వివేకుఁడు నిన్నుండి దూరము చేయఁబడినాఁడు. ఇట్లువిపన్నుఁడయిన నిజవల్లభుని సమయముప్రతీక్షించియుండుట కులస్త్రీలకు నైసర్గికశీలము. కాఁబట్టి

నీవువచ్చి దర్శనముచేతను ప్రియాలాపముచేతను భర్తను సంభావింపుము. ఇప్పుడు శత్రులు హతముచేయఁబడినారు; నీమనోరథములు సంపూర్ణములయినవి.

ఉప—సఖీ! నే నిప్పుడిట వచ్చునప్పుడు నాకూఁతురైన గీతాదేవి రహస్యముగా 'స్వామియైన పురుషుఁడును భర్తయు నన్నడిగిన ప్రశ్నల కుత్తరములు చెప్పి నీవు వారిని సంభావింపవలయును; తన్మూలమునఁ బ్రబోధోత్పత్తి కాఁగలదు'' అని చెప్పినది. నేనెట్లు గురుజనులముందు ప్రాగల్భ్యమును జూపఁ గలను?

శాంతి—దేవీ! భగవతియైన గీతాదేవియొక్క యీవాక్యమునకు విచారింపఁ బనిలేదు. ఈయర్థమునే భగవతియైన విష్ణుభక్తిదేవి వివేకస్వామితోడఁ జెప్పినది. కాఁబట్టి వచ్చి భర్తను, ఆదిపురుషుని, నీదర్శనముచేత సమ్మానింపుము.

ఉప—ప్రియసఖి చెప్పినట్లు చేసెదను.

(అని ముందుకు నడుచుచున్నది)

[అప్పుడు వివేక మహారాజును, శ్రద్ధయుఁ బ్రవేశించుచున్నారు]

వివే—ఓవత్సా! శ్రద్ధా! శాంతి నాప్రియురాలైన యుపనిషత్కాంతను జూచునా?

శ్రద్ధ—దేవా! మీయాజ్ఞను దలఁదాల్చిపోయిన శాంతి యామె నెట్లుచూడకుండును?

వివే—ఎక్కడఁజూచును?

శ్రద్ధ—దేవా! మందరపర్వతమునందు మధుసూదనాలయములో నామె తర్కవిద్యాభయమునకేత గీతాదేవిమఠముఁగు చొచ్చియున్నదని యీవఱకే విష్ణుభక్తిదేవి చెప్పినది.

వివే—తర్కవిద్యల కేల భయపడవలెను?

శ్రద్ధ—దేవా! ఈసంగతి మీకామెయే వివరముగాఁ జెప్పఁగలదు. కాఁబట్టి దేవరవారు విచ్చేయుఁడు. ఇదె పురుషుఁడు మీయాగమనమునకే తలఁచుకొనుచు నొంటిగా నున్నవాఁడు.

వివే—(చేరువకుఁ బోయి) స్వామీ! అభివాదము చేయుచున్నాను.

పురు—వత్సా! ఈశిష్టాచారము ప్రక్రమవిరుద్ధ మయినది. జ్ఞానవృద్ధుఁడ వైననీవే నా కుపదేశదానముచేతఁ బితృభావమును బొందితివి. ఎట్లన—

గీ. మున్ను ధర్మమార్గము తప్పి భూమిసురులు
తనయులను వేఁడుకొని రల్లదారి చూప:
శిష్యులఁగ వారి జ్ఞానంబుచే గ్రహించి,
సుతులు 'సుతులార! వినుఁ' డని పితలాననిరి.

కాఁబట్టి నీవును మాయెడలఁ బితృత్వముచేత వర్తింపవలయును, అదియే ధర్మము.

శాంతి—దేవీ! ఇదె వివేకునితోడఁ బురుషుఁ డొంటిగా నున్నాఁడు. సన్నిధికిఁ బొమ్ము.

ఉప—(సమీపమునకుఁ బోవుచున్నది)

శాంతి—స్వామీ! ఉపనిషద్దేవి యిదిగో మీపాదవందనము చేయ వచ్చి యున్నది.

పురు—అట్లుకాదు, అట్లుకాదు. తత్త్వావబోధోదయముచేత నీ మెయే నాకు మాత. కాఁబట్టి నేనే యీమెకు నమస్కరింపవలెను. అంతేకాక,

క. జననికి దేవికిఁ గల దిల
ననుగ్రహముఁ జూపుటందు నంతర మొంతో;

జనని భవబంధములఁ గడుఁ
బెనఁచ నా; బంధముల దేవి విడిపించుఁ గదుఱ.

ఉప—(వివేకనిజూచి నమస్కరించి దూరముగాఁ గూరుచున్నది.)

పురు—అమ్మా! నీవింతవఱకు దినము లెట్లు గడపితివో చెప్పుము.

ఉప—స్వామీ!

ఉ. పుచ్చితిఁ బెక్కునాళ్ళు ఘనమూర్ఖులతోడను నేఁ బురంబులఱ,
రచ్చల, శూన్యదేవభవనంబుల, వ్యర్థవచఃప్రసంగతిన్.

పురు—మఱి వారు నీచేతఁ దత్త్వము నేమైనఁ దెలిసికొన్నారా?

ఉప—లేదు. లేదు. వారు—

మచ్చిక దాఁ ద్రవిడాంగవలనూటలకట్లు గ్రహింప కర్థముఱ,
జెచ్చెర నస్మదుక్తులకు స్వేచ్ఛ నొనర్చి రపార్థకల్పనల్.

వారికి నాయొక్కార్థవిచారమువలని ప్రయోజన మంతయుఁ గేవల పరధనగ్రహణార్థమే.

పురు—తరువాత? తరువాత?

ఉప—తరువాత నేనొకచోట

మ. పరిపూర్ణాజ్యజుహూముఖాగ్రజనమిద్వహ్నిస్రువోపేతమై,
వరసోమేష్టిపశుప్రభృత్యుదుముఖవ్రాతోల్లసత్పార్శ్వమై,
నిరతప్రావృతకర్మకాండబహుధానిర్దిష్టమార్గాళిమై,
సరసంగ్రుమ్మరుచుండ్ఞవిద్యఁ బొడగాంచం గంటి మార్గంబునఱ.

పురు—అటుతరువాత?

ఉప—తరువాతఁ బుస్తకభారవాహిని యైనయామెను నా

తత్త్వ మేమయిననుదెలిసి యుండు నని యెంచి నేనామెసన్నిధిని గొన్నిదినములు గడపవలె నని తలఁచితిని.

పురు—తదనంతరము?

ఉప—తదనంతరము నే నామె సమీపమునకుఁ బోఁగా, "ఓసుమంగళీ! నీకోరిక యేమి?" అని యామె నన్నడిగెను.అమ్మా! నేనిప్పుడనాథనయి యున్నదానను. కాఁబట్టి నీయొద్ద నుండఁగోరుచున్నాను." అని నేను జెప్పితిని.

పురు—అటుపిమ్మట?

ఉప—అటుపిమ్మట "ఓసుమంగళీ! నీవు చేయుపని యేమి?" అని యామె నన్నడిగెను.

పురు—అటు వెనుక?

ఉప—అప్పుడు నే నిట్లంటిని—

చ. ఎవ్వనిలో జగంబు జనియించి రమించి లయించు, నీజగం
బెవ్వనికాంతిచే వెలుఁగు, నెవ్వని తేజము సత్స్వభోజ్జ్వలం,
బెవ్వనిఁగొల్చి ద్వైతతమ మేగఁ బునర్భవ మొంద రెవ్వడున్
నెవ్వఁడిఁ బుణ్యు, లాపురుషు నిత్యుని శాంతు స్తుతింతునక్రియుఁ

అంతట యజ్ఞవిద్య యాలోచించి యిట్లనియెను—

"గీ. అక్రియుఁ డగువా డీశ్వరుం డగుట యెట్లు?
సత్క్రియలుగాని వస్తువిచారబుద్ధి
యరయ భవబంధనాశనకరము గాదు;
జనుఁడు భవనాశకరకర్మ లొనరఁ జేసి
వత్సరశతంబు శాంతుఁడై బ్రతుకఁగోరు.

కాఁబట్టి నేనిన్నుఁ జేకొటవలనఁ బ్రయోజనములేదని తలఁచెదను. అయినను నీవు కర్తయు భోక్తయు నగుపురుషునిఁ బ్రస్తుతిం

చుచుఁ గొంతకాల మిచ్చట వసింపఁగోరెడుపక్షమున నాకాక్షేప మేమియు లేదు."

వివే—ఆహా ! ఏమి ధూమాంధకారశ్యామలితనయన యయిన యజ్ఞవిద్యయొక్క దుష్ప్రజ్ఞత్వము ! ఆమె యీప్రకారము గాఁ గుతర్కముచేతఁ జెడిపోయినది.

ఉత్సాహ. సహజముగ నచేతనంబు జడము నైన లోహ మి
మ్మహిని జుంబకోపలంబుముందటం జలించు న
ట్లహహ! మాయ మున్ సృజించు నఖిలలోకములను ని
స్పృహాత్త విశ్వసాక్షియైన యీశుదృష్టి ప్రేరణన్.

కాఁబట్టి తమోంధు లయినవారిదృష్టి యీవిధముగా నే యుండును. అజ్ఞానసంభవ మయిన సంసారమును గర్మలచేత నశింపఁ జేయఁ గోరెడు యజ్ఞవిద్య నిశ్చయముగా గాంధాంధకారమును సహిత మంధకారముచేతఁ బోఁగొట్టఁబూనును. ఎట్లన—

గీ. నశ్వరములు నజ్ఞానజన్యములు నైన
యేడులోకంబులఁ బ్రకాశ మెవఁ డొనర్చు
నతనిఁ బొందును విబుధాళి మృతినిగెలిచి;
యితర మొకటలేదు భవముక్తిహేతుసరణి.

పురు—తరువాత! తరువాత?

ఉప—తరువాత యజ్ఞవిద్య మరల నాలోచించి "ఓసఖీ! నీవిచ్చట నుండుటవలన మద్బద్ధిగ్రస్తు లయిన నాశిష్యులు కర్మల యం దాదరము తగ్గినవా రగుదురు. కాఁబట్టి, ఓతల్లీ! నీవు నాయందనుగ్రహించి నీయిచ్చవచ్చిన దేశమునకు విజయుం చేయుము." అనెను.

పురు—పిమ్మట?

ఉప—పిమ్మట నేనామెను విడిచి బయలుదేఱితిని.

పురు—అటుతరువాతో?

ఉప—తరువాత కర్మకాండసహచరి యైన మీమాంస నాకుఁ గనబడినది. ఆమీమాంస—

చ. కరమధికారయోగ్యముగఁ గర్మముల న్విభజించి మించి, సు
స్థిరఘనగౌరవంబున శ్రుతిప్రముఖప్రబలప్రమాణముల్
వరుసను వెంటనుంటి కొలువన్, సువిచిత్రితరాంగయుక్తయై,
పరఁగెఁ, గృతోపదేశము ప్రభాసిలునయ్యతిదేశరాజితోన్.

పురు—అనంతరము.

ఉప—అనంతరము నేనామెను సహితముగా పూర్వమువలెనే యాశ్రయమును వేడితిని. అప్పుడామెయు "ఓసుమంగళీ! నీవు చేయుపని యేమి?" అని నన్నడిగెను. అంతట నేను దొంటివలెనే "ఎవ్వనిలో జగంబు జనియించి రమించి లయించు" మొదలుగాఁ గల వాక్యమును జెప్పితిని.

పురు—ఆవల?

ఉప—అవల మీమాంస పార్శ్వవర్తులముఖమును జూచి "లోకాంతరఫలోపభోగయోగ్యుఁడైన పురుషుని బ్రతిపాదించుట చేత మన కీమెవలనఁ బ్రయోజనము గలదు. కాబట్టి కర్మోపయుక్తమైన యీమెను స్వీకరింపుఁడు" అని పలికెను. అక్కడ వారిలో నొకశిష్యుఁడు దాని ననుమోదించెను ప్రసిద్ధప్రతిష్ఠుఁడైన కుమారిలస్వామియును వారిలోనొకఁడు మీమాంసాసాంప్రదాయబుద్ధి దేవతయో యనునట్లుగా "దేవీ! ఈమె కర్మోపయుక్తుఁ డయిన పురుషునిఁ బ్రతిపాదింపదు; కర్తయు, భోక్తయుఁ గాని యీశ్వరునిఁ బ్రతిపాదించును. ఈమె కర్మలకించుకయు నుపయోగపడునది కాదు." అనెను.

అప్పుడింకొకఁడు "లౌకికపురుషునికంటె నన్యుఁడయి యీశ్వరుఁడని యొకఁ డున్నాఁడా?" యని యడిగెను. అంత నతఁడు నవ్వి "ఉన్నాఁడు" అని మరల నిట్లనియెను.—

చ. ఒకఁడు కనున్ జగత్క్రియల, నొక్కఁడు మోహహతాంధబుద్ధియౌ
నొకఁడిడుఁ గర్మజాలఫల, మొక్కఁడు తత్ఫలవాంఛఁ జేయుఁ; దా
నొకఁడు శరీరుల న్నడుపు, నొక్కఁడు కర్మములన్ని యుక్తుఁడౌ;
నిఁకను విసంగుఁ డౌపరము నెట్లగు, జెప్పఁగఁ గర్మభోక్తఁగన్?

వివే—(హర్షముతో) మేలు! కుమారిలస్వామీ! మేలు! నీవు మంచిప్రజ్ఞ గలవాఁడవు. నీవు కీర్త్యాయుష్మంతుఁడవు కమ్ము.

క. సహవాసులుఁ జెలులును నౌ
విహగంబులు రెండు నేకవృక్షమె చేరున్;
విహగ మొకటి తిను ఫలముల;
నహహా! రెండవది తినక యాలోకించున్.

పురు—తరువాత?

ఉప—తరువాత నేనుమీమాంసవద్ద సెలవుగైకొని వెడలితిని.

పురు—అటుతరువాత?

ఉప—అటుతరువాత నేను శిష్యులుపలువుండ్రచేత నుపాస్యమానమైన తర్కవిద్యలను బొడగాంచితిని. అందు,

మ. తెలుపు న్వైశ్వవిశేష మో; క్కతె వాదించుఁ వితండావృతిన్
లలి జాతిచ్ఛలనిగ్రహాదికమహావ్యాసాళితో జల్పముల్;
పలుచన్ వాకొనుఁ బూరుషప్రకృతిసంభేదంబు లొక్కర్తు, సం
ఖ్యలచే నెన్నుచుఁ దత్త్వముల్ మహదహంకారాదిసర్గంబులున్.

పురు—తరువాత? తరువాత?

ఉప—పూర్వరీతినే నేనును వారిసమీపమునకుఁ బోయి, వా

రడిగినమీఁదట "ఎవ్వనిలో జగంబు జనియించి రమించి లయించు" ఇత్యాది వాక్యముచేత మునుపటియట్లే నాయర్థ్యమును జెప్పితిని. అప్పుడు వారు నన్నుఁ బ్రత్యక్షముగాఁ బరిహసించి "ఓ వాచాలు రాలా! విశ్వము పరమాణువులవలనఁ గలుగుచున్నది. ఈశ్వరుఁడు నిమిత్తకారణము" అని పలికిరి. అందొకతె కోపముతో "ఓసి పాపాత్మురాలా! ఈశ్వరునే సవికారునిఁ జేసి వినాశధర్మము నాపాదించుచున్నా వేమి?" అనెను. మఱియొకతె "ఓసీ! విశ్వోత్పత్తి ప్రకృతివలనఁ గలిగె"నని పలికెను.

వివే.—ఓహో! తర్కవిద్య లెంతదుర్మతులు! ఘటాదికము వలెనే ప్రమేయజాతము సర్వమును గార్యమనిసహిత మింతమాత్రము తెలిసికొనఁజాలకున్నారు. పరమాణువులును బ్రకృతియు నుపాదాన కారణము లనుటయు నుపేక్షణీయమే.

మ. జలచంద్రుంబలె నంతరిక్షనగర్వాగ్స్వప్నేంద్రజాలంబు ల
ట్లలవిశ్వంబును మిథ్య, మేయమును గార్యంబౌటసాద్యంతతన్;
కలుగున్ శుక్తిని వెండియట్లు శివుగాఁగం దెల్విఁ నజ్ఞానమిన్;
పొలియుగా స్రక్కునఁబన్నగభ్రమవలెన్ బోధోదయప్రాప్తిచేన్

ఇఁక వికారశంకయు ముగ్ధవధూమానసవిలసితమే. ఎట్లన—

ఉ. శాంతము నిర్మలంబును సజంబు ననంతము నిష్కలంబు నౌ
సంతతతేజ మీభువనసంభవమందు వికార మొందునే?
కాంతిని నల్లగల్వల నగంగలమబ్బులచాలు పుట్టువో,
వింతయు నాకసంబు వహియించునె తాను వికారలేశముల్!

పురు—సాధు! సాధు! ప్రజ్ఞావంతుఁడవయిన యీనీవిమర్శనము నాడెందము నానందపెట్టుచున్నది. (ఉపనిషద్దేవినిగూర్చి తదనంతరము ?)

ఉప—తదనంతరము వారందఱును మండిపడి, "ఓహో! విశ్వవిలయముచేత ముక్తి కలుగునని ప్రేలును, నాస్తికమార్గము నవలంబించుచున్న దీనినిబట్టి బంధింపవలెను" అని యందఱును ససంరంభముగా నన్ను నిగ్రహించుట కుద్యుక్తులైరి.

పురు—(భయముతో) ఆపయిని?

ఉప—ఆపైని నేను మిక్కిలి త్వరితముగాఁ బఱచి దండకారణ్యములోఁ బ్రవేశించితిని. అంతట మందరగిరికి సమీపమునఁగట్టఁబడిన మధుసూదనాలయము చేరువను—

ఉ. బాహులకంకణావళులు భగ్నము సేసిరి రాల రత్నముల్;
ద్రోహమతిఁ శిరోమణుల దొంగిలఁ ద్రెంచిరి కేశపాశముల్;
దేహాళిఁ దారహారములు త్రెంచి, హరించిరి కట్టుబట్టయున్;

పురు—తరువాత? తరువాత?

ఉప—అప్పుడు దేవాలయములోనుండి వెడలివచ్చి గదాపాణులైన పురుషులు వారి నతినిర్దయముగా మోదఁగా భీతులై యందఱును దిగంతములకుఁ బాఱిపోయిరి.

వివే—(హర్షముతో) పూజ్యురాల వయిన నిన్నతిక్రమించు వారిని విశ్వసాక్షి యైనభగవంతుఁడు క్షమింపఁడుగదా?

పురు—తరువాత? తరువాత?

ఉప—

దేహమాత్రాల, వందియులు త్రెళ్ళఁగ, గీతగృహంబుచొచ్చితిఁ. అక్కడ నాకూఁతురైన గీతాదేవి చేరవచ్చిననన్నుఁ జూచి, సంభ్రమముతో "అమ్మా! అమ్మా!" అని కౌఁగిలించుకొని కూరుచుండఁ బెట్టెను. అప్పుడామె నావృత్తాంతమును విని, "అమ్మా! నీవు మనస్సులో ఖేదమును బొందఁబోకు, పఖులులు నిన్నప్రామాణికురాలి

నిగాఁ జేసి యభీష్టముగా నాసురబుద్ధులయి చరింతురో వారి నీశ్వరుఁడే శిక్షించును. అట్టివారినిగూర్చి భగవంతుఁడు గీతలయందు—

"గీ. అట్టిక్రూరులఁ బాపుల నధమనరుల
ద్వేషయుక్తులఁ ద్రోయుదుఁ దీవ్రగతిని
సంతతము నేను సంసారసాగరముల
లోన నొక్కట నాసురయోనులందె."

అనెను.

పురు—(సకౌతుకముగా) దేవీ! ఆయీశ్వరుఁ డెవఁడో నీ యనుగ్రహమువలనఁ దెలిసికొనఁ గోరుచున్నాను.

ఉప—(కోపించినదానివలె) ఎవ్వఁడు తన్నుఁదాఁ దెలిసికోలేక యంధునివలెఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చుచున్నాఁడో యతఁడే.

పురు—(హర్షముతో) ఏమి! నేనే యాపరమేశ్వరుఁడనా?

ఉప—అవును.

గీ. పరుఁడు నీకంటెఁ గాఁ డల్లపరమపురుషుఁ;
డన్యుఁడవు గావు నీ వామహాత్మకంటె;
నన్యుఁగా మాయచేఁ దోఁచె దతనికంటె,
నంబువులయందు సూర్యబింబంబు పగిది.

పురు—(వివేకునితో) దేవా! ఈదేవి చెప్పినను, నేనీయర్థమును జక్కఁగా గ్రహింప లేకున్నాను.

క. భిన్నున్ సుశరీరావ
చ్ఛిన్ను జరామరణఖిన్నుఁ జెన్నుగ నన్నున్
సన్నుతిచేసెడు నీయుమ, ...రజాత
యన్నన్నా! నిత్యసచ్చిదానందునిగన్,

వివే—పదార్థపరిజ్ఞానము లేకపోవుటవలన నీకీవాక్యార్థము బోధపడలేదు.

పురు—అది నాకు బోధపడుటకు మీరుపాయము సెలవియ్యవలెను.

వివే—ఇదిగో చెప్పుచున్నాను—

మ. కడు నీయందుఁ జిదాత్మముంగని, యహంకారుండఁ గానంచు నె
ప్పుడుఁ జిత్తంబు నడంచి, తత్త్వసమితిం బోకార్చి కావింతువే
న్నడకం దత్త్వమసీతి సంస్మరణ, కన్పటున్ భవోద్వృత్తమం
బడఁగన్ శాంతము స్వప్రకాశ మగునిత్యజ్యోతి హార్దాత్మతన్.

పురు—(ఆనందముతో విన్నయర్థము నాలోచించుకొనుచున్నాఁడు)

[అప్పుడు నిదిధ్యాసనుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

నిది—"నాయభిప్రాయమును నీవు వివేకునితో నున్న యుపనిషద్దేవికి నిగూఢముగా బోధపఱుపవలయును, నీవు పురుషునిలోఁ బ్రవేశింపవలెను" అని భగవతియైన విష్ణుభక్తిదేవి నాకానతిచ్చినది. (చూచి) ఇదిగో దేవి వివేకపురుషులతోడఁ గూడి సమీపముననే యున్నది. ఆమె సన్నిధికిఁ బోయెదను. (చేరువకుఁబోయి యుపనిషద్దేవితో జనాంతికముగా) అమ్మా! "దేవతలు సంకల్పమాత్రసంభవులు. నీవు గర్భమును ధరించియున్న దానవని నేను యోగధ్యానముచేతఁ దెలిసికొన్నాను. క్రూరసత్వమైన విద్యయను కన్యకయుఁ బ్రబోధ చంద్రుఁడును నీగర్భమునందున్నారు. అందువిద్యను కర్షణవిద్యచేత మనసునందు సంక్రమింపఁజేసి, ప్రబోధచంద్రుని షునికి సమర్పించి, నీవు వివేకునితోడఁగూడ నాయొద్దకు రావల అని విష్ణుభక్తిదేవి యాజ్ఞ యిచ్చినది.

ఉప— దేవి యాదేశించినట్లు చేసెదను. (అని వివేకునితోడ నిష్క్రమించుచున్నది)

నిది—(పురుషునిలోఁ బ్రవేశించుచున్నది)

పురు— (ధ్యానము నటించుచున్నాఁడు)

(నేపథ్యమునందు) ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము!

మ. ఉరుకాంతిచ్ఛటలన్ దిశావళుల విద్యుల్లీల వెల్గించుచున్,
 ఖరదీప్తాస్థివిశాలమా మనసువక్షంబుచ్చిపోఁ బుట్టి, త
 త్పరివారంబును మోహుని న్మసవి, విద్యాకన్య తోడ్తోనగో
 చరయై పోయెఁ; బ్రబోధచంద్రుఁడును దా జన్మించె జీవు న్గనన్.

[అప్పుడు ప్రబోధచంద్రుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

ప్రబో—

ఉ. స్మ్యూతమొ, వ్యాప్తమో, మఱియుపోహితమో, యుపసారితంబో, సం
 భూతవిలాపితంబొ, హృతమో, యనుతర్కము లేక, యేని సం
 జాతముచేఁ బ్రపంచము వెసం జెడునో సహజప్రకాశలీ
 నాతతరూపమై యులమహాత్ముఁడ నేను బ్రబోధచంద్రుఁడన్.

(ముందుకు నడిచి) ఇతఁడె పురుషుఁడు. ఈతనిదాపునకుఁబోయెదను. (సమీపించి) దేవా! ప్రబోధచంద్రుఁడను నేనునమస్కారము చేయుచున్నాను.

పురు—(ఆహ్లాదముతో) వత్సా! రమ్ము. నన్ను గాఁగిలించుకొమ్ము.

ప్రబో—(ఆలింగనము చేయుచున్నాఁడు)

పురు—(ఆనందముతో) ఓహో! ఇప్పుడు విధూతతిమిరము ప్రభాతము సంజాతమయినది!

చ. ఒకటఁ బ్రబోధచంద్రమహితోదయ మాటను జేసి యియ్యెడన్
బ్రకటవికల్పవిగ్రహము బ్రస్ఫుటమోహతమంబుఁ బాయఁగాఁ,
జకచక నేన శ్రద్ధ మతి శాంతి వివేక శమంబుఁ లాదిగా
సకలజగన్మయుండయి యెసంగెడువిష్ణువుగా స్ఫురించెదన్.

సర్వవిధములచేతను నేను విష్ణుభక్తి దేవి ప్రసాదమువలనఁ గృతకృత్యుఁడ నయినాఁడను. అట్టి నేనిప్పుడు—

చ. విడిచి సమస్తసంగములు, వేఁడక విశ్వములోని దేదియున్;
గడలనొ మూలలందొ ఫలకాంక్షయొనర్పక సంచరించుచున్,
నుడివడుకోపమున్ భయము శోకము మోహము నుజ్జగించి, యి
ప్పుడె మునినైతి శాంతి భృంశముంగని, రాత్రియెనిల్చుతావుగన్

[అంతట విష్ణుభక్తి దేవి ప్రవేశించుచున్నది]

విష్ణు—(హర్షముతో సమీపించి) శమితారాతివై యున్న నిన్నిప్పుడు చూచుచున్నానుగాన, చిరకాలమునకుఁగదా నామనోరథము లన్నియు సంపూర్ణములయినవి.

పురు—దేవిగారిప్రసాదమున్నప్పుడు దుష్కర మేదియుండును?

(అని పాదములమీఁదఁ బడుచున్నాఁడు)

విష్ణు—(పురుషుని లేవనెత్తుచు) వత్సా! లెమ్ము. ఇంకను నేను నీ కేమి ప్రియము చేయుదును?

పురు—ఇంతకంటె నాకుఁ బ్రియ మేమున్నది?

క. కృతకృత్యుం డయ్యెను దా
హతవిమతస్తోముఁ డగుచు నల్లవివేకుం;
డతిదళితరజస్కుఁడ నై
యతులసదానందపదమునందితి నేనున్

అయినను దా నీభరతవాక్యము సిద్ధించును గాక!

చ. ఇలపయి నిష్టవృష్టిఁ గురియించుచుఁ గావుత మేఘుఁ డెంతయున్!
గలుముల రాజు లేలుదురుగాక మహి న్నిరుపద్రవంబుగన్!
వెలితెలివిం దమంబడఁచి, భీమ మతా విషయోగ్రపంక మై
కలఁచు భవాబ్ధి దాఁటుదురుగాక మహాత్ములు నీదుసత్కృపన్!

సం పూ ర్ణ ము.

బాష్ప ప్రెస్, రాజమహేంద్రవరం—1950.